

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

2 | 2025

- květen** | Vítání ptačího zpěvu na mnoha místech Česka; birdlife.cz
16.–18. 5. | Musilkova cesta; birdlife.cz/musilkova-cesta-pres-sibir
17. 5. | Vítání ptačího zpěvu na Malé Lipové; birdlife.cz/akce-mala-lipova
23. 5. | Noční Kosteliska; birdlife.cz/akce-kosteliska
6. 6. | Noční příroda Mnišských luk; birdlife.cz/akce-v-parku-mniske-louky
7. 6. | Noční příroda Josefovských luk; birdlife.cz/akce-v-parku-josefovske-louky
5. 7. | Za nejkrásnějším ptákem Evropy do ptačího parku Malá Lipová; birdlife.cz/akce-mala-lipova
18.–20. 7. | Letní kosení na Zbudovských blatech; birdlife.cz/akce-zbudovska-blata
19. 7. | Letní kosení na Mnišských loukách; birdlife.cz/akce-v-parku-mniske-louky
11.–16. 8. | Volný pracovní tábor na Josefovských loukách; birdlife.cz/akce-v-parku-josefovske-louky
15.–17. 8. | Pracovní víkend v ptačím parku Mnišské louky; birdlife.cz/akce-v-parku-mniske-louky

Foto: Josef Nožička

Cestujte za ptáky s ČSO

Východní Slovensko – Senné rybníky | 21.–25. 5. | autobusem
Ptačí park Malá Lipová a střední Pomoraví | 4.–6. 7. | autobusem
Francouzská Guyana | 11.–24. 8. | letecky
Maďarsko – NP Hortobágy | 2.–5. 10. | autobusem
Západní Kanárské ostrovy | listopad | letecky

birdlife.cz/exkurze

Ptačí svět – časopis ČSO | Ročník XXXII, číslo 2/2025

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO), Na Bělidle 252/34, 150 00 Praha 5 – Smíchov, tel.: 777 330 355, www.birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz

Redakční rada: Alena Kivaňová, šéfredaktorka, e-mail: kivanova@birdlife.cz; Jaroslav Cepák, Gabriela Dobruská, Lucie Hošková, Barbora Kaminiecká, Jiří Sládeček, Věra Sychrová, Zdeněk Vermouzek, Lukáš Viktor. **Grafický návrh a sazba:** Jiří Kaláček (www.kalacek.cz).
Jazyková korektura: Milan Bronclík. **Tisk:** dhMedia, spol. s r. o., Praha.

Na obálce: Kos černý (*Turdus merula*) na snímku Marka Mejstříka.

Jarní novinky v dobročinném obchodě ČSO

eshop.birdlife.cz

Nažehlovačky

Plecháčky

Noví plyšáci

Ručně ušití
 Exkluzivní plyš
 Výplň z recyklovaných PET lahví
 Atest bezpečnosti pro děti

Charitativní trička Bushman

Zakoupením podpoříte ochranu rorýsů a sýčků.

Máte zaplacené letošní příspěvky?

Členské příspěvky ČSO měly být uhrazeny do **31. 3. 2025**. Pokud jste to nestihli, uhradte je prosím co nejdříve.

Pokyny k platbě najdete na birdlife.cz (znáte-li své členské číslo) nebo u Dity Hořákové clenove@birdlife.cz, tel.: 774 447 138.

Za co nejrychlejší doplacení předem děkujeme!

Toto číslo vyšlo 19. 5. 2025. Uzávěrka příštího čísla je 30. 6. 2025. Vyjde v srpnu.

Inzerce a pokyny pro autory na adrese šéfredaktorky.

Zaregistrováno u MK ČR pod č. E12781. ISSN 1801-7525. Vychází čtyřikrát ročně. **Pro členy ČSO zdarma, roční předplatné 400 Kč** objednávejte na eshop.birdlife.cz. Ke stažení v pdf na cso.cz/ptaci-svet.

Na vydávání časopisu přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti. Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Redakce děkuje všem autorům textů i fotografií.

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolný zájmový spolek zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má více než 7300 členů. Pracuje na vlastních i mezinárodních projektech, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V Česku zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto „Společně pro ptáky a pro lidi“ (Together for birds and people).

Jako na houpačce...

... nebo na horské dráze si připadáme v posledních měsících, pokud sledujeme vývoj zákonné ochrany přírody. Chvilí velké nadšení, a vzápětí se zvedá žaludek.

Opravdové nadšení přineslo loni v létě nařízení o obnově přírody. Úplně poprvé se do legislativy dostala povinnost přírodu nejen chránit, ale také ji aktivně obnovovat. Na takové prvenství můžeme být jako občané Evropské unie právem hrdí. Vlekoucí se příprava národního plánu, na kterém nakonec bude záležet reálný dopad nařízení, už tolik radosti nebudí, ale čas ještě máme.

Brzy poté spadla pod stůl mnoho let připravovaná novela zákona o myslivosti a s ní i šance na vyřazení celosvětově ohroženého poláka velkého ze seznamu lovné zvěře. Naděje ovšem vysvitla vzápětí a rychle se proměnila ve světlo jistoty – Ministerstvo zemědělství novelizovalo příslušnou vyhlášku a pro poláka velkého, poláka chocholačku a lysku černou nestanovilo dobu lovu. Tyto ohrožené druhy ptáků se tedy nakonec od letošního jara přece jen lovit nesmějí.

Mezi tím stihlo Ministerstvo životního prostředí zřídit novou ptačí oblast Západní Krušné hory a chráněnou krajinnou oblast Soutok. Potud, zdálo by se, více méně samé úspěchy.

Hlavní drama ovšem prožíváme právě nyní. Týká se novely zákona o ochraně přírody a krajiny, známé „stočtrnáctky“. Ve vládním návrhu je kromě zásadních změn druhové ochrany i zřízení nového národního parku Křivoklátsko. Někteří poslanci, zejména z řad ODS, ovšem novelu pochopili jako šanci udělat ze zákona trhací kalendář, a tak řada z více než čtyřiceti (!) pozměňovacích návrhů směřuje k faktické destrukci ochrany přírody a národních parků

zvlášť. Jestliže by zde ochrana přírody nebyla nadřazená ostatním zájmům a orgány ochrany přírody by se nevyjadřovaly k výstavbě, bylo by zřejmě přiléhavější označení „národní lunapark“. A pokud by v národních parcích platil lesní zákon jako všude jinde, mělo by ještě vůbec smysl říkat těmto územím „chráněná“? Odpovědi nám poslanci dají už zřejmě brzo, protože vláda chce tuto novelu projednat stůj co stůj.

O nejistoty a překvapení není v současném světě nouze. Z tohoto pohledu se zdá, že situace kolem stočtrnáctky nijak nevybočuje – buďto to dopadne dobře, nebo špatně. Přesto se vtírá otázka, zda by nám všem, přírodě i lidem, nesloužilo ke zdraví trochu méně houpání a více (právních) jistot. Protože přemýšlí-li společnost, zda mají národní parky chránit přírodu, buďto se jí ze všeho toho kolotoče točí hlava, anebo vykazuje znaky vážné duševní choroby.

Zdeněk Vermouzek
ředitel ČSO

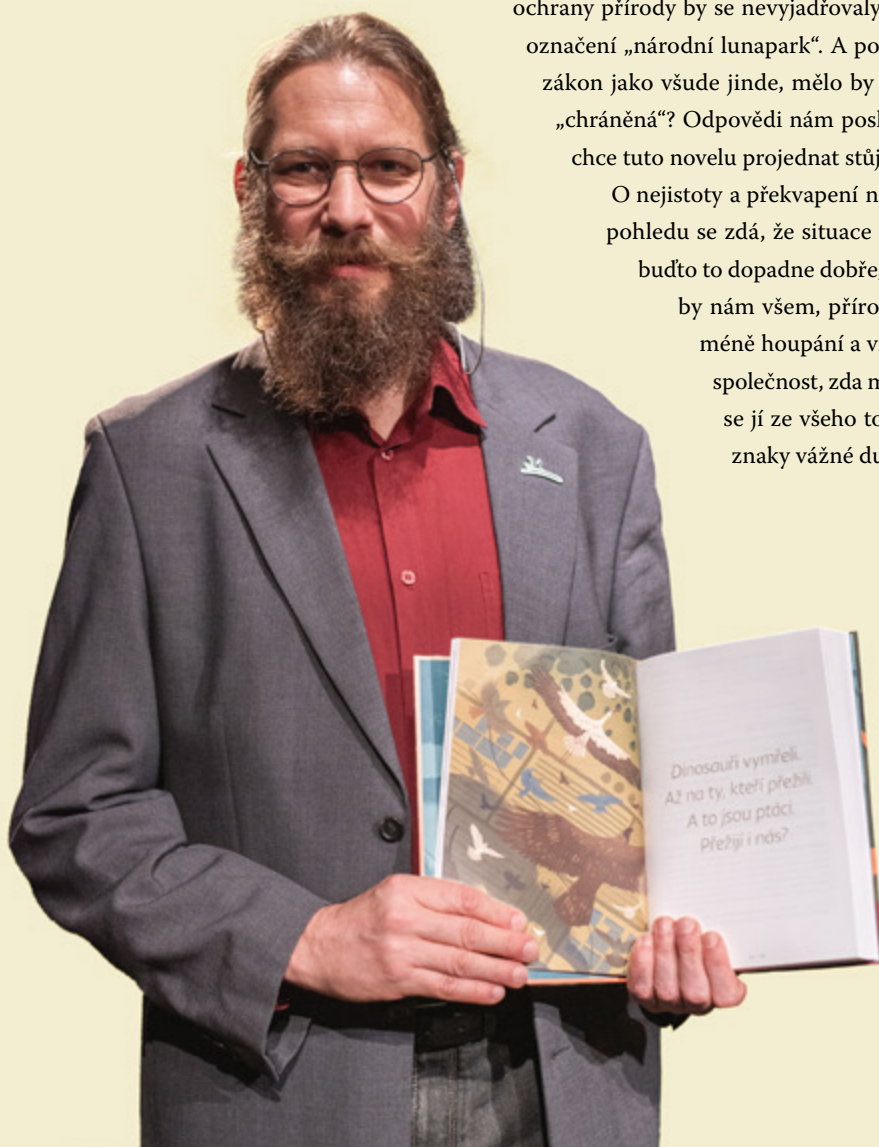

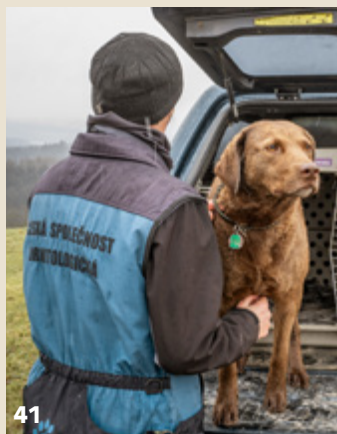
Foto: Hana Grohová

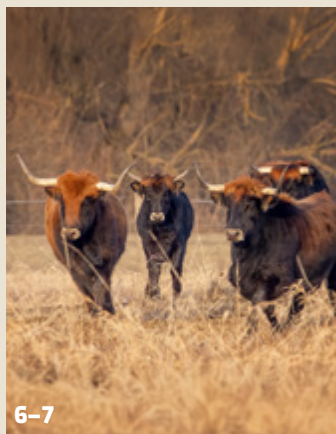
15–17

42–43

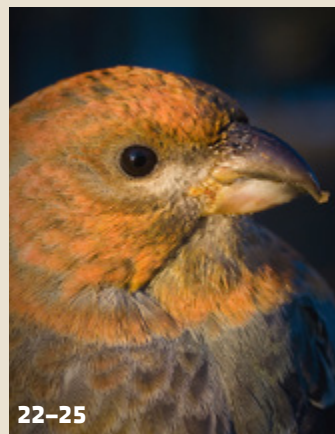
41

6–7

38

22–25

Foto nahoře: Marek Mejstřík, Luděk Petrilák; dole: Tereza Valchářová, Jaroslav Petrář, Natural History Museum London, Olli Vainio (CC BY-NC-ND 2.0)

- 1 | Úvodník / *Zdeněk Vermouzek*
 3 | Z terénu i z kanceláře / *Tereza Valchářová*

Co přinesl poštovní holub

- 4 | Střízlík v sršním hnízdě / *Eva Šilarová*
 4 | Výskyt vzácného strnada viničného na Karlovarsku / *Miroslava Horáková*
 4 | Konipas citronový vyhnídl na Mostecku / *Vladimír Teplý*
 5 | Nejsem opozdilec. Jsem přezimující průkopník! / *David Knobloch*
 5 | Méně přírodního materiálu, více inovací / *Miroslav Aubrecht*

Z ptačích parků

- 6–7 | Ptačí parky od podzimních brigád po začátek hnízdí sezony / *Tereza Valchářová a Martin Bacilek*

Letem ptačím světem

Báry Kaminiecké

- 8 | Nizozemské lysky hnízdí v plastech
 8 | Chřástal galapážský objeven po 190 letech na ostrově Floreana
 8 | Nelovte ryby, zachráníte tučňáka brýlového
 9 | Hned dva nové druhy pro Indonésii

Z domova

- 10–11 | Ohlédnutí za faunistickými zajímavostmi uplynulé zimní sezony / *Jan Grünwald a Jan Studecký*

Zajímavosti z ptačí říše

- 12–14 | Data z Avifu pomáhají v aktivní ochraně přírody / *Ivan Mikuláš*

Objektivem

- 15–17 | Když se příroda probouzí. Tichá jarní rána v ptačí společnosti / *Marek Mejstřík*

Rozhovor

- 18–21 | Líbili se mi všichni ptáci, s nimiž jsem se setkal. Rozhovor s Jaroslavem Škopkem / *Alena Klvaňová*

Poznáte...?

- 22–25 | Poznáte hýly? / *Lukáš Brezniak a Jan Hošek*

Ptačí svět v říši umění

- 26–27 | Kohoutí univerzum / *Daniel Razím*

Zajímavosti z ptačí říše

- 27 | BirdLife Data Zone – nový zdroj informací o ptácích / *Alena Klvaňová*

Mladým ornitologům

- 28 | Krutihlavovy hlavolamy / *Vladka Sládečková*
 28 | Poleť se mnou do přírody / *Gabriela Dobruská*

Zajímavosti z ptačí říše

- 29 | Kormorán malý – nový hnízdící druh pro Česko / *David Horal a Gašpar Čamlík*

- 30–32 | Desetiletí s vlhou pestrou ve středoevropské krajině / *Miroslav Heráň*

Rady, tipy, návody

- 33 | Dominic Couzens: *Určujeme ptáky podle chování* – recenze / *Zdeněk Valeš*
 34–37 | Termovize pro pozorování ptáků – vše, co potřebujete vědět / *Jan Studecký*

V ohrožení

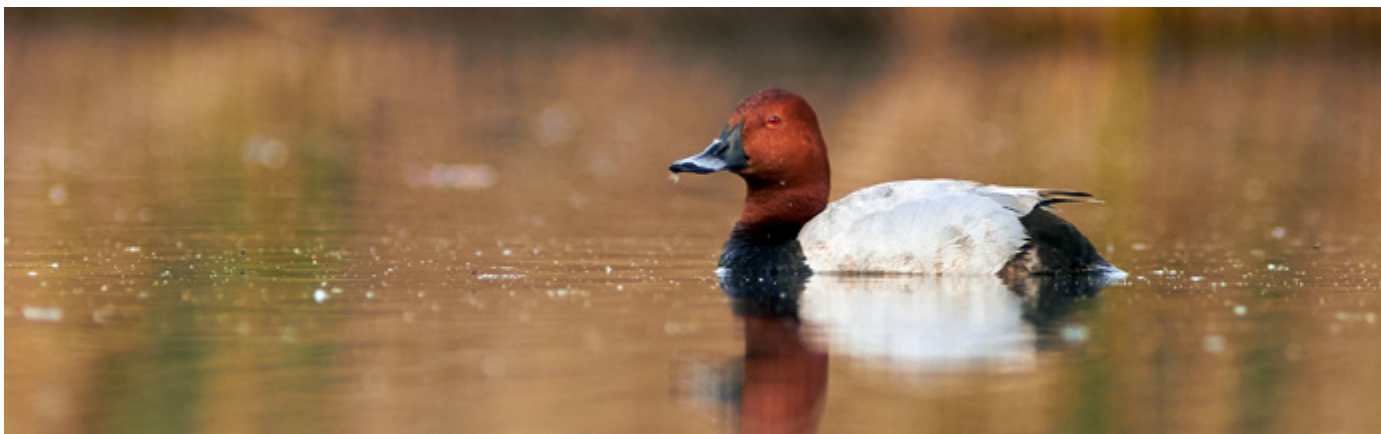
- 38 | Koliha tenkozobá vyhynula / *Alena Klvaňová*
 39 | Plasty poškozují mozek ptáků podobně jako Alzheimerova choroba / *Alena Klvaňová*
 40 | Bliží se konec zbytečných otrav ptáků? / *Tereza Valchářová*
 40 | Ornitologové společně s rybáři chrání v Přerově vodní ptáky / *Jiří Šafránek*

Ze života ČSO

- 41 | Psi jednotka zachraňuje (nejen) ptačí životy. Podpořte její práci? / *Tereza Valchářová, Lucie Vacková, Lucie Hošková*
 42–43 | Ornitologická stanice Orlické Záhoří / *Luděk Petrilák*

Za ptáky do světa

- 44–47 | Přes písek pouště Gobi / *Jiří Hrubý*

• **Dne 1. dubna vstoupila v platnost novela vyhlášky Ministerstva zemědělství, která zakazuje lov celosvětově ohroženého poláka velkého, poláka chocholačky a lysky černé.** Početnost evropských populací těchto druhů dlouhodobě klesá, nejvýrazněji u poláka velkého. Přesto ho u nás stále bylo možné lovit. Na tento paradox jsme dlouhodobě upozorňovali, a i proto jsme poláka velkého vyhlásili ptákem roku 2023. Po více než dvou letech tak můžeme slavit vítězství – polák se konečně dočkal adekvátní ochrany.

• **V první polovině února probíhaly po celém Česku tradiční vycházky pořádané u příležitosti Světového dne mokřadů.** Dobrovolníci z ČSO připravili ve svém okolí celkem 29 vycházek za ptáky, na které se letos vypravilo více než 900 lidí.

• **V únoru uspořádaly Jihomoravská pobočka ČSO a iniciativa Černá křídla nad Brnem první ročník akcí s názvem Havranec.** Cílem bylo představit veřejnosti významnou ornitologickou lokalitu, která je ohrožena plánovanou výstavbou lanovky. Celkem proběhlo 11 veřejných akcí, včetně Ptačího plesu.

• **Koncem února skončilo zimní mapování rehků domácích v rámci programu Rehci v zimě.** Podařilo se pokrýt celkem 1082 malých faunistických čtverců (zhruba 2,8 × 3 km), což je o 168 více než v loňské sezoně. Z toho byl ve 429 čtvercích zaznamenán alespoň jeden rehek. Všem mapovatelům děkujeme a blahopřejeme výhercům cen za dobytí největšího počtu čtverců!

• **Od 24. do 29. března se v Ciudad Real ve Španělsku konala mezinárodní konference Palearctic Steppe Birds 2025.** Plenární přednášku o změnách početnosti stepních ptáků v Evropě na ní přednesla Alena Klvaňová. Stepní ptáci patří k nejrychleji ubývajícím ptákům. Údaje o tom máme díky dobrovolným spolupracovníkům monitorovacích programů v Česku a dalších devěťadvaceti zemích Evropy.

¹¹ Polák velký byl už v roce 2015 zařazen mezi celosvětově ohrožené druhy, přesto byl u nás loven | Foto: Martin Grossman (martin-grossman.com)

[†] Čejky nejčastěji hnízdí v oraništích, kde snůšky ohrožují zemědělské práce | Foto: Václav Zámečník

[↗] Klára Hlubocká (vpravo) školí rakouskou psavodku | Foto: Tereza Valchářová

• **Díky malému grantu ČSO proběhla o víkendu 21.–23. března v chráněné krajinné oblasti Jeseníky akce zaměřená na mapování sov II. jesenické houkání.** Celkem 24 dobrovolníků zmapovalo 22 tras o celkové délce přibližně 216 km.

• **Během března se psí jednotka ČSO zúčastnila dvou mezinárodních akcí.** Jejich účelem bylo zaškolit chorvatské a rakouské psavodky na vyhledávání otrávených návnad a jejich ptačích obětí. První akce probíhala přímo v Chorvatsku. V rámci druhé akce dorazila rakouská psavodka do Česka, kde pod vedením Kláry Hlubocké trénovala se svým psem vyhledávání karbofuranu.

• **Od 31. března do 4. dubna se v lotyšské Rize konala 23. konference Evropské rady pro sčítání ptáků Bird Numbers 2025: Synergies in monitoring for conservation.** Sjelo se na ni 280 ornitologů ze 44 zemí. Tým Celoevropského monitoringu běžných druhů ptáků, který je součástí kanceláře ČSO, uspořádal workshop, jehož se zúčastnilo 110 zájemců. Údaje

z Jednotného programu sčítání ptáků a Liniového sčítání druhů byly součástí čtyř referátů a výsledky Ptačí hodinky byly prezentovány formou posteru.

• **Začátkem dubna jsme spustili novou podcastovou sérii Ptačí řeči.** Moderátoři Jakub Hrouda, Alena Klvaňová a Petr Voříšek v ní spolu s hosty rozebírají zajímavá (nejen) ptačí témata. Poslechnout si je můžete na YouTube kanálu ČSO [youtube.com/@CSOBirdLife/podcasts](https://www.youtube.com/@CSOBirdLife/podcasts) a dalších podcastových platformách.

• **V polovině dubna jsme uspořádali dvě terénní školení na dohledávání hnízd čejek chocholatých.** Kdysi hojný druh doplácí na intenzivní zemědělství a stále častější polní práce, při kterých mnoho hnízd zaniká pod koly strojů. Snůšky je proto nutné včas dohledat, označit a domluvit se s hospodařícími zemědělci. I vy můžete čejkám pomoci, například ohlášením jejich hnízdiště. Více informací najdete na birdlife.cz/cejka.

• **Po dlouhém rozhodování a podrobné ekonomické analýze jsme ke konci dubna uzavřeli kamennou prodejnu Zelené domácnosti v pražském Braníku.** Důvodem bylo její nízké vytížení a ztrátovost. E-shop zelenadomacnost.com však funguje i nadále a my usilovně pracujeme na jeho modernizaci a propojení s e-shopem ČSO.

Střízlík v sršním hnízdě • Na Posázavské stezce nedaleko Pikovic se nachází Starcova lesní restaurace a na jejím zápraží naleznete ornitologickou záhadu. Zabudované ve velkém sršním hnízdě se před vchodem chaty houpe hnízdo střízlíka. Střízlík si postavil hnízdo tak mistrně a nenápadně, že v něm přímo u rušné cesty úspěšně vyvedl mláďata.

Jak mohl pták přežít mezi sršní? Řešení záhady je prosté. Majitel Martin Nohejl našel před dvěma lety v přístavku obrovské sršní hnízdo, které očistil a pověsil na zápraží. Visící prázdné hnízdo přilákalo střízlíka, který v něm našel ideální visutý byt. Pokud budete procházet Posázavskou stezku, nezapomeňte u Starcovy restaurace zdvihnout hlavu a pokochat se ptačí vynálezavostí. ▲

Eva Šilarová, Jilové u Prahy

Výskyt vzácného strnada viničného na Karlovarsku • Strnad viničný je rozšířen v mírném pásmu Eurasie a severní Afriky. Dává přednost teplým skalnatým svahům s roztroušenými křovinami a stromy. Většinou je to stálý pták, jen horské populace sestupují na zimu do nižších poloh. Ptáci ze severních okrajů areálu zaletují dále k jihu, někdy až po severní Afriku. Ve střední Evropě se strnad viničný vyskytuje hlavně v nižších polohách a vzácně zaletuje také do České republiky. Nejčastěji byl pozorován na jižní Moravě na Pálavě; není to náhoda, protože právě toto prostředí je podobné jeho hnízdišti.

Na Silvestra roku 2024 jsem měla štěstí se s tímto vzácným zatoulanecem setkat. Při pravidelné vycházce za ptáky mezi obcemi Chodov a Jenišov jsem zaslechla neznámý hlas a zahlédla drobného pěvce, jak usedá na mladý doubek u cesty. Stihla jsem ho jen rychle vyfotografovat a až doma jsem při důkladném studiu snímků poznala, o jaký druh se jedná.

Po zadání na faunistické databáze Avif jsem se pak dozvěděla, že je to teprve páté doložené pozorování u nás!

Po zveřejnění pozorování se na lokalitu sjíždělo mnoho birderů a fotografů, kteří tuto raritu chtěli také vidět, ale ne vždy se jim podařilo strnada najít. Choval se nenápadně a většinu času se pohyboval v trávě, kde hledal potravu. Velice dobrým pomocníkem byla při dohledávání termovize, která pomohla ptáka snadněji nalézt. Strnad se na místě zdržoval asi deset dní, ale po změně počasí a ochlazení zde již spatřen nebyl. ▲

Miroslava Horáková, Chodov u Sokolova

Konipas citronový vyhnízdil na Mostecku •

Konipas citronový (*Motacilla citreola*) v Česku pravidelně, ale nepočetně protahuje a velmi vzácně hnízdí. Jeho hnízdní areál leží zejména v Asii a ve východní Evropě. V posledních desetiletích však pozorujeme jeho postupné šíření na západ. Hnízdí především na podmáčených loukách a v mokřadech, popřípadě v nižších křovinách v blízkosti vodních

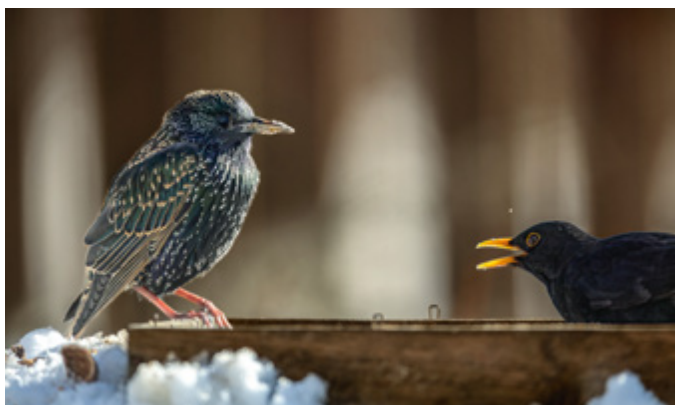
† Neobvykle umístěné hnízdo střízlíka | Foto: Eva Šilarová

↔ Strnad viničný byl u nás pozorován teprve popáté
| Foto: Vojtěch Fejkl

Rodinka konipasů citronových při krmení u Mariánských Radčic; 22. 6. 2016

| Foto: Miloslav Anderle

Nejsem opozdilec. Jsem přezimující průkopník! Letos v únoru hodoval na zasněženém krmítku v Liberci s kosem černým i špaček obecný. | Foto: David Knobloch

toků a jezer. V jižních oblastech výskytu může zahnízdít i ve vyšších polohách.

U nás bylo hnízdění konipasa citronového doloženo jen několikrát; poslední prokázané a opakované úspěšné hnízdění proběhlo ve vrcholových partiích Krušných hor v letech 2022–2024 (Bušek a Zavadil 2025; *Živa* 1).

Protože se v naší oblasti jedná o vzácného hnízdíče, velice nás překvapila fotografie rodinky konipasů citronových prezentovaná na schůzi Severočeské pobočky ČSO v Mostě letos 22. února. Autor fotografie Miloslav Anderle pořídil několik snímků samičky při krmení dvou vyvedených mláďat u mokřadu nedaleko Mariánských Radčic dne 22. 6. 2016. V okolí se vyskytovalo i několik hnízdících párů konipasů lučních. Bylo to v době, kdy se autor snímku o ptactvo a jeho fotografování teprve začínal zajímat, neměl proto nejmenší tušení, o jak vzácný druh se jedná; domníval se, že vyfotografoval rodinku konipasů lučních.

Tento náález nám ukázal, jak snadno lze v naší přírodě přehlédnout nejen konipasy citronové, ale i další raritní ptačí druhy. ▲

Vladimír Teplý, Ostrov

Méně přírodního materiálu, více inovací. Přizpůsobiví holubi hřivnáči si na chemičce v Litvínově postavili hnízdo z drátů; 29. 8. 2024.

| Foto: Miroslav Aubrecht

Ptačí parky od podzimních brigád po začátek hnízdní sezony

Od podzimu do jara se v ptačích parcích odehrálo mnoho nového. Otevřeli jsme další ptačí park, věnovali se obnově nových přírodních stanovišť i údržbě těch stávajících, pořádali dobrovolnické brigády a budovali návštěvnickou infrastrukturu. Motivací pro nás byla přítomnost ohrožených druhů ptáků a naděje na další úspěšnou hnízdní sezonu. O to nejzajímavější z uplynulého půlroku se s vámi chceme podělit na následujících řádcích.

Bez dobrovolníků by to nešlo

Během března a dubna jsme v ptačích parcích uspořádali jarní brigády, abychom je připravili na nadcházející hnízdní sezonu. Dobrovolníci se pustili do boje s odpadky, rákosím, náletovými dřevinami i invaz-

slucek. V únoru se stádo praturů rozšířilo o další jalovici, která mezi tři stávající bez problémů zapadla. Pratuři v ptačím parku spásají křoviny i byliny a rozdupáváním podmáčených luk pomáhají vytvářet skvělé podmínky pro mokřadní a luční ptáky.

První mláďata letošní sezony v dubnu vyvedly husy velké. Po váhavých návštěvách se v parku usadilo několik párů čejek, kulíků říčních, obou druhů čírek a desítky bekasin otavních. Příjemným překvapením druhé poloviny dubna je dudající dudek a rekordní počet slavíků modráčků.

Na Mnišských loukách jsme podpořili rákosinové druhy

Během podzimu jsme obnovili plochu bývalého odkaliště. Posekali jsme staré rákosové porosty a keřové vrby a vyhloubili dvě tůně o rozloze 860 m² a 470 m², které na jaře zadrží vodu. Chceme

tak podpořit především rákosinové druhy ptáků. Přibyly i dřevěné směrové šipky, které vyznačují tříkilometrovou návštěvnickou trasu a budoucí naučné okruhy, které v době hnízdění citlivějších druhů ptáků, jako jsou jeřábi popelaví, návštěvníky odvedou z klidových částí parku. Rozšířili jsme také pastvinu exmoorských pony z 5 ha na 9 ha.

Od dubna se na pastvině zdržují vodouši kropenatí a několik párů bekasin otavních, především kolem bývalého ramene řeky Ploučnice, které bylo loni prohloubeno. Objevil se nový ptačí druh – konipas luční, který sbíral potravu na koňské pastvině. Na fotopasti jsme zaznamenali sluku lesní a kromě původních druhů savců také mývala severního – na výskyt invazních druhů savců se letos zaměříme díky projektu Ministerstva životního prostředí. V jižní části parku se zdržuje pár jeřábů popelavých, a proto jsme zde umístili cedule, na kterých prosíme návštěvníky, aby využívali pouze značené trasy a ptáky nerušili.

V nejmenším ptačím parku Malá Lipová vznikla nová pozorovatelna | Foto: archiv ČSO

ními rostlinami. Na Josefovských loukách a Kosteliskách pomáhali také s opravou ohrad a péčí o hlavaté vrby. Na Zbudovských blatech jsme spolu s brigádníky vyseli osivo a nainstalovali solární čerpadlo. Na Rzech se dobrovolníci navíc zapojili do čištění odtokového kanálu a usazování nového můstku.

Bahňáci na tahu a první mláďata na Josefovských loukách

Josefovské louky jsou oblíbenou tahovou zastávkou pro bekasiny otavní a slučky malé. Během podzimu je k odpočinku a doplnění tukových zásob využilo více než 130 bekasin a blíže neurčený počet

Počet ptačích druhů pozorovaných na Kosteliskách stoupl na 209!

Završili jsme první rok projektu z operačního programu Životní prostředí (OPŽP) – Obnova písčin v ptačím parku Kosteliska. Upravené plochy jsme loni vypásali stádem ovcí a tam, kde to bylo potřeba, jsme je posekali. Ke konci roku jsme strhli drn a pařezy na Písčině u Mutěnky a Na Pískách v západní části Kostelisek. V prosinci jsme v rámci projektu LIFE in Salt Marshes přesunuli trojici vodních buvolů z Nových Mlýnů na zimoviště na Kosteliskách, kde nyní vypásají další plochy mokřadů a vlhkých luk. Také krávy uherského stepního skotu

jsme přehnali na nové plochy mokřadů, na lokalitu U Šopy poblíž Ptačího pole.

V zimě jsme v nivě Kyjovky zaznamenali hejno nejméně deseti tisíc hus běločelých, velkých a tundrových, které se zdržely až do března, a zavítala k nám také berneška rudokrká. Napočítali jsme hejno 40 lindušek horských, čtyři až pět vodoušů kropenatých a také tři slučky malé. Na seznam ptačích druhů pozorovaných na území parku přibýly dva zajímavé přírůstky – koliha malá a překvapivě i zatoulaný pelikán bílý, který se tak stal již 209. ptačím druhem pozorovaným na Kosteliskách. Daří se tu také užovkám stromovým. Výsledkem loňského pilotního monitoringu ve spolupráci s AOPK ČR bylo 34 jedinců užovek, což svědčí o tom, že se na Kosteliskách a v okolí nachází početná populace tohoto kriticky ohroženého druhu.

Letos na jaře jsme na ploše, o kterou pečujeme poslední dva roky, zaznamenali tokající bekasiny otavní. Označili jsme i první hnízda čejek a ochránili je tak před zničením zemědělskou technikou. V reakci na výskyt SLAK na Slovensku jsme také zavedli preventivní opatření a dočasně zakázali vstup do ohrad se skotem.

Nové tůně na Zbudovských blatech už objevily husy i bekasiny

Ke sklonku minulého roku nás potěšilo ocenění Křesadlo 2024, které získala dobrovolnická skupina Modráčci z Vomáčky navázaná na Zbudovská blata. V únoru jsme rozšířili mokřad Knopřík o dvě propojené hlubší tůně o rozloze 660 m². V zimě jsme podél Bezdrevského potoka vybudovali čtyři terénní sníženiny o celkové rozloze 6 000 m², které jsme začátkem dubna začali plnit vodou. Naším cílem je obnovit původní mokřadní biotop, který se stane atraktivním potravním stanovištěm pro luční bahňáky včetně kriticky ohroženého břehouše černoocasého. Čtyři nově nainstalovaná solární čerpadla zajistí, že mokřad nevyschne ani během suchých období. Okolí tůní jsme oseli semeny rostlin, která jsme během loňského léta získali ručním kartáčováním louky na blatech.

Ihned po napuštění nových tůní se objevili první ptačí návštěvníci – pár hus velkých a vodouš kropenatý, pravidelně sem zavítají také čejky chocholaté nebo bekasiny otavní. Jakmile se v tůních během teplého počasí dostatečně namnoží hmyz, očekáváme, že přilákají i další druhy bahňáků. V dubnu se v parku objevil i cílový druh – kolihy velké. Díky fotopastem jsme zaznamenali výskyt invazního mývala severního a také jsme zahájili botanický průzkum blat.

Nová pozorovatelna na Malé Lipové

V nejmenším ptačím parku jsme začátkem května dokončili stavbu dřevěné pozorovatelny. Pojme až 15 lidí a měla by hnízdícím vlhám a břehulím zajistit klidné a bezpečné hnízdění bez zbytečného rušení lidmi, zatímco návštěvníkům zpříjemní pozorování a fotografování. Na začátku dubna tu proběhla velká brigáda a úklid celé písčiny včetně odstranění staré trávy a náletů.

Stádo uherského stepního skotu spásá mokřady na Kosteliskách u Dubňan | Foto: Ondřej Ryška

Na Rzech tokají nejen vodouši rudonozí

Na podzim proběhla na Rzech první dobrovolnická brigáda. Během ní jsme se pustili do omlazení rákosiny bývalého rybníku Rzovák, abychom vytvořili vhodné prostředí pro hnízdění druhů vázaných na otevřenější mokřady. V březnu jsme na vodní plochu nainstalovali tři nové hnízdní ostrůvky s oblázkovým povrchem, které budou sloužit jako hnízdní podpora ubývajících druhů ptáků, jako jsou raci chechtaví a rybáci obecní. Začátkem dubna proběhla v parku a okolí úklidová akce ve spolupráci s obcí Dobříkov, které děkujeme za podporu.

Ptačí park slouží jako každoroční významná tahová zastávka pro mokřadní a luční ptáky. V dubnu jsme tu pozorovali kulíka bledého, kolihu velkou, břehouše černoocasého, kolpíky bílé nebo jespáky obecné. Velkou radost nám udělali tokající vodouši rudonozí, čejky chocholaté, kulíci říční, bekasiny otavní a lžičáci pestří. Můžeme tu ale zahlédnout i další druhy bahňáků, čápy černé či větší množství racků chechtavých a čírek obecných.

Střimická výsypka je připravena na dudky

Díky štědré podpoře dárců získala ČSO do vlastnictví dosud největší celistvé území o rozloze 251 ha, na kterém od ledna vzniká nový ptačí park Střimická výsypka. Začali jsme prací v sadu, kde jsme prořezali a ošetřili ovocné stromy. Nainstalovali jsme také tři budky pro dudky chocholaté a doufáme, že se dudci objeví a zahnízdí již letos.

Během února jsme s občany v Mostě a v Braňanech besedovali o historii území, smyslu obnovy přírody a ochraně ptáků a představili jsme jim naše plány na obnovu výsypky. V dubnu jsme v parku uspořádali první jarní vycházku pro veřejnost. Lesní porosty jsou tu na jaře plné ptáků – ze všech stran se ozývají pěníce černohlavé, červenky obecné, strnadi obecní i luční nebo krutihlavi obecní. V mokřadech se usídlily čejky chocholaté, husy velké, čírky obecné a rákosníci velcí. Nad hlavou občas přeletí čáp černý, jestřáb lesní nebo hejno krkavců velkých.

Těšíme se na novou hnízdní sezonu a doufáme, že bude úspěšná. ▲

Tereza Valchářová a Martin Bacílek

Nizozemské lysky hnízí v plastech

Ptáci, kteří se s námi rozhodli sdílet stejné prostředí, čelí často neobvyklým výzvám. Hnízdění ve městě pro ně znamená snadnější dostupnost potravy, možná méně predátorů a nutnost zvyknout si na stálou přítomnost a blízkost lidí. Ptáci hnízdící v centrech velkých měst se mohou potýkat s problémem, kde sehnat dost materiálu na hnízdo. Přírodních materiálů bývá poskrovnu, neboť řeky obklopuje beton nebo udržovaná zeleň. Lysky černé v nizozemském Amsterdamu to vyřešily po svém. Místo rákosu, zblochanu a různých větviček používají ke stavbě hnízda plastové odpadky. A vědci v jejich hnízdech objevili opravdové „poklady“. Vedle vrstev roušek z období covidové pandemie našli třeba obal od čokoládové tyčinky z roku 1994 s reklamou na MS ve fotbale nebo 30 let starý polystyrenový obal od kuřecího hamburgeru. Lysčí hnízda jsou tak smutným důkazem, že tu s námi plastové odpadky zůstávají opravdu dlouho. Pro lysky má ale jejich trvanlivost i výhodu – na rozdíl od hnízd z přírodních materiálů, která se po jedné sezoně zpravidla rozpadnou, mohou své plastové příbytky využívat opakovaně, protože jsou v podstatě nezničitelné. Lysky se estetikou svých hnízd nezabývají, prostě se jen dokázaly přizpůsobit neobvyklé situaci. Využívají náš odpad ke svému prospěchu. Opačným příkladem jsou mořští ptáci, jejichž mláďata hynou po mylném nakrmení plastovým odpadem, kterého jsou plné oceány (viz str. 39). Takže hrdí na to být nemůžeme. ▲

Podle newscientist.com

Chřástal galapážský objeven po 190 letech na ostrově Floreana

Charles Darwin přistál se svou lodí *Beagle* na galapážském ostrově Floreana v roce 1835. Pozoroval zde druh malého, špatně létajícího chřástala a netušil, že bude na dlouhou dobu poslední, kdo tohoto ptáka na ostrově spatří. Chřástal galapážský byl dlouho považován za druh, který na Floreaně vyhynul. Teprve v letošním roce, tedy po 190 letech, se podařilo jeho výskyt na ostrově opět prokázat. Cesta k návratu chřástala galapážského na ostrov Floreana, který je s rozlohou 173 km² šestým největším ostrovem souostroví Galapág, nebyla jednoduchá. Ostrov byl po svém objevení lidmi osídlen mnoha invazními a nepůvodními druhy rostlin i živočichů, jejichž výskyt je pro endemické ostrovní druhy téměř vždy devastující. Od roku 2015 se vědci snažili chřástala na Floreaně bez úspěchu najít. Před dvěma lety započaly na ostrově díky snaze několika ochranných organizací práce na obnově přirozeného prostředí a vymýcení nepůvodních druhů. A odměna v podobě návratu chřástala se dostavila brzy. Jeho výskyt byl letos zaznamenán na třech lokalitách, šestkrát byl slyšen, dvakrát viděn a jednou vyfotografován. Je zřejmé, že populace se na ostrově po zásahu proti invazním druhům závažně rychle obnovila. Teprve genetické analýzy však prozradí, zda se chřástali dostali na Floreanu z některého sousedního ostrova, kde dosud přežívají, nebo na ostrově zůstala skrytá zbytková populace, která díky zásahům ochranářů začala opět prosperovat. Ať už to bude tak, nebo tak, je úspěšný návrat chřástala galapážského nadějí pro další endemické druhy, které mají šanci osídlit svou původní domovinu. ▲

Podle durrell.org

† Lysky černé používají v antropocénu pro stavbu hnízd leccos – od slunečních brýlí až po brčka a kelímky | Foto: Auke-Florian Hlemstra

† Chřástal galapážský, endemit souostroví místně známý jako *pachay*, žije skrytě v husté vegetaci a je velmi těžké ho spatřit | Foto: Adam Jackson

Nelovte ryby, zachráníte tučňáka brýlového

Tučňák brýlový, jediný druh tučňáka, který hnízdí u afrického pobřeží, se v roce 2024 dostal na seznam kriticky ohrožených druhů. Asi nepřekvapí, že vinou člověka. Tučňáků žily u břehů Jihoafrické republiky a Namibie ještě na počátku 19. století asi 4 miliony. Dnes čítá populace jen necelých 10 000 párů, což je více než varovné. Bez účinného zásahu by tento ikonický druh mohl do roku 2035 vyhynout. Tučňáci to na hustě obydleném africkém kontinentu nikdy neměli jednoduché. Jejich vejce byla sbírána a podávána k snídani, dospělí sloužili jako levná návnada při rybolovu a tučňáci trus byl těžen jako cenné hnojivo, čímž byly likvidovány jejich hnízdní nory. Těmto hrozbám už současná populace díky ochraně našťastí nečelí,

↗ Medosavka bandská je zástupcem největšího a nejrozšířenějšího rodu čeledi kystráčekovitých | Foto: James Eaton

†† Tučňák brýlový má na hlavě neopeřenou kůži růžového odstínu, pod níž se nacházejí žlázy obklopené cévami, které plní termoregulační funkci – čím je tělesná teplota vyšší, tím více krve do žláz putuje a ochlazuje se tak okolním vzduchem | Foto: Clyde Thomas

† Týmy BirdLife Jižní Afrika, SANCCOB a Blue Marine Foundation oslavují rozhodnutí soudu | Foto: Peyton Joe Basson a Ayanda Kanise

ale přišly jiné. Tučňáci nemají dost potravy, protože oceány kolem pobřeží jsou vyloveny komerčními rybáři. Dospělí se stávají obětmi jejich vlečných sítí a mnoho jich uhynie při ropných haváriích. Kvůli klimatické změně se zejména mláďata musejí vyrovnávat s velkými vedry a ryby v oceánech mění své migrační trasy, takže je tučňáci nenajdou tam, kde byli zvyklí. Vědci a ochránci tak již mnoho let bijí na poplach. Letos v březnu konečně došlo k průlomovému rozhodnutí Nejvyššího soudu Jihoafrické republiky, který rozhodl o desetiletém zákazu komerčního rybolovu poblíž šesti klíčových hnízdních kolonií tučňáků. Cílem je umožnit tučňákům ulovit dostatek potravy a ochránit

je před nástrahami komerčního rybolovu. Nyní je nejdůležitější, aby byl zákaz rybolovu dodržován a populace tučňáků bedlivě monitorována. Musíme doufat, že opatření budou účinná a nepřišla příliš pozdě. ▲

Podle birdlife.org

Hned dva nové druhy pro Indonésii

Objev nového druhu obratlovce je pro vědce i veřejnost vždy vítanou událostí. Zejména u ptáků a savců nejsou popisy nových druhů časté, protože tyto skupiny už jsou docela probádané. Ne vždy se ale jedná o popis zcela neznámého druhu, v poslední době totiž do hry často vstupuje genetika. Nebo také zpěv, jako u indonéských medosavek rodu *Myzomela*. Indonésie je země složená z 18 000 ostrovů, což je zejména pro nás suchozemce těžko představitelné. Mnohé z těchto ostrovů byly po miliony let zcela izolovány a živočichové i rostliny se na nich vyvinuly do unikátních forem. Medosavka bandská, elegantní černo-šedý pěvec s výrazně červenou hlavičkou a zahnutým zobákem, obývá ostrov Banda a populace medosavek na ostrovech Babar a Tanimbar byly dlouho považovány jen za její poddruh. Vědci však mezi nominátním druhem a jeho poddruhem zjistili drobné rozdíly ve velikosti i zbarvení a hlavně naprostou rozdílnost ve zpěvu. Při experimentech se zjistilo, že zpěv samců je na každém z ostrovů natolik rozdílný, že na něj ptáci vzájemně nereagují – považují jej za zpěv jiného druhu. Lze tedy předpokládat, že i kdyby se medosavky potkaly na jednom ostrově, nebudou se vzájemně křížit, což by se v případě poddruhů dělo. Z jednoho druhu tak máme rázem druhy tři, protože i populace z ostrovů Babar a Tanimbar se vzájemně liší natolik, že si každá zaslouží náležet k vlastnímu druhu. Jejich nová druhová jména byla navržena podle ostrovů, na kterých se vyskytují. Naštěstí se jedná o druhy, které i přes malý areál výskytu vykazují odolnost vůči degradaci prostředí a vyhynutí jim zatím nehrozí. Více než 150 jiných indonéských druhů ptáků však takové štěstí nemá, a tak jim dnes hrozí, že skutečně vyhynou. ▲

Podle birdlife.org

Ohlédnutí za faunistickými zajímavostmi uplynulé zimní sezony

Tak jako již pravidelně od roku 2019 vás i letos v rámci naší rubriky seznámíme s výběrem těch nejzajímavějších ptáků, kteří se na území Česka objevili v uplynulých měsících. Tentokrát se ohlédneme za zimní sezonou, která byla co do počtu vzácných druhů poměrně štedrá.

„Batman“ se objevil na Vyškovsku

V naší avifauně je jen velmi málo charismatičtějších druhů ptáků, než je skřivan ouškatý (*Eremophila alpestris*). Ten si díky své černé masce, jež může z čelního pohledu připomínat známou komiksovou postavu, vysloužil přezdívku „batman“. Jde o druh s mimořádnou změnou početnosti v uplynulém století. Zatímco ještě v 50. letech k nám zaletovala zimní hejna přesahující tisíc jedinců, v posledních pěti letech u něj evidujeme pouze sporadická pozorování a zatím poslední zástih s fotografickou dokumentací pocházel z roku 2016 z okresu Opava. To se změnilo loni 18. listopadu, kdy byl skřivan ouškatý pozorován a vyfotografován v okrese Vyškov, z lokality ale ještě tentýž den zmizel. Nedlouho poté, 22. prosince, byl dohledán na jiném místě ve stejném okrese, kde se zdržel přinejmenším do 4. ledna. Živil se na semenech na okraji otevřené cesty mezi poli na vyvýšené plošině v polní krajině lemované fragmenty lesa.

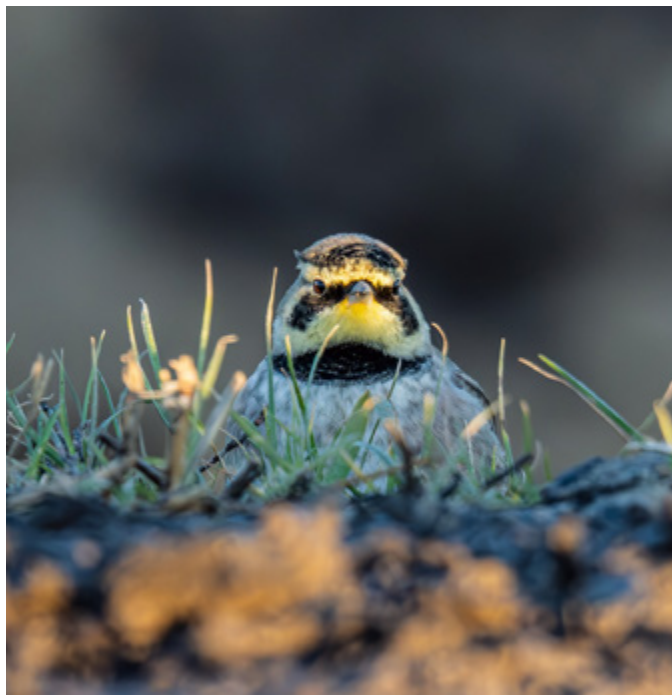
Třetí záznam lindušky skalní u nás

Podivuhodný nález lindušky skalní (*Anthus petrosus*) překvapil ornitologickou komunitu 4. prosince v pražské Troji. Klíčem k mimořádnému záznamu byla rekonstrukce plavebního kanálu Troja-Podbaba, pro kterou musel být tento kanál vypuštěn, díky čemuž se zde utvořily ideální podmínky s odhalenými bahnitými břehy. Téměř jistě stejný jedinec zde byl pozorován i 6. prosince, kdy se ho podařilo i přes deštivé počasí nakrátko znovu dohledat. Štěstí se na pozorovatele usmálo i následujícího dne ráno, kdy byla již za slunečného počasí linduška opět nalezena ve společnosti konipasa horského. Později se pták zvedl, odletěl pryč a následně již na lokalitě pozorován nebyl. Jde o třetí záznam druhu v Česku a první záznam v Praze. Předchozí pozorování pochází z roku 2024 z vodní nádrže Rozkoš (*Ptačí svět* 2/2024).

Přestože je linduška skalní značně podobná běžnější lindušce horské (*A. spinoletta*), liší se od ní tmavším zbarvením se silnějším pruhováním spodní části těla a zeleným či zelenožlutým nádechem. Vyskytuje se téměř výlučně na kamenitém mořském pobřeží, do vnitrozemí se vydává vzácně.

Zima bohatá na vzácné strnady

Strnad viničný (*Emberiza cia*) hnízdí nedaleko jižních hranic naší republiky, ale také u řeky Rýn v Německu. Přesto se jedná o druh pozorovaný na našem území jen velmi zřídka. Během uplynulé zimy byl nicméně zastižen hned dvakrát. Poprvé na Silvestra u cyklostezky mezi obcemi Jenišov a Mírová na Karlovarsku. Přestože se pták choval poměrně nenápadně, povedlo se ho na místě dohledat velkému

†† Skřivan ouškatý může při čelním pohledu připomínat známou komiksovou postavu | Foto: Veronika Švestková

† Teprve třetí záznam lindušky skalní v Česku a vůbec první záznam druhu v Praze | Foto: Radek Papranec

počtu dalších pozorovatelů, a i díky tomu víme, že se zde zdržel více než týden, a to přinejmenším do 8. ledna. Další pozorování stejného druhu pak bylo zaznamenáno 3. března v zahrádkářské kolonii neda-leko Znojma. Vzhledem k blízkosti hnízdišť v Rakousku by nebylo překvapením, kdyby se tento druh podařilo zaznamenat častěji na kamenitých stanovištích v NP Podyjí nebo CHKO Pálava. Mějme tedy zejména v takových oblastech oči na stopkách a uši nastražené.

Hned další den po nález prvního ze strnadů viničných se objevila zpráva o nález další rarity, ostružky severní (*Calcarius lapponicus*), u obce Oleško nedaleko Roudnice nad Labem. Pták byl vyfotografován, jak sedí na stromě v hejniku strnadů lučních, později se jej však již dohledat nepodařilo.

†† V hejnu strandů lučních sedí ostružka severní (samostatně sedící na špičce vpravo) | Foto: Petr Nový

† Vysílený buřňáček malý nalezený v okrese Šumperk bohužel v záchraně stanici uhynul | Foto: Patrik Spáčil

↗ Vzácný obr pelikán bílý zavítal do ptačího parku Kosteliska | Foto: Ondřej Ryška

↗ Husy krátkozobé se i třetí rok v řadě objevily na Pardubicku | Foto: Martin Křížek

Buřňáček malý: smutný konec velké rarity

Mořští ptáci se na našem území vyskytují jen zcela zřídka, obvykle v reakci na extrémní počasí nad mořem, které je zavane až do našich končin. Po celkem neuvěřitelném nálezů vysíleného buřňáčka žlutonohého (*Oceanites oceanicus*) v listopadu roku 2023 (*Ptačí svět* 2/2024), který později uhynul, na sebe nález dalšího mořského trpaslíka nenechal dlouho čekat. Letos 13. ledna byl v Novém Malíně v okrese Šumperk objeven vysílený buřňáček malý (*Hydrobates pelagicus*), který byl předán do záchrané stanice. Jak už to však u zatoulaných mořských ptáků bývá, ani tento jedinec nebyl výjimkou a i přes veškerou snahu o záchranu uhynul. Jde o teprve osmý záznam tohoto druhu na našem území.

Vzácný průlet ptačím parkem Kosteliska

Že je ptačí park Kosteliska významnou ornitologickou lokalitou, a to nejen z hlediska hnízdících a protahujících běžných druhů, ale i druhů vzácných, ukázal již letní výskyt orlíka krátkoprstého (*Circetus gallicus*) v roce 2022 (*Ptačí svět* 4/2022). Další velkou raritou se stal pelikán bílý (*Pelecanus onocrotalus*), který se na místě krátce zastavil 30. ledna tohoto roku. Objevil se okolo poledne, kdy byl

zpozorován, jak krouží nad hejnem volavek na Ptačím poli. Nezdržel se ale dlouho a brzy zmizel jižním směrem. Jde o teprve 26. záznam tohoto obra s rozpětím křídel přes dva a půl metru na území České republiky. Naposledy byl pozorován v roce 2024 u Dolního Benešova (*Ptačí svět* 3/2024) a nelze nezmínit záznam z roku 2019, kdy byl na jižní Moravě pozorován jedinec s barevným kroužkem z Izraele (*Ptačí svět* 4/2019).

Husa krátkozobá jako pravidelný předjarní host na Pardubicku?

Ve vůbec prvním dílu naší rubriky (*Ptačí svět* 2/2019) jsme psali o rychlém návratu husy krátkozobé (*Anser brachyrhynchus*) do české avifauny po tom, co z ní byla revizí Faunistické komise ČSO vyřazena. Od té doby se objevují její zimní pozorování v tradičních oblastech výskytu hejn severských hus v zásadě každoročně. Je pravděpodobné, že část z opakovaných záznamů náleží stejným jedincům, kteří se každoročně vrací na své oblíbené lokality. Jedním z takových míst je Strašovský rybník na Pardubicku, kde byl tento druh počínaje rokem 2023 pozorován každý březen. První rok to bylo v polovině března, následující rok již koncem února a v letošním roce začátkem března. Pokaždé byli pozorovateli na lokalitě potvrzeni přinejmenším dva jedinci. Podobně jako v roce 2023 se i letos nejméně jedna z hus krátkozobých přesunula v průběhu března na Nečaský rybník v ptačí oblasti Rožďalovické rybníky.

Jan Grünwald a Jan Studecký

Tenkozobec opačný patří podle zákona o ochraně přírody a krajiny mezi kriticky ohrožené zvláště chráněné druhy ptáků | Foto: Marek Mejstřík

Data z Avifu pomáhají v aktivní ochraně přírody

Na poli ochrany přírody je spolupráce mezi vládními a nevládními organizacemi klíčová. Bez toho, aby tyto dvě složky tahaly za jeden provaz, není možné přírodu účinně chránit. Výsledkem dlouhodobé spolupráce mezi ČSO a AOPK ČR bylo nedávne spuštění automatického přenosu údajů o pozorování ptáků z faunistické databáze Avif do Nálezové databáze ochrany přírody. Věříme, že tento krok vyústí v efektivnější chod státní správy.

Vedle vlastních dovedností existují již od nepaměti dvě základní pomůcky každého ornitologa v terénu: dalekohled a zápisník – deníček, do kterého si zapisujeme, co, kdy a kde jsme viděli a slyšeli, zkrátka vše, na co jsme během pozorování narazili. Ornitologické deníčky měly (a mnohdy ještě mají) různou podobu, od obyčejných sešitů až po mluvené slovo na magnetofonových kazetách. Později začaly vznikat například speciální karty pro záznamy výsledků s jednotnou strukturou sběru dat a jednotlivá pozorování ornitologů se často na regionální

úrovni soustřeďovala do deníků terénních stanic nebo databází poboček ČSO.

S rozvojem počítačů a internetu se nálezné údaje začaly z praktických důvodů postupně přesouvat do on-line světa. V tomto období vznikly v Česku první faunistické databáze, schopné pojmout velký objem dat a prezentovat je přehledným způsobem. V roce 2010 došlo ke spuštění v současnosti nejpoužívanější české faunistické databáze zaměřené výhradně na sběr a ukládání informací o ptácích – faunistické databáze ČSO, známé jako Avif. Již o několik let později, v roce 2014, byla veřejnosti zpřístupněna základní data (ta, která nejsou uživateli utajena) pod otevřenou licencí Creative Commons BY-SA, a stala se tak dostupná široké veřejnosti. Díky tomuto zásadnímu kroku došlo záhy k prvním importům nálezných údajů uložených v Avifu do Nálezové databáze ochrany přírody (NDOP), kterou již od roku 2004 vede Agentura ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR).

Import dat z Avifu do NDOP probíhal pravidelně po dobu deseti let, a to s přibližně ročním odstupem. Důvod tak velkého intervalu byl čistě praktický. Jednalo se o poměrně komplikovaný proces, který zabral mnoho

času a úsilí a narážel především na nedostatečné personální kapacity. Již řadu let však existovala snaha o vytvoření nástroje, který by tuto činnost automatizoval, aniž by bylo nutné provádět export a import „ručně“. Toto úsilí bylo završeno letos v březnu, kdy byl spuštěn proces automatického přenosu dat na denní bázi, a to s dvoutýdenním odstupem od vložení pozorování do Avifu jeho uživatelem. Dvoutýdenní odstup byl zvolen z důvodu zpětné kontroly dat. Nejvíce chybových nálezů se opraví nebo odstraní právě na začátku po jejich vložení do Avifu, kdy uživatelé ještě mohou své nálezy editovat. Nálezné údaje se tak z Avifu dostanou ke státní správě mnohem dříve, než tomu bylo dosud, mohou být aktivně používány a sloužit zájmům ochrany přírody.

Co do množství záznamů je datová sada Avif jednoznačně největším zdrojem ptačích pozorování v nálezné databázi NDOP. Do dnešního dne Avif přispěl do NDOP již více než 5 miliony záznamů! Na druhém místě je pak import z mezinárodní databáze eBird pod hlavičkou americké Cornell Lab of Ornithology, která ale poměrně rychle sílí a nabírá množství nových uživatelů (v současnosti z ní NDOP obsahuje milion záznamů).

Všechna nálezová data v NDOP procházejí kontrolou, při níž odborníci na regionálních pracovištích přiřazují míru věrohodnosti každému nálezu ochránářsky významného druhu. Jedná se o 121 ptačích druhů a dva poddruhy zvláště chráněné zákonem o ochraně přírody a krajiny (114/1992 Sb.)¹, 81 evropsky významných druhů přílohy I směrnice o ptácích (Směrnice Rady č. 2009/147/ES)², 143 druhů Červeného seznamu ptáků ČR³ nebo o oficiálně uznané invazní nepůvodní druhy (těch Evropská unie rozeznává mezi ptáky šest, ale u nás zatím byly zaznamenány pouze tři – husice nilská, ibis posvátný a kachnice kaštanová)⁴.

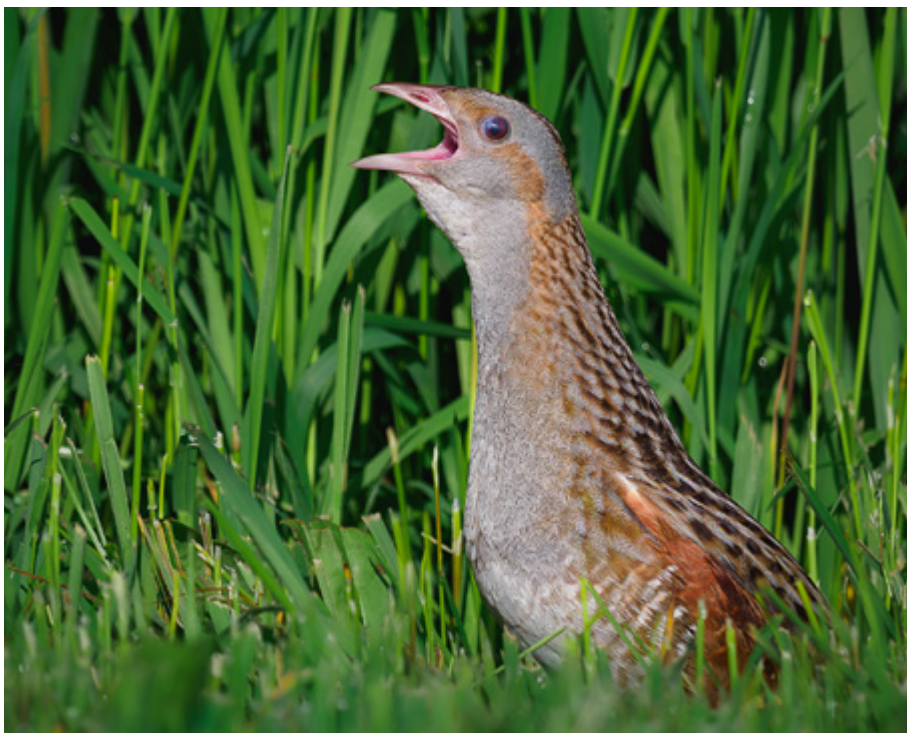
Jak jsou nálezová data o ptácích využívána v ochraně přírody?

Údaje o pozorování ptáků ukládané do Avifu jsou v současnosti velmi rychle dostupné orgánům ochrany přírody jako podklad pro chod státní správy a pro ochranu a podporu druhů a jejich biotopů. Získané údaje může státní ochrana přírody používat například v územním plánování a rozhodování ve stavební agendě, při tvorbě a schvalování

Utajovaná data

V současnosti se data utajená v Avifu nebo neodtajněná v rámci RINGS do nálezové databáze ochrany přírody nedostávají. Stejně jako si uživatel může svobodně vybrat, jestli svá pozorování veřejnosti utajit, nebo ne, měl by dostat i možnost rozhodnout se, jestli chce, aby se jeho údaje dostávaly k příslušným orgánům ochrany přírody. K utajeným nálezům se totiž v NDOP dostanou pouze profesionální ochránáři, ale ne široká veřejnost. ČSO v současnosti tuto funkcionalitu Avifu připravuje a v blízké budoucnosti ji také zprovozní, čehož si v AOPK ČR nesmírně vážíme.

lesních hospodářských plánů či jako podklad při zpracování plánů péče jak o maloplošná, tak velkoplošná zvláště chráněná území.

Jedním z příkladů využití nálezových dat je vymezování ploch vhodných pro zavedení agroenvironmentálně-klimatických opatření (AEKO) na ochranu chřástala polního | Foto: Václav Bystřický

U druhů citlivých na rušení pak můžeme na základě jejich nálezů lépe usměrňovat turismus nebo větší sportovní akce. Údaje slouží také k tvorbě územních analytických podkladů (ÚAP), které se zpracovávají a pravidelně aktualizují pro vybrané zvláště chráněné druhy ptáků a jsou využívány především k ochraně biotopů v místech jejich hnízdního výskytu.

Nálezové údaje o ptácích jsou zároveň nesmírně důležité pro tvorbu strategických dokumentů. Využívají se jako jeden z podkladů k vymezení akceleračních zón pro výstavbu větrných a fotovoltaických elektráren. Dále slouží hodnotitelům při tvorbě tzv. naturových hodnocení vlivů a různých záměrů v ptačích oblastech nebo jako doplněk při tvorbě biologických hodnocení. Díky neúnavné práci ornitologů, kteří svá pozorování ptactva vkládají do on-line databází, můžeme jednou za šest let spolehlivě reportovat Evropské komisi stav ptactva a především změny v jeho rozšíření v rámci republiky. To nám pomáhá lépe porozumět, k jakým změnám v krajině dochází, hledat jejich příčiny, a je-li politická vůle, udělat potřebné kroky k ochraně našeho přírodního bohatství. Tento výčet využitelnosti nálezových dat pro potřeby ochrany přírody ale rozhodně není konečný.

Protože NDOP sdružuje informace z různých databází a aplikací, jako je Avif, eBird, BioLog nebo iNaturalist, může obsahovat

i duplicitní nálezy. K tomu dochází, pokud autor zadává pozorování do více aplikací. To ale užití dat nebrání a duplicity jsou z NDOP postupně odstraňovány. **Určité proto platí pravidlo, že je lepší zadat data do více databází než je nezadat vůbec!**

Jak by měla data určená k ochraně přírody ideálně vypadat?

Pro účely praktické ochrany přírody jsou jednoznačně nejdůležitější údaje s co nejpresnější lokalizací nálezu. Jednoduše řečeno, čím přesněji bude výskyt daného druhu zaznamenán do databáze, tím účinněji můžeme zajistit ochranu jeho biotopu. Příkladem mohou být nálezová data o výskytu chřástala polního. V případě, že je pozorování lokalizováno nepřesně, například je vztahováno na katastr celé obce, má tento údaj sice informativní charakter přispívající k celkovému poznání o rozšíření druhu, ale v praktické ochraně jeho biotopu je informace v podstatě nepoužitelná. Naopak pokud je známá přesná poloha nálezu, je možné údaj použít při územním plánování jako jeden z argumentů, proč ponechat plochu bez zásahu, tedy proč lokalitu nezastavět nebo neposekat v době hnízdění a vyvádění mláďat. Z pohledu ochranařiny je tedy nesmírně důležité zadat svá pozorování co nejpresněji. Na rozdíl od jiných rozšířených ptačích databází umožňuje

¹ portal.nature.cz

² portal23.nature.cz

³ Štastný, Bejček a Němec 2017

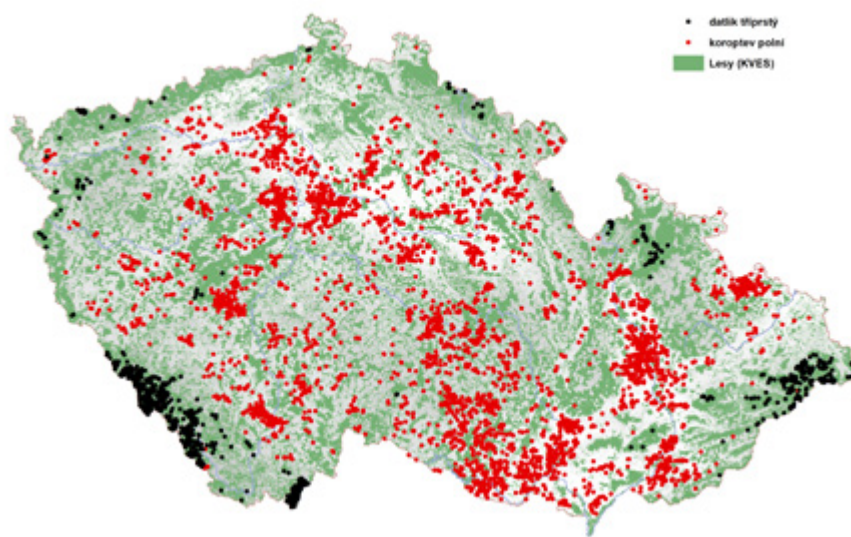
⁴ Zbývající tři jsou bulbul šupinkový, majna obecná a vrána domácí.

Datlík tříprstý u nás patří mezi silně ohrožené druhy. Je důležitým pomocníkem v ochraně lesů, protože jeho hlavní potravou je dřevokazný hmyz. | Foto: Radomír Šálek

Podle Jednotného programu sčítání ptáků u nás od roku 1982 zmizelo více než 90 % koroptví polních. Abychom je mohli chránit, potřebujeme vědět, kde se stále ještě vyskytují. | Foto: Libor Šejna (makov.cz)

Distribuce pozorování datlíka tříprstého a koroptve polní v Česku v letech 2019–2024 založená na dostupných údajích z různých on-line databází odráží aktuální rozšíření těchto druhů na našem území. | Zdroj: AOPK ČR

Avif zadávat přesnou polohu jednotlivých nálezů i v rámci jedné vycházky a je dobré tuto funkci využívat alespoň u druhů ochraňásky významných.

Stejně tak je důležité zaznamenat, jak se pták při daném pozorování chová. Jinak budou orgány ochrany přírody při ochraně biotopu

druhu pracovat s informací o teritoriálním chování, či dokonce lokalizaci hnízd, a jinak s pouhým záznamem přeletu druhu nad lokalitou. Právě **vazba druhu na lokalitu** je také klíčová. Spojení přesné lokalizace s jasnou vazbou na danou lokalitu je pro potřeby praktické ochrany přírody zásadní, aby informace mohla

být cíleně a účinně využita. Ideálním příkladem je dlouhodobý monitorovací program ČSO, známé Liniové sčítání druhů (LSD), při kterém mapovatelé zaznamenávají přesnou polohu každého nálezu spolu s jeho vazbou k dané lokalitě.

Vždy platí pravidlo, že je lepší zadat data tak, jak nám to vyhovuje a jak to Avif umožňuje, než je nezadat vůbec!

Poděkování

Veliké poděkování patří všem lidem, kteří se na vývoji nástrojů určených k automatizaci přenosu dat podíleli. Především pak Petru Janečkovi (ČSO), Honzovi Zárybnickému, Petru Dudovi a Zdeňkovi Kučerovi (AOPK ČR). V neposlední řadě patří poděkování všem aktivním uživatelům databáze Avif. ▲

Ivan Mikuláš | je zoogeograf, ornitolog a spoluautor *Atlasu hnízdního rozšíření ptáků v ČR 2014–2017*. Pracuje jako koordinátor sledování stavu ptáků v Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR.

Když se příroda probouzí

Tichá jarní rána v ptačí společnosti

K fotografování přírody jsem se dostal už jako čtrnáctiletý kluk. Měl jsem malý kompaktní foťák a s ním jsem fotil všechno, co mě venku zaujalo – tehdy hlavně rostliny a hmyz. Doma jsem si pak vše určoval, a díky tomu jsem se přírodu postupně učil pozná-

vat. Začínala mě stále více fascinovat a chtěl jsem se v ní lépe vyznat. Bavilo mě všímát si, co kolem roste a kvete, poznávat ptáky podle zpěvu a celkově přírodu více vnímat. Tento zájem postupně určil i moje další směřování a výběr studia.

S pořízením první zrcadlovky a teleobjektivu jsem se začal víc věnovat i fotografování zvířat ve volné přírodě. Od té doby trávím každou volnou chvíli venku, s foťákem na krku. Chůze přírodou a pozorování života kolem jsou pro mě tím nejlepším způsobem, jak si vyčistit hlavu, a zároveň příležitostí zachytit zajímavé momenty ze života volně žijících zvířat. Poté, co jsem se před dvěma lety přestěhoval do jižních Čech, jsem se začal pravidelně věnovat také focení ptáků vázaných na vodní prostředí. Každý rok se tak těším zejména na období jarního a podzimního tahu, kdy volné večery i rána ležím zamaskovaný u rybníka a s napětím čekám, jaké druhy se objeví. Často se za celé hodiny čekání neukáže vůbec nic, ale když se pak zadaří a já mohu z bezprostřední blízkosti bez vyrušení sledovat tenkozobce v ranním oparu, šarvátky vodoušů, bekasiny hledající potravu nebo poslouchat v rákosí zpívající slavíky modráčky, jsou to ty nejkrásnější zážitky.

Slavík modráček střeoevropský (*Luscinia svecica cyaneacula*)

Kukačka obecná (*Cuculus canorus*)

Tenkozobec opačný (*Recurvirostra avosetta*)

Datel černý (*Dryocopus martius*)

Vodouš bahenní (*Tringa glareola*)

Při kroužkování ostříže lesního na kurzu pro začínající kroužkovatele ve dvoře Hamr v Lužnici na Třeboňsku;
26. 4. 2024 | Foto: Karel Makoň

Líbili se mi všichni ptáci, s nimiž jsem se setkal

Rozhovor s Jaroslavem Škopkem

Co tě přivedlo k ornitologii?

Moje matka se za svobodna jmenovala Sovová, její matka Jiříčková. A rod mého otce pocházel z Ptákovy Lhoty. Vyrůstal jsem na konci malé šumavské vesničky v rodině zabývajících se zemědělstvím. Hospodářství bylo v době násilné kolektivizace zlikvidováno, matčin bratr uvězněn v Jáchymově. Na zbytkovém hospodářství pracoval jako jediný dospělý muž můj otec, kterého komunistický režim vyhodil z vysoké školy zemědělského a lesního inženýrství; byl mezi studenty, kteří šli v roce 1948 na pražský hrad podpořit prezidenta Beneše. Otec byl uznávaným chovatelem holubů českých staváků. Znal běžné druhy ptáků a kupoval mně i bratrovi knihy o přírodě, z nichž se nám nejvíce líbila edice *Světlem zvířat* a Jirsíkova kniha *Ptáci* s překrásnými obrázky Karla Svolinského.

Společně jsme sledovali televizní pořad *Lovy beze zbraní*, který mě zřejmě dost ovlivnil. A v roce 1968 jsem na jaře před cestou do školy se zájmem poslouchal rozhlasový pořad *Hlas pro tento den*.

Jak vypadala krajina a kolik v ní bylo v tvém dětství a mládí ptáků?

Ptáků bylo neskonalé víc. Mladší generace tomu nechce věřit. Když odskočím rovnou ke kroužkování, měl jsem dvě až tři sítě, ptákům jsem nehrál, volavé ptáky jsem používal výjimečně. Když se ale podívám do svých zápisků, nebyl problém nachytat za den do jedné sítě i dvacet třicet ptáků, což ukazuje, že ptáků muselo být více. Venkovská zemědělská krajina byla využívána mírnějším, ne tak dravým způsobem. Lidé hospodařili na vlastní půdě, vážili si

Jaroslav Škopek

* 1953 ve Vimperku

Pochází ze Šumavy. Vystudoval odbornou biologii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Mezi lety 1978–2005 působil v Kroužkovací stanici Národního muzea. V roce 1981 založil tradici setkávání spolupracovníků stanice pod názvem Aktiv kroužkovatelů. Pracuje v Botanické zahradě hlavního města Prahy, kde od roku 2009 uspořádal 15 výstav s ornitologickou tematikou. Třicet let vedl zoologické kroužky pro děti a mládež, své bohaté terénní zkušenosti s určováním ptáků dodnes předává na kurzech pro začínající kroužkovatele. Je spoluautorem Atlasu hnízdního rozšíření ptáků Prahy, Atlasu migrace ptáků ČR a SR či knihy *Pražské ptactvo 1800–2020*.

jí, měli k ní vztah, což dnes většinou chybí. Kořeny nutno hledat v 50. letech minulého století, kdy byly násilné a ve většině případů nevratně zprůhrňány dědičné vztahy k půdě. Naivní pokus o vybudování komunismu trval příliš dlouho, proto se po roce 1990 k původnímu způsobu selského hospodaření mohla vrátit jen část rodin. Volnou půdu skupovali různí zájemci, většinou bez zkušeností a ve snaze rychle zbohatnout. A nyní jsme v situaci, kdy se hospodaří na nesmyslně velkých pozemcích a do hry vstoupily dotace. O rozparcelování velkých celků se sice hovoří, ale nic se neděje. A tak pokračuje úbytek lučních a polních ptáků, je katastrofální nedostatek hmyzu, neboť nemá kde žít. Chybí přechodná stanoviště mezi polem či loukou a lesem. To bývala místa s pestrou, druhově rozmanitou květenou, na niž byly vázány různé druhy hmyzu – stačí si vzít atlas motýlů a pročítat druhové názvy. Vzpomínám také, jak jsem v roce 1969 začal jezdit na malém motocyklu: bez brýlí to bylo nemyslitelné. A mnohem nápadnější to bylo při jízdě autem: ještě v roce 1975 bylo po večerní jízdě nutno čelní sklo i reflektory umýt vodou, sklo bylo totiž „chlupaté“. A dnes? Po sto kilometrech večerní jízdy je na čelním skle sotva deset dokladů o nárazu hmyzu!

Které změny v druhovém složení ptáků vidíš jako nejnápadnější?

Nápadná je změna rákosinných druhů. Mladé rákosiny dříve vysekávali majitelé drobných

zvířat a zkrmovali je. Teď se v některých oblastech objevují pruhy rákosu podél zmeliorovaných napřímených toků, kde se uchytí ptáci jako strnadi rákosní. Po přechodném nárůstu početnosti dnes ubývají třeba cvrčilk, především zelená a říční. Před 30 lety hnízdilo u nás kolem vesnice v Pošumaví pět šest párů říčních cvrčilek, ale i zelené cvrčilk či rákosníci zpěvní a ti momentálně mizí. Stejně tak nápadně zmizely lindušky lesní. V okolí našeho stavení bývaly dva až tři páry, teď tam není ani jedna. Přitom se tam pasou krávy jako dříve, hospodaří se tam jako dříve, terén se v podstatě nezměnil. Je otázka, do jaké míry se na tom podílí situace na afrických zimovištích. I konipasů horských, současných ptáků roku, bývalo více. Měli vhodnější podmínky, konstrukčně jednodušší mosty s traverzami, na nichž mohli stavět hnízda nejen oni, ale i skorci. Dnes je zespodu pod mostem hladký beton, kde si ptáci hnízdo postavit nemohou. Konipas horský je mimochodem můj první kroužkovaný pták – kroužkoval jsem tehdy mláďata u nás na Šumavě, byli tam běžní. Nebo třeba stehlíci – v *Atlase hnízdního rozšíření ptáků ČR* se píše, že hnízdní populace stehlíků je stabilní, ale podle mě to nemůže být pravda. Dříve jsi na vlhké louce, kde rostl pcháč zelinný, běžně v létě měla hejtno 15 mladých stehlíků a to jsem už dlouho neviděl. Také čečetky byly hojné ve městech a kolem vojenských cvičišť, kde bylo zvykem vysazovat břízy – je to Birkenzeisig, tak tam prostě patří.

Měl jsi jako začínající ornitolog nějaké vzory?

Ve svém okolí jsem žádného ornitologa neznal, vzory mohli být ornitologové vystupující ve zmíněném televizním pořadu. Prvním „živým“ ornitologem byl Dobroslav Boháč, který na strakonické gymnázium přijel v roce 1972 jako předseda maturitní komise, ale že je ornitolog, jsem zjistil až o pár let později na schůzi tehdejší Československé ornitologické společnosti, kde působil jako jednatel.

Blíže k ornitologii jsem se dostal až na Přírodovědecké fakultě UK, kde jsem se setkal se zkušenějšími kolegy Vladimírem Bejčkem, Pavlem Vašákem a Janem Pomykalem. Podnikali jsme společné výpravy „na ptáky“. S kroužkováním jsem se blíže seznámil na biologické stanici Serrahn v Meklenbursku, kde jsem získal cenné praktické zkušenosti, které způsobily, že jsem se v roce 1975 stal

V přírodní rezervaci Postřekovské rybníky na Domažlicku s Františkem Pojerem (vlevo) a Jiřím Formánkem (vpravo); 1. 8. 2012 | Foto: Jan Škopek

spolupracovníkem Kroužkovací stanice Národního muzea.

Diplomovou práci jsi tehdy psal o sově pálené. Bylo jich tenkrát ještě hodně?

Já k té sově přišel v důsledku úmrtí docenta Waltra Černého. Pavel Vašák se s panem docentem znal, protože bydlel v Podolí a chodil se dívat na Vltavu. A Černý tam sčítal ptáky, tak si mladého Pavla všiml. Když jsme si vybírali téma diplomky, vzal mě Pavel do bytu za panem docentem, poblíž náměstí Jiřího z Poděbrad. Tehdy mi vymyslel téma Obratlovci jihozápadní části Šumavy. Ale než jsem se v tom stačil zorientovat, Walter Černý 5. dubna 1975 zemřel. Tak se mě ujal Vladimír Hanák, a jelikož se katedra zoologie zabývala faunistikou z oblasti Rudy u Horusického rybníka, napadlo ho využití vývržků sovy pálené. Ale netušil, že sovy už tam skomírají. Měl jsem snad dvě aktivní hnízdiště a to jsem lezl i na místa, která bych dnes nepovažoval za „ležitelná“ ani po deseti pivech. Zkoušel jsem prohledávat všechno, ale sovy už tam prakticky nebyly. Nacházel jsem jen staré vývržky, několik pytlů jich bylo.

Jaké byly tvé tehdejší nejhezčí zážitky z přírody?

V mém mládí byly velmi omezené možnosti; netýkalo se to jen cestování, ale i základního vybavení pro práci v terénu (literatury, optiky, filmů, sítí, ...). Člověk byl většinou smířen s možnostmi a dovedl se radovat i z pozorování či odchytů druhů, které jsou dnes běžnější. V paměti zpravidla zůstávají první setkání – v mém případě tedy pozorování jeřábů popelavých, orlů mořských a orlovců říčních v Serrahnu v roce 1975, později nález hnízda cvrčaly ve Vltavském luhu na Šumavě, hnízda modráčka středoevropského se snůškou na Domažlicku v roce 1983, nález hnízda kolihy velké se snůškou v roce 1985 na Klatovsku, první výstup ke hnízdu čápa černého. Ze zřídka cest do zahraničí pak setkání se zedníčkem skalním v roce 1975 na Kavkaze, nález hnízda strnada viničného pod Elbrusem v roce 1984 a odchyt zvonohlíků zlatočelých tamtéž.

V případě modráčka to bylo první u nás prokázané hnízdění? Jak jste na něj tenkrát přišli?

To se tehdy tzv. kunratická skupina kroužkovatelů rozhodla, že se pojedou podívat na hnízdění kolihy na Domažlicku, kam jezdil Vláda Říha na chalupu, a zastavili se na Postřekově. Kolihu neviděli, neslyšeli,

ale líbilo se jim tam, natáhli síť a chytili dva dospělé modráčky. A pozorovali i mláďata. Když to pak říkali dr. Formánkovi, tak jim Jirka nevěřil, protože tou dobou u nás nikdo mladého modráčka v hnízdě nechytil. Prý jim řekl: „No, mládenčí, a nebyli to rehci zahradní?“ Kluci se naštváli a nemůžou na to dodneška zapomenout. Jel jsem se tam v nejbližším hnízdním období roku 1981 podívat, ale měl jsem smůlu na počasí, takže jsem žádného modráčka nezjistil. Avšak již následujícího roku jsme tam s dr. Formánkem chytili jak mláďata, tak dospělé ptáky. A v roce 1983 se mi podařilo objevit hnízdo se snůškou. Mohlo tam být v těch 80. letech kolem osmi až deseti párů. Nebyla to tehdy ale jediná lokalita v Česku, jedno hnízdo objevil Ivan Rucký na Plzeňsku, další bylo u Chudenína u Nýrska, kde později hnízdilo pět šest párů a hnízdí tam dodneška. S dr. Formánkem jsme potom na Postřekovské rybníky na modráčky jezdili pravidelně. Zpočátku jsme nevěděli, kdy přesně hnízdí, tak jsme vycházeli z toho, že drozdovitý pták příbuzný slavíkovi začne hnízdit jako slavici. Jenomže se ukázalo, že modráčci hnízdí dříve, a to i v tom pohraničí na Chodsku. Cílem bylo najít hnízdo, protože dr. Formánek se už tehdy rozhodl, že sestaví atlas hnízd pěvců. A jezdím tam dodnes, byť modráčky mám v posledních letech na Klatovsku doslova „za humny“.

Máš ještě jiné oblíbené druhy, kterým se věnuješ?

Od mládí se mi líbili všichni ptáci, s nimiž jsem se setkal. Vzhledem k tomu, že jsem se zdržoval převážně v šumavské přírodě, neměl jsem zkušenosti s ptáky rybníků a větších vodních toků. Ale z domova od říčky Volyňky jsem znal skorce a konipasy horské. A jak jsem později zjistil, právě tam je kolem poloviny minulého století sledoval a chytil Otta Kadlec. Byl to úžasný, veselý člověk, nesmírně agilní. Jezdil na dvě šumavské řeky, na Volyňku a její přítok Spůlku. Kadlec byl inženýr geodet a jezdil na motorce s boční lodíčkou, tzv. sajdkárou. Co kde vyměřil a postavil, to jsem se ho nikdy neptal, ale vím, že s sebou vozil kufříkový psací stroj a ve volném čase se věnoval korespondenci, měl i natištěné hlavičkové papíry a vyřizoval hlášení, korespondoval se zahraničím, všechno venku v terénu. Zároveň dělal pokladníka

ornitologické společnosti, vyráběl a rozesílal kroužky – to bylo něco neuvěřitelného, kolik toho stíhal. Chodíval jsem za ním do jeho dejvického bytu v polovině sedmdesátých let vypisovat všechny okroužkované sovy pálené na diplomku. Musel jsem chodit až večer, protože byl ještě pořád zaměstnaný, i když už mu táhlo na sedmdesátku. Záznamy od roku 1964 sice byly v Národním muzeu, ale starší seznamy měl Kadlec doma a hrozně si jich vážil, protože mu prošly mnohokrát rukama a měl je pečlivě uložené.

Můžeš zavzpomínat, jak tehdy ornitologická společnost fungovala?

V roce 1978 jsem odpověděl na inzerát, v němž se tehdy podařilo, že někdo místo „Ředitelství Národního muzea“ napsal „Ředitelství České filharmonie vypisuje konkurz na obsazení místa v kroužkovací stanici“. Potom to vyšlo v týdeníku *Dikobraz* v rubrice Kýho výra s komentářem „Houslisté se už houfují“. Nastoupil jsem tehdy jako náhrada za Formánkovu manželku, která byla na mateřské dovolené. Seděl jsem v knihovně ornitologické společnosti s paní Malátovou, bylo jí tehdy přes 70, v podstřeší Národního muzea, kde kroužkovací stanice sídlila od 1. 1. 1965; do té doby ji vedl Ing. Kadlec doma v bytě. Jednou jsem dal na dveře ceduli Knihovna Československé ornitologické společnosti. Krátce nato přišel doktor Hanzák a říkal: „Jardo, tu ceduli musíte okamžitě sundat. Společnost je tady načerno, protože jsme potřebovali místnost, ale není to oficiální.“

S ornitologickou společností jsem se pak seznámil víc, protože mě Jan Hanzák počínaje číslem 18 záukoloval vedením *Zpráv ČSO*, které jsme pak dělali s kamarády Bejčkem a Vaškem. A když zemřel Ing. Kadlec, byl jsem na Hanzákův návrh kooptován do výboru a tím jsem se zapojil do ornitologického dění a měl jsem přehled. Schůze byly takové strejcovské povídání o ptácích a o tom, co je kde nového, nějaké vtipy se vyprávěly, pak se naplánovala jarní a podzimní schůze (vždycky v Praze) a členská exkurze. Ta bývala většinou buď na jaře, nebo na podzim. Jezdil jeden, někdy i dva autobusy. Přihlášky a ubytování vyřizovala paní Malátová a já jezdil s lidmi a naučil se je tam znát. Moje první exkurze byla do jižních Čech, pak na Lednické rybníky, později na výsypky, kam jsme také

¹¹ Exkurze s Botanickou zahradou hl. m. Prahy, Písty na Nymbursku; březen 2017 | Foto: Margarita Pitrová

¹ Při slavnostním otevření stezky k uctění památky Veleoslava Wahla v Praze s manželkou Ivanou Škopkovou a redaktorem časopisu *Vesmír* Stanislavem Vaňkem; 9. 12. 2019 | Foto: Petr Vofříšek

s dr. Formánkem jezdili na lindušky úhorní. Na jednu výpravu tam s námi jel i Jirka Flousek, protože byl v Mostě na vojně. Jirku jsem znal už jako středoškoláka, poprvé jsem ho viděl tehdy v Německu v Serrhanu. A potom chodíval do knihovny společnosti, zajímal se o práce o horském konipasovi. Jednou za mnou přišel, že ta Metuje je tak blbě široká, že šestimetrová síť je krátká a dvanáctka dlouhá. Já tehdy měl devítmetrovou síť propašovanou přes moji sestřenicí z Německa. Síť jsem jinak nepůjčoval, protože byly vzácné, ale Jirka byl tak důvěryhodná osoba, že jsem mu tu devítku půjčil, aby tu Metuji mohl přehradit.

S kterými nezapomenutelnými kolegy ses ještě setkal?

Po nástupu do Kroužkovací stanice jsem se postupně seznamoval s celou řadou našich ornitologů jak z řad amatérů, tak i profesionálů. Ale nejprve musím vzpomenout na dva pedagogy, s nimiž jsem se setkal ještě na Přírodovědecké fakultě. Prvním byl pan docent Walter Černý, který nám přednášel

← Exkurze pro školu v Rapoticích (okres Třebíč); 23. 6. 2023 | Foto: Lubomír Hoza

↑ Se slavným modráčkem při exkurzi pro veřejnost s ukázkou kroužkování; 12. 4. 2025 | Foto: Petr Horáček

ornitologii. Po jeho odchodu se mě jako diplomanta ujal Vladimír Hanák. Základnou pro mé tehdejší cesty za sovami byla terénní stanice Ruda, kde jsem strávil hodně hezkých chvil s dr. Hanákem i jeho rodinou. Rád jsem mu pomáhal při kontrolách stromových dutin s netopýry.

V kroužkovací stanici jsem blíže poznal Jiřího Formánka a pracovní vztah postupně přerostl v dlouholeté přátelství. Cesty do terénu s Jiřím byly vždy velmi poučné a člověk stále obdivoval jeho vytrvalost a pečlivost při vyhledávání hnízd. Jeho znalosti a zkušenosti byly obrovské, dobře znal i byliny a dřeviny. Nezapomenutelné jsou společné cesty za hnízdy jihočeských čápů bílých, které probíhaly za účasti nadšených členů „kunratické“ skupiny. Rád vzpomínám zejména na Václava Votýpku, s nímž jsme navštívili některé slovenské lokality nebo na Šumavě chytali ořešníky a hýly rudé.

A nesmím zapomenout na Ing. Pavla Pelze. Poprvé jsem se s ním setkal v roce 1976 v Serrahnu, kam přijel nahrávat jeřáby popelavé. Od té doby jsme byli v kontaktu, byl jsem s ním v terénu poblíž Humpolce, když nahrával hlasy puštíků obecných. Častěji jsme se setkávali, když ochotně přislíbil vypracování „rukověti“ pro kroužkovatele – pomůcky pro odchyt ptáků za využití přehrávky jejich hlasu. Byl to nesmírně přátelský člověk.

A vzpomínáš i na nějaké amatéry, kteří se věnovali ptákům?

Velice rád vzpomínám na Václava Boška z Plzně. Celý život pracoval ve Škodovce a volný čas věnoval kroužkování ptáků. Měl obrovské zkušenosti s jejich odchytom, mistrně používal sklopky, které si sám vyráběl.

Rovněž sítě si pletl sám, především v dobách, kdy u nás bylo nesmírně obtížné a složité si je obstarat ze zahraničí. Síť na sovy a dravce pletl nejen pro sebe, ale i pro kamarády.

Celý život se také věnuješ mládeži. Jak ses dostal k vedení zoologických kroužků?

Možná se projevilo, že jsem se chtěl původně hlásit na učitelský obor, kombinaci biologie, geografie. Jenomže ho ten rok neotevřeli, tak jsem zvolil odbornou biologii. Hned od roku 1974, ještě jako student, jsem spolupracoval s tehdejší Ústředním domem pionýrů a mládeže Julia Fučíka, kde jsem pak působil asi třicet let jako lektor. Každý týden jsem vedl zoologický kroužek a pravidelně jsem jezdil na letní odborná soustředění. Nejpopulárnější byla Běstvína, kde byly nejlepší podmínky pro ptáky, nejpestřejší biotopy, zázemí i dobrá hospoda. Později to byly nejružnější přednášky, dodneška jezdíme na Moravu do Rapotic na Den pro přírodu. Z řady mých odchovanců, lidí, kterých jsem se dotknul na soustředěních, už jsou docenti a z některých i profesori. Je to dobrý pocit, že jsem mohl být v něčem užitečný. Ještě v tom pokračuji, i když už ne tak intenzivně, třeba na kurzech pro začínající kroužkovatele.

Máš nějaká doporučení, kam by se dnes měla ubírat ochrana přírody?

Netroufám si něco doporučit, spíš mohu vyslovit několik přání, možná naivních. Například aby se situace na afrických zimovištích nadále nezhoršovala a my se tak mohli stále těšit z návratů bramborníčků, bělořitů, cvrčilek a dalších druhů. Přál

bych si, aby se slovo ochránář při rozhovorech s vesnickými spoluobčany dostalo na jinou úroveň než nyní, kdy je třičtvrtě až úplnou nadávkou. Je smutné to poslouchat. Nějak nerozumím, kam mizí absolventi daného oboru z našich univerzit. Do terénu mezi lidi asi moc nechodí. Myslím si, že chybou bylo zrušení ochránářských pracovišť na úrovni okresů. Pracovníci krajských úřadů nemohou rychle a pružně zvládat tak velká území a jejich autorita pak nutně klesá.

Připadá ti, že má veřejnost ještě mezery ve znalostech o ptácích? Jak se to podle tebe dá zlepšit?

Záleží na tom, které mezery myslíš. K vyplňování mezer u vážnějších zájemců o ptáky slouží pestrá nabídka literatury, dalekohledů a fotografické techniky. Dobře k tomu přispívá i *Ptačí svět*. Horší je to u široké veřejnosti; výrazně se díky rozsáhlé akci Ptačí hodinka zvýšily znalosti „krmitkových“ druhů, ale mezery ve znalostech ostatních ptáků jsou stále velké. Tradiční jsou přetrvávající a nám nepochopitelné záměny vlaštovky s jiříčkou. Nedostatečné znalosti jsou především u druhů, k jejichž rozlišení je nutno použít optiku a znát jejich hlasové projevy. Musíme si však uvědomit, že širší veřejnost zajímají především druhy, které lidé mají na očích, a ty, které jim nějak vadí. Více by mohla pomoci třeba i televize; o přestávkách mezi pořady jsem zaregistroval záběry červenky obecné, dlaska tlustozobého a rovněž tesaříka alpského. Ale nikdy jsem si nevšiml, že by byl uveden název druhu...

Za rozhovor děkuje Alena Klvaňová.

Poznáte hýly?

Nacházíme se v pozdním miocénu. Zemský plášť se pozvolna formuje do nynější podoby, chladnoucí klima bezostyšně tlačí tropické oblasti k rovníku a celý svět se nevyhnutelně řítí do doby ledové. V Eurasii mezitím vzniká skupina ptáků, kteří se naučí prosperovat v extrémních ekosystémech a postupem času obsadí boreální lesy, vysokohorské svahy či naopak pouštní pustiny napříč celou severní polokoulí. Řeč je samozřejmě o hýlech.

Popisovaný evoluční proces je završen o pár milionů let později a výsledky jsou úchvatné. Široká paleta více než padesáti druhů ve všech odstínech od čistě popelavé a kaštanově hnědé až po nejrůznější kombinace karmínových, šarlatových, červenofialových, nebo dokonce sytějších růžových barev. Opeřenci jsou to zkrátka pohlední, a navíc s neméně zajímavou ekologií.

Dalším společným znakem je totiž už zmiňovaný výběr biotopu, častokrát poměrně suchého nebo naopak velmi chladného alespoň v některé části roku, a tedy vcelku chudého na potravní nabídku. Tomu se však hýly perfektně přizpůsobily, mimo jiné třeba tvarem svého zobáku, jenž se proměnil v robustní louskáček. Živí se totiž hlavně semeny nejrůznějších stromů či bylin, o které není

v těchto biotopech nouze, a stejné zdroje využívají dokonce i jejich mláďata. V našich končinách byly doposud zaznamenány čtyři druhy, z nichž pouze dva zde pravidelně hnízdí. Jen jeden z této dvojice je pak otrlý natolik, aby u nás přežít i ty nejchladnější měsíce.

Podobná pozorování zažil dost možná každý. Okolí zahalené pod sametově bílou peřinou, chladný vzduch píchá do tváří a trpytivé vločky tančí mezi holými větvemi. Spící jasany se klidně pohupují v rytmu ranního vánku a do ticha lesa se ozývá jen nenápadné tiché hvízdání. Z labyrintu křovin najednou vyskáče skupinka červených a šedých kulíček.

Na zimní setkání s **hýlem obecným** (*Pyrrhula pyrrhula*) se zkrátka nezapomíná a o to krásnější je, že k nim může dojít naprosto kdekoliv. Hýli obecní tvoří po skončení hnízdní doby menší hejna obvykle do dvaceti jedinců, ve kterých na podzim slétávají do nižších nadmořských výšek. Tehdy je zastihneme na okrajích měst, v parcích a zahradách u krmítka nebo kdekoliv jinde ve volné krajině, jak se krmí na nejrůznějších dřevinách. Často nám napoví jejich pobytové stopy. Byť ptáci nemusejí být v korunách vidět ani slyšet, pod okupovanými stromy vždy nalezneme bohatou nadílku nezkonsumovaných zbytků semen či plodů.

Zajímavé je, že už v této době vytvářejí partnerské páry, které jsou vysoce monogamní a obvykle vydrží i několik sezon v řadě. S nastupujícím jarem se vzniklé dvojčky

† Podle zbarvení odlišíme samce hýla obecného od šedorůžové samice snadno, zpívají ale obě pohlaví
Foto: Radomír Šálek

✓ Samice hýla křivčího je na rozdíl od červeného samce zbarvena žlutě – stejně jako křivky obecné, podle nichž se tento druh hýla jmenuje
Foto: Martha de Jong-Lantink (CC BY-NC-ND 2.0)

→ Intenzita červeného zbarvení samců hýla rudého odráží jejich kondici Foto: Marek Mejstřík

vracejí zpět do jehličnatých či smíšených porostů obvykle ve vyšších polohách, kde následně založí teritorium.

Šarlatově zbarvená spodina samečků je sice okulibá, do jisté míry jde ale pouze o evropskou výsadu. Směrem na východ totiž začíná barevné peří u některých populací blednout a například ptáci v severním Mongolsku (poddruh *cineracea*) jsou zespoda jednolitě šedaví. A právě kvůli svému působnému vzezření v kombinaci s melodickým hlasem a naprosto nulovou prozíravostí se tento pták dříve stával častou obětí chovatelských klecí. Z jeho neopatrného chování mimochodem pramení lidové „hejl“ jako označení pro naivního člověka.

Ze smrkových svahů se přenesme o malý kousek dál do údolí meandrujících horských říček obklopených keříky olší, vrb a topolů. Právě tento unikátní biotop je domovem druhého z našich hýlů, **hýla rudého** (*Carpodacus erythrinus*). V českých končinách se uvelebil teprve nedávno. Poprvé zahnízil v roce 1962 u Tovačova, načež pomalu expandoval do větších nadmořských výšek. Svě zlaté éry dosáhl

na začátku nového tisíciletí, kdy osídlil většinu pohraničních pohoří, Českomoravskou vrchovinu a vhodná útočiště nalezl mimo jiné i na Ostravsku v černouhelných výsypkách. Celá populace tehdy čítala zhruba 1700 párů, vzápětí však následoval drastický pokles. Dnes jsou původní stavy smršknuté zhruba na čtvrtinu a čísla stále padají. Děsivou skutečností je pak fakt, že nám přesná příčina stále není úplně jasná.

Od předešlého druhu se liší hned v několika ohledech. Kromě očividného zbarvení je tím nejzjevnějším pravděpodobně pohyb v průběhu roku. Hýl rudý je přísně tažný a Evropu opouští velmi brzy, už na přelomu srpna a září. U krmítka se s ním tedy v žádném případě nesetkáme. Na rozdíl od drtivé většiny našich migrantů ale nepokračuje do subsaharské Afriky. Hned ze startu míří přímo na východ a přes rozlehlé stepi a horské masivy Střední Asie usedá o pár měsíců později na rýžových a třtinových polích hluboko ve vnitrozemí Zadní Indie či indického subkontinentu. Vskutku surrealistická představa.

Líbezný „pleased to meet you“ (jak je jeho zpěv v angličtině často přepisován) se opět line tuzemskou krajinou až od konce května. Samci přilétají o chvíli dřív, obsazují teritoria a z nejsvrchnějších větvíček začínají vábit samice. Pokud takto náhodou spatříte úplně šedohnědého jedince, nenechte se zmást. Mladí samečci v prvním a druhém roce totiž zevnějškem připomínají opačné pohlaví. V případě, že pak všechny jejich pokusy o páření dopadnou neúspěšně (což je vcelku běžné), mohou se účastnit alespoň tzv. kooperativního hnízdění, kdy pomáhají dominantnímu páru postarat se o potomky (viz také box na str. 32).

V souvislosti s nároky na prostředí asi nikoho nepřekvapí, že se hlavní těžiště výskytu hýla rudého v Evropě nachází v Pobaltí a Skandinávii. A zde se ještě chvíli zdržíme, neboť nekonečné tajgové lesy severského poloostrova představují útočiště pro třetí druh hýla. **Hýl křivčí** (*Pinicola enucleator*) je vázán na boreální oblasti napříč celým Starým i Novým světem. Tento přísně teritoriální pták tvoří na sklonku zimy početná hejna a podobně jako křivky, kterým je tolik podobný, se nomádsky potuluje krajinou při honbě za potravou. Navštěvuje tehdy i níže položená města, a objevit se může dokonce i na krmítkách. Stále ale platí, že se po celý rok drží ve zhruba stejných zeměpisných šířkách.

Pouze v časech extrémní nouze, kdy se současně několik druhů jehličnanů ocitne v periodě mezi svými semennými roky, je nucen provést tzv. irupci (hromadný posun) jižním směrem, a právě tehdy mohou jednotliví ptáci zavítat až do střední Evropy. Z Česka existují dosud tři záznamy akceptované Faunistickou komisí ČSO, nepřekvapivě vždy z pohraničních pohoří.

Krátké putování zakončíme na úplně odlišném místě od všech předešlých, v srdci Negevské pouště. Na své první blízké pozorování **hýla trubače** (*Bucanetes githagineus*) z těchto míst si pamatuji velice dobře. Mírně dehydrovaný se v poledním žáru sotva potácím vyprahlým vádí, když najednou zaslechnu podivné bzučivé troubení, trochu jako kazoo. Hýl trubač má skutečně velmi bizarní hlas, podle kterého také dostal v mnoha jazycích náležitá přívlastka. Zaslechnout jej můžete v suchých oblastech od Kanárských ostrovů a jižního Španělska přes celou Saharu

až po jihozápadní Asii. Poloha jednotlivých hnízdišť se ale často mění v závislosti na aktuálním stavu vegetace a vodních zdrojů.

Tito malí beduíní proto nepřetržitě podnikají potulky i na delší vzdálenosti, a tak čas od času některý z jedinců zabloudí až stovky kilometrů mimo svůj standardní areál výskytu. V Česku se prokazatelně objevil pouze dvakrát (naposledy minulý rok, viz *Ptačí svět* 3/2024), spolu s předchozím taxonem jde tedy na našem území o extrémně vzácné zatoulanec.

Až opět některého z hýlů potkáme v terénu, vzpomeňme si, jak úžasná a zajímavá ptáci to ve skutečnosti jsou. ▲

.....
Lukáš Brezníak | je studentem PŘF UK a zároveň nadšeným ptáčkářem. Příležitostně provází na exkurzích za ptáky po Česku i Slovensku nebo o nich učí veřejnost na vzdělávacích akcích. Jeho vášeň ho zavedla na cesty po Evropě a Asii.

Hýlí

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

bílý kostřec

létá rychle v dlouhých vlnkách

M

F

krmí se na stromech
i bylinách

silný, krátký

F

zavalité tělo

jen v párech
či menších
skupinkách

juv.

bílý kostřec

bílá křídelní
páska

M

Hýl obecný

Pyrrhula pyrrhula

Velikost: 15,5–17,5 cm

Areál: od západní Evropy po Japonsko a Kamčatku

Početnost a trend v Evropě: 9,7–17,3 mil. ex., stoupá

Výskyt v ČR: celoročně, hojný

Početnost a trend hnízdní populace v ČR: 90 000–180 000 párů, stabilní

Ochrana v Evropě: málo dotčený

F, M v 1. létě

koráلكové oko

krátký, silný

krmí se na zemi,
na bylinách
či v keřích

zpívá ve vzpřímeném
postoji

Hýl rudý

Carpodacus erythrinus

Velikost: 13,5–15 cm

Areál: od západní Evropy po Kamčatku, Tibetická náhorní plošina, zimuje v tropické Asii

Početnost a trend v Evropě: 6,8–14 mil. ex., klesá

Výskyt v ČR: od května do září, vzácný

Početnost a trend hnízdní populace v ČR: 300–550 párů, silně klesá

Ochrana v Evropě: málo dotčený

dospělý M

Ě, M v 1. zimě

Hýl křivčí *Pinicola enucleator*

Velikost: 19–22 cm

Areál: boreální oblast v Eurasii a Severní Americe

Početnost a trend v Evropě: 254–448 tis. ex., stabilní

Výskyt v ČR: vzácný zatoulanec, 3 záznamy

Ochrana v Evropě: málo dotčený

křížení čelistí,
drobnější postava

M, křivka obecná

bílá křídelní
páska

dospělý M

dlouhý ocas

žlutohnědý, narůžovělý

nápadně velký

šedé

Hýl trubač *Bucanetes githagineus*

Bucanetes githagineus

Velikost: 11,5–13 cm

Areál: Kanárské o., Sahara, Blízký východ a jihozápadní Asie

Početnost a trend v Evropě: 6,1–12,4 tis. ex., kolísá

Výskyt v ČR: vzácný zatoulanec, 2 záznamy

Ochrana v Evropě: málo dotčený

Ě, M v zimě

krmí se
na zemi

jasně
červený

dospělý M, léto

růžové

růžové lemy

Literatura:

BirdLife International, 2021: *European Red List of Birds*.
Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Hudec K. a Štátný K. (eds), 2005: *Fauna ČR Ptáci 2/1*.
Academia. Praha

Svensson L., Mullarney K. a Zetterström D., 2009: *Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu*. Druhé vydání. Nakladatelství Ševčík

Štátný, K., Bejček V., Mikuláš I. a Telenský T., 2021: *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2014–2017*. Aventinum

Kohoutí univerzum

*Z kolotoče za dvě voče
na Matějský pouti
volají mě sladkým hlasem
zelený kohouti
Pojed', holka
pojed' s náma
pojed' s náma
pojed'
nebo sama*

Přibližně před osmi tisíci lety, kdy v Asii došlo ke zdomácnění lesních bažantovitých kurů, lidé sotva mohli tušit, že se tento ptačí druh postupně stane nejpočetnějším na světě a k roku 2003 bude množství příslušníků druhu *Gallus gallus f. domestica* odhadováno na neuvěřitelných 24 miliard. Podobně překvapivý by byl součet plechových kohoutů – symbolů sv. Petra, křesťanství a ostrážité bdělosti, kteří stojí nebo se otáčejí ve větru na hrotech kostelních věží.

Vztah lidí ke kohoutům je plný rozporů a protikladů. Kohouti jsou vnímáni jako

Úryvkem z písňového textu *Na koníčka vyskočím* od Radůzy začíná zběžné nahlédnutí do kohoutího uměleckého „vesmíru“. Proč právě kohoutího? Seriál *Ptačí svět v říši umění* přesně po pěti letech dospěl ke svému 20. pokračování a postupně se v něm vystřídalo mnoho témat vázaných na jednotlivé ptačí druhy. Samec kura domácího by se ale bez přehánění mohl stát inspirací všech předešlých i mnoha budoucích článků. Kohouti se totiž v nepřeberném množství podob a významů vyskytují v nejrozličnějších oblastech umění napříč časem i prostorem většiny kontinentů.

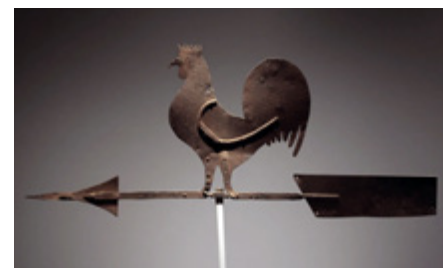
ztělesnění kuráže, ohnivé bojovnosti, nesnášenlivosti, mužského ega, dominance a sexuální vitality. Lidé je sice neodmyslitelně spojili se „zrozením dne“ (svým ranním kuropěním kohout „plaší smrt“ neboli noc, spánek, přízraky a nebezpečí) a tím i s nadějí. Zároveň je ale kohout považován za agresivního otravného křiklouna. Fantazie antických a středověkých tvůrců dala vzniknout děsivé představě smrtícího baziliška – chimérického „křížence“ kohouta s hadem, který se ale kohoutího kokrhání bojí.

K dnes již těžko pochopitelným zábavám a rituálům patří sledování kohoutích zápasů

nebo „popravy“ a obětování kohoutů. Dosud živou formou takového obřadu je tzv. kaparot („usmiřování“) v rámci židovského svátku Jom kipur. V Řecku se údajně stále udržuje pověra, že základní kámen nového domu má skropit kohoutí krev...

Bizarní lidskou představivost probouzela k životu také ocasná pera kohoutů. Důkazem jsou zplihle povlávající zelenomodré chocholy z kohoutího peří na kloboucích rakousko-uherských vojáků i policistů („vokohoutěnej polda“ nebo „chlupatej“), kteří je na rozdíl od kohoutů nosili na hlavách místo hrdě vztyčeného hřebínku.

Vzhledem i chováním kohout skutečně připomíná vznětlivého oficíra v parádní uniformě a botách s jezdeckými ostruhami. Jeho

↗ *Souboj kohouta s krocanem* v zámecké zahradě (kol. r. 1680) představuje žánr tzv. drůbežích dvorů, oblíbený v době baroka. Vyhlášeným mistrem v naturalistickém zobrazování ptactva byl nizozemský malíř Melchior de Hondecoeter (1636–1695). Olej na plátně, The Cleveland Museum of Art, USA. | Zdroj: clevelandart.org

→ Bazilišek skloněný nad svou mrtvou obětí byl právě vyrušen lasičkou – jediným tvorem, který ho dokáže zabít. Představu, branou ve středověku „smrtně“ vážně, zachytil neznámý autor v iluminaci manuskriptu z první poloviny 13. století. Londýn, British Library, Royal MS 12 C XIX, f. 63r. | Zdroj: medievallanimals.org

↗ Lidově pojedená korouhvička ve tvaru kohouta – za nejstarší dodnes dochovanou je považován italský *Gallo di Ramperto* přibližně z roku 825. Plech a tepané železo, USA, 19. století. | Zdroj: britannica.com

→ Ve snových obrazech Marca Chagalla (1887–1985) se kohouti stávají tajemnými společníky milenců a svatebních párů. Bělorusko-francouzský malíř židovského původu tím mohl odkazovat na svou osobní symboliku, případně na plodnost a mužství. Nelze to ale s jistotou prokázat. *Fiancés ou Mariés sur Coq* (Snoubenci nebo manželé na kohoutovi), olej na plátně, 1939–1947. | Zdroj: albertina.at

→ Kohout kuřák jako humorná reklama na slavné francouzské cigarety *Gauloises* („galské“), které bývají za 2. světové války symbolem vlastenectví. Donald Brun (1909–1999), plakát, koláž, 1964, původní návrh 1957. | Zdroj: galerie123.com

vznešenost však zpravidla snižuje kohouto-vo typické životní prostředí. Je sice „králem“, ovšem jen na malém vesnickém dvoře, hnoji a smetištích, kde se s oblibou přehrabuje. V harému svých družek působí dojmem ochránitele, zároveň však i žárlivého despoty. Není zdatným letcem, křídel ale dovede využít jako zuřivý rváč.

Právě díky všem těmto vlastnostem kohouti přirozeně evokují pocity odhodlání, vzkříšení, domova i rodiny a inspirují tolik umělců.

Daniel Razím

Příště: Pelikán v ikonografii zbožného omylu

- † Znak města Česká Třebová. Na červeném štítu vidíme černého kohouta s vousatou hlavou muže ve žlutém špičatém klobouku, jaký během středověku povinně nosili Židé. Původ a význam znaku není jasný, určitě ale patří k nejkurioznejším zobrazením kohouta v heraldice.

† Zdroj: heraldry-wiki.com

- Kohoutek I v zasněženém přitímti nejspíše na dvoře petrkovského zámku je „ikonickou“ ukázkou podmanivé grafické tvorby Bohuslava Reynka (1892–1971). Kolorovaná suchá jehla s monotypem, 1952. † Zdroj: ArtBohemia.cz

- ↘ *Le Coq de la Liberation (Kohout osvobození)* z roku 1944 patří k méně známým obrazům Pabla Picassa (1881–1973). Zatímco temnou předzvěst 2. světové války malíř reflektoval slavným obrazem *Guernica*, jásavými barvami galského kohouta naopak vyjádřil radost z osvobození Francie od nacistů. Olej na plátně, Milwaukee Art Museum, USA. † Zdroj: Milwaukee Art Museum

BirdLife DataZone – nový zdroj informací o ptácích

Vědecké poznatky jsou klíčem k účinné ochraně přírody. Jsou-li aktuální a ověřené, jejich hodnota je nevyčísitelná. Právě proto spustil BirdLife letos 9. dubna nové webové stránky **DataZone**, které přinášejí spolehlivé informace o ptácích a přírodě z celého světa – dostupné komukoli a odkudkoli.

Nová platforma **DataZone** (datazone.birdlife.org) zpřístupňuje vědecké údaje široké veřejnosti – od amatérských ornitologů a milovníků přírody přes správce chráněných území až po odborníky, novináře a politiky. Díky rozsáhlým databázím a chytrým nástrojům pro vyhledávání a filtrování se jistě rychle stane nepostradatelným zdrojem informací pro všechny, kdo se zajímají o ptáky a jejich ochranu.

Na stránkách najdeme informace o více než **11 000 druhů ptáků** a **13 500 klíčových lokalitách**. Nechybí ani data o ochrannářských opatřeních, konkrétních hrozbách a celkové situaci v jednotlivých regionech. Mezi hlavní témata patří:

- **Ohrožené druhy** – podrobné hodnocení rizika vyhynutí a přehled probíhající ochrany.
- **Klíčové lokality** – nejvýznamnější místa světa pro ochranu ptáků.

- **Migrační trasy** – mapy celosvětových migračních tras a úkoly spojené s jejich ochranou.
- **Přehledy podle zemí** – informace o biodiverzitě, hrozbách a ochraně přírody ve 250 zemích a oblastech.
- **Hrozby a řešení** – přehled největších hrozeb pro ptáky a nejúčinnějších strategií

ochrany, podložený nejnovějšími vědeckými výzkumy.

Součástí stránek je i nový nástroj **Data Explorer** (datazone.birdlife.org/search), který umožňuje údaje nejen snadno procházet, ale i stahovat. Analýzy doplňují přehledné grafy, tabulky, mapy a ilustrace, vycházející z prvotřídních výzkumů organizace BirdLife.

Platforma Scholar GPS, nejkomplexnější nástroj pro vědeckou analýzu na světě, řadí BirdLife International mezi tři nejvýznamnější neakademické instituce v oblasti ochrany přírody na základě počtu a kvality publikovaných studií. Vznik DataZone umožnila štědrá podpora nadací Aage V. Jensen Charity Foundation a Garfield Weston Foundation.

Alena Klvaňová

11 195

druhů ptáků

13 768

lokalit významných pro ptáky

250

zemí

16

tahových cest

Krutihlavový hlavolam

aneb

Nad čím krutihlav kroužil hlavou

Ahoj děti!

Představte si, co se mi stalo. Při mém přeletu jsem se vracel přes území, které mi padlo do oka, a v hlavě se mi vylíhl nápad, že si tu na chvíli odpočinu a obhlídnu to tu. Co kdybych našel nějaké nové hnízdiště? Lesík nebo starý sad s dutinami, s dostatkem potravy a hlavně bez koček! Však víte, jak mne a mé sousedy kočky otravují.

Rozhlížím se. Kde to vlastně jsem? A vida, nejsem tu sám.

Nad loukou se třepotá a vyhlíží kořist (1).

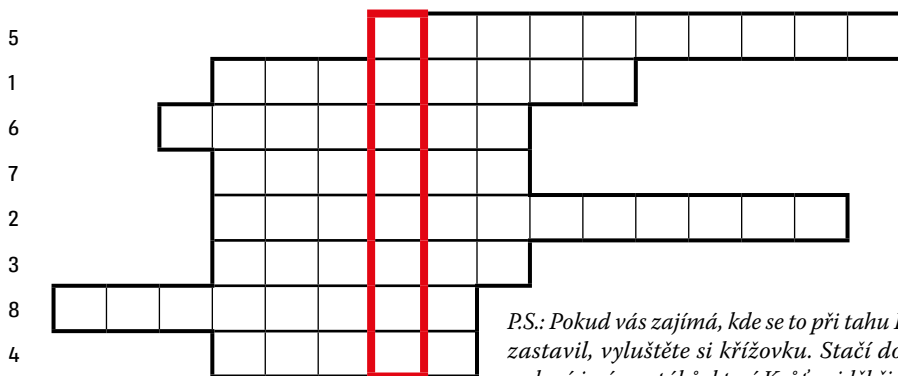
Kousek dál prozpěvuje a přeletuje (2). Že by tady chtěl hnízdit? Kousek ode mne jsem zahlédl (3). Že by ještě na tahu jako já?

Tohle místo se mi moc líbí. Mám tu zůstat? Nemám? Nevím. Vím jediné to, že mám z toho rozhodování těžkou hlavu. Přemohla mne dřímota a zdál se mi sen o tom, že jsem tu zůstal a získal jsem úplně nové sousedy (4, 5, 6, 7) a všude byli (8). Nádhera!

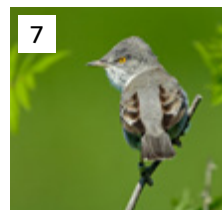
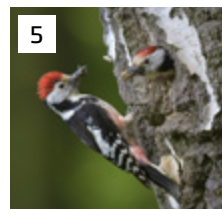
Probudil jsem se a stále váhám. Co teď? To mám z toho, že jsem měl hlavu v oblacích, místo abych byl věrný svému hnízdišti. Držte mi palce, ať se dobře rozhodnu.

Přeji vám, ať vás nic netíží a vše se vám daří.

Váš Krůťa

P.S.: Pokud vás zajímá, kde se to při tahu Krůťa zastavil, vyluštěte si křížovku. Stačí doplnit rodová jména ptáků, které Krůťa viděl či se mu o nich zdálo, a název Krůťovy potravy.

Připravila Vladka Sládečková

Polet' se mnou do přírody

Tipy na aktivity pro rodiny s dětmi

Milí kamarádi,

podarilo se vám vyluštit, kde bych se chtěl usadit? Pokud ano, myslíte, že se mi tam bude líbit?

Prozradím vám, že mám moc rád staré sady. Je tam spousta světla, hmyzu, a hlavně mnoho dutin ve starých stromech. Na rozdíl od svých příbuzných strakapoudů dutinu sice vytesat neumím a musím vždycky nějakou volnou najít, ale v případě nouze si ji zvládnu i uvolnit. Měl jsem jednu opravdu pěknou, v sadu na kraji vesnice, ale vloni se tam až moc naučila toulat Míca. Pár potomků našich sousedů skončilo v její tlamě, bylo nám z toho hodně smutno. A bylo to o nervy. Pořádne jsme si oddechli, když všechny naše děti opustily hnízdo. Ale

letos se mi tam už nechce vracet, rád bych si našel nějaké nové, bezpečnější místo.

Nevíte náhodou ve svém okolí o starém sadu, kde se netoulají kočky? Prosím, pokuste se nějaký vypátrat. Určitě aspoň jeden ve svém okolí objevíte. Zjistíte, kolik je v něm dutin, a hlavně kdo v nich bydlí? Ale pozor! Pozorujte pěkně zdálky, dalekohledem, ať naše kamarády při hnízdění nevyrušíte. Pokud narazíte na nějakého mého příbuzného, pokuste se jej vyfotit. Jeho hnízdiště, klidně i s jeho fotkou, pak můžete spolu s rodiči zadat do Avifu.

Těším se na vaše tipy, kam se mám vydat! ▲

Váš Krůťa

Umíme být hodně nenápadní. Proto se pořádně dívejte a hlavně se naučte náš hlas. Tak mé příbuzné nejsnáze odhalíte. | Foto: Libor Šejna (naturfoto.cz)

Foto: Jiri Bohdal (naturfoto.cz), freematureimages.eu, Thomas Landgren (CC-BY-NC-ND 2.0), Alex Wild (CCO 1.0)

Kormorán malý – nový hnízdící druh pro Česko

Zahníždění kormorána malého na jižní Moravě v roce 2022, kterému předcházela nebývale početná letní a podzimní zálet v předcházejícím roce, se stalo ornitologickou senzací. Letos hnízdí kormoráni malí na Střední nádrži vodního díla Nové Mlýny již čtvrtým rokem. Počet hnízdících ptáků se každoročně zvyšuje: v roce 2024 zde hnízdilo 115 párů. Roste i počet zimujících ptáků, v zimě 2024/2025 bylo maximum zaznamenáno 23. února – 541 ptáků.

V 50. letech 20. století začala velikost evropské populace kormorána malého prudce klesat, což vedlo k zařazení do kategorie *near threatened* (téměř ohrožený). Mezi celosvětově ohrožené druhy patřil kormorán malý ještě donedávna. V roce 1996 pro něj dokonce BirdLife zpracoval evropský záchranný program. V první dekádě 21. století však počty kormorána malého začaly výrazně narůstat, a tak byl následně přeřazen do kategorie *least concern*, tedy málo ohrožený. Jeho expanzi podrobně popsali Łukasz Ławicki a kol. v časopise *Birding World* v roce 2012.

V Česku byl kormorán malý vždy vzácným druhem: do roku 1990 byl u nás zjištěn pouze třikrát, do roku 2008 pak ještě sedmkrát. Od roku 2005 se u nás vyskytl každoročně, v roce 2009 došlo k hromadnému záletu především na jižní (Břeclavsko) a střední Moravu (81 údajů). Nárůst pozorování u nás zřejmě souvisel se vznikem pravidelného zimoviště na Hrušovské zdrži pod Bratislavou od zimy 1994/1995, kde byl v lednu 2010 zaznamenán rekordní počet 720 ptáků, a s pravidelným hnízděním na Neziderském jezeře od roku 2007. Na jeho rakouské straně hnízdilo nejvíce párů (358) v roce 2015, od té doby však zdejší počty – s určitými výkyvy – trvale klesají. V menších počtech hnízdí kormoráni malí i na maďarské straně (Fertő).

V létě a na podzim 2021 se kormoráni malí v dosud nevídaném množství objevili nejprve na Hodonínsku a později především na Střední nádrži vodního díla Nové Mlýny (v přírodní rezervaci Věstonická nádrž), kde kolem stovky ptáků pravidelně nocovalo na Ivaňském ostrově, známém jako hnízdiště kormoránů velkých, kvakošů nočních, volavek popelavých a stříbřitých, kolpíků bílých a ojediněle i volavek bílých. Jednalo se také o nocoviště kormoránů velkých a volavek bílých. Nocující hejno kormoránů malých zde zůstalo celou zimu a tato skutečnost v nás vzbudila naději na jejich možné zahníždění, která se k naší nezměrné radosti naplnila hned příští jaro. Od března jsme měli možnost pozorovat tokající páry i stavbu hnízd. Abychom ptáky ve smíšené kolonii s různou fenologií jednotlivých druhů nerušili, odložili jsme přímou kontrolu až na dobu po skončení hnízdění a minimální početnost stanovili na základě počtu použitých hnízd. Kormorán malý se stal na Věstonické nádrži pravidelně hnízdícím druhem: v roce 2022 zde hnízdilo 47, v roce 2023 71 a v roce 2024 již 115 párů; hnízdiště je opět obsazené i letos, aktuální početnost však zatím neznáme. Loňská pozorování naznačovala i možnost zahníždění na další lokalitě v NPR Lednické rybníky, což se v letošním roce (zatím?) nepotvrdilo.

†† Kormoráni malí na snímku z fotopasti na hnízdišti na Ivaňském ostrově Střední nádrže VDNM; 21. 8. 2023 | Foto: Gašpar Čamlík

† Nocoviště kormoránů malých na Hodonínských rybnících; 22. 8. 2020 | Foto: Ondřej Ryška

V současné době se lze s kormorány malými setkat na řadě rybníků jižní Moravy – například Lednických, Pohořelických a Hodonínských nebo na menších rybnících na pomezí okresů Znojmo a Brno-venkov. V hnízdni kolonii a na nocovišti je lze pozorovat z výběžku cyklostezky pod přelivem z Horní do Střední nádrže VDNM (48.8941092N, 16.5891958E), vhodný je stativový dalekohled. Lovící ptáky pak často zastihneme na rozšířeném toku Dyje mezi Drnholcem a Brodem nad Dyjí (nad Horní nádrží).

Vzhledem k tomu, že v roce 2022 kormorán malý poprvé zahnízdil v Bavorsku (a také v Rakousku mimo oblast Nezideru) a v roce 2024 i v jižních Čechách a polském Slezsku, je zjevné, že jeho šíření zdaleka není u konce, a tak se nejspíš dočkáme i dalších hnízdišť tohoto nádherného ptáka. ▲

David Horal | pracuje jako ornitolog a lesník na AOPK ČR, regionálním pracovišti Jižní Morava. Zabývá se především ochranou dravců (kormorán jako predátor má k dravcům ostatně blízko). Ve volném čase s oblibou cestuje na Balkán, kde se s kormorány malými setkává již pětadvacet let a tyto ptáky si zde zamiloval.

Gašpar Čamlík | pracuje jako projektový manažer a terénní pracovník v Jihomoravské pobočce České společnosti ornitologické. Ptáci hnízdící v koloniích a na ostrovech patří k jeho vůbec nejoblíbenějším. U kormorána malého se s tím snoubí jeho další oblíbená činnost, a sice sledování hromadných nocovišť ptáků.

Desetiletí s vlhou pestrou ve středočeské krajině

Předávání potravy mezi dospělými vlhami

V roce 2012 jsem ve středních Čechách objevil zajímavou lokalitu. Je velmi členitá, ze severní strany ji lemuje řeka Vltava, vyskytují se zde tůň, lužní a borový les, pískovna i zemědělsky využívané plochy. Díky pestrosti biotopů je bohatá na ptáky – dodnes jsem tu zdokumentoval výskyt 128 druhů. K nejhezčímu objevu ale došlo v roce 2015, kdy jsem ve zdejší pískovně poprvé narazil na vlhu pestrou.

Text a foto Miroslav Heráň

Vlhy pestré se v Česku, s výjimkou jižní Moravy, až donedávna vyskytovaly pouze sporadicky. Tento barevný pták z řádu srostloprstých vydává za letu dobře slyšitelný měkký zvuk „prrrrryt“ a při vyrušení nebo u hnízda i ostřeji znějící „vit“, jeho přítomnost nám proto většinou neunikne. Jak potvrdili pracovníci pískovny, tento „pestrý ptáček“ byl v lokalitě přítomen již několik let, odhaduji proto, že se zde vlhy vyskytují alespoň od roku 2010.

Přílet a soužití s provozem pískovny

Vlhy jsou tažné a na zimu se stěhují do střední a jižní Afriky. S železnou pravidelností přilétají na konci prvního květnového týdne, nejpozději 10. května. Okamžitě po návratu buď začínají s opravou nor (nebývá to ale příliš časté), nebo stavějí nové, a to i proto, že tak reagují na posun těžby písku. Brzy po příletu se také začínají pářit. K páření dochází výhradně v druhé polovině května a začátkem června. V těsném sousedství hnízdní kolonie vlh se nachází také kolonie břehulí říčních.

Vzájemně se ale neruší, potravu, jako jsou motýli, včely nebo vosy a další hmyz, dokonce loví ve stejném vzdušném prostoru.

Pískovna je během hnízdní sezony v provozu, dobývá se zde především písek mokrou cestou a vytěžený materiál se tu i zpracovává. Ačkoli vlhy hnízdí blízko intenzivního provozu a zdrojů hluku, zdá se, že tím nejsou rušeny. Vzrušeně reagují, až pokud se někdo přibližuje k jejich hnízdu nebo k místům, kde sedávají na dunách písku či na větvích. Rozloha pískovny se za léta mého pozorování výrazně zvětšila a zasahuje i do míst, kde vlhy v minulosti hnízdily. Nejdříve, mezi lety 2018 a 2019, začaly hnízdit v nízkém, pouhé 2,5–3 metry vysokém svahu příjezdové cesty. Nory budovaly už od výšky 0,75 m od země. Pracovníci pískovny se zde nepohybovali, a vlhy tak nikdo nerušil. Teprve poté, co byl na cestě instalován hlučný pásový dopravník, vlhy místo opustily a řadu let hnízdí na různých místech svahu na hranici těžebního pozemku. Zde si budují hnízda v pískové stěně v různé výšce od jednoho do několika metrů.

Hnízdění a péče o mláďata

Inkubace vajec trvá zhruba tři týdny. Během této doby samice noru většinou příliš neopouští, pouze se přemísť k vstupnímu otvoru, kde ji samec krmí. Někdy ke krmení dochází i uvnitř nory, a to výlučně hmyzem, nejčastěji vosami, sršni, vážkami a motýly. Čas od času si role vymění a samice si pak úlovek shání sama. Po vylíhnutí mláďat začíná samice noru opouštět častěji a následující tři týdny krmí mláďata v norě oba rodiče. Mláďata je vyhlíží u vchodu a hlasitě se ozývají. Vypozoroval jsem, že než se poprvé odváží bezpečí nory opustit, trvá jim to i dvě až tři hodiny. Poté jsou mladí nejčastěji k zastížení na větvích sousedících stromů či na pískových dunách. Působí značně nemotorně a jejich první pokusy o let nebývají příliš úspěšné.

Po další dva týdny jsou mláďata ještě krmena oběma rodiči a teprve pak se začínají osamostatňovat. V tomto období je někdy krmí dokonce tři dospělí jedinci. K rodičům se totiž přidává tzv. pomocník – jedinec, který sám nezahníždil či o snůšku přišel. Pomocníci nekrmí mláďata přímo, ale potravu nejprve předávají jejich rodičům. Sám jsem několikrát pozoroval předávání úlovku mezi dospělými jedinci, aniž by ten, jenž úlovek přijal, následně sousto spolkl. Přesto nemohu s jistotou potvrdit, že to souviselo s výpomocí při krmení mláďat.

Vlhy v Česku

Naše země leží na okraji areálu rozšíření tohoto teplomilného druhu. První hnízdění bylo u nás prokázáno v roce 1952 u České Lípy, o dva roky později hnízdily vlhy u Lednice, v 60. letech v jižních Čechách a od 80. let pak pravidelně na jižní a jihovýchodní Moravě. Ačkoli ještě před dvaceti lety šlo o velmi vzácného ptáka, dnes jsme svědky raketového růstu početnosti, zřejmě v důsledku oteplování klimatu. Počet hnízdních párů podle atlasů hnízdního rozšíření ptáků ČR:

1973–1977:	1–8 párů
1985–1989:	3–10 párů
2001–2003:	33–90 párů
2014–2017:	700–900 párů

-AK-

†† Partneři se páří brzy po přeletu na hnízdiště

† Mláďata poznáme podle odlišného zbarvení – mají matně šedozelený vrch těla a černou duhovku

↗ Dospělý pták (vlevo) krmí mládě ještě dva týdny po opuštění hnízda

↗ Ptáci si kořist před spolknutím několikrát nadhazují a rovnají

Dopočítat se vyvedených mláďat není složité. Od dospělých je lze nejlépe rozlišit podle zbarvení, co do velikosti jsou po opuštění nory srovnatelná s rodiči. Jsou však méně kontrastní a působí matně šedozeleně, především na zádech a horní části křídel.

Po dvou týdnech krmení mladých v blízkosti hnízd všichni ptáci pískovnu opouštějí a přemisťují se k asi dva kilometry vzdálené Vltavě, patrně proto, že je zde více příležitostí k zajištění potravy. Nelétají samostatně, ale obvykle ve dvou hejnech po 25–35 jedincích. Zdržují se tam v korunách stromů na břehu řeky.

Mistrný lovec

Pozorovat vlhy při lovu je fascinující. Hmyz chytají s neuvěřitelnou rychlostí a obratností za letu do zobáku. Svým prudkým letem s častými změnami směru a následným klouzáním nejvíce připomínají vlaštovku. Jakmile kořist chytí, obvykle letí na nejbližší strom a začnou úlovek otlučet o větev, aby rozbily kutikulu uloveného hmyzu a usnadnily tak polykání a trávení, případně aby odstranily žihadlo. Od chvíle, kdy

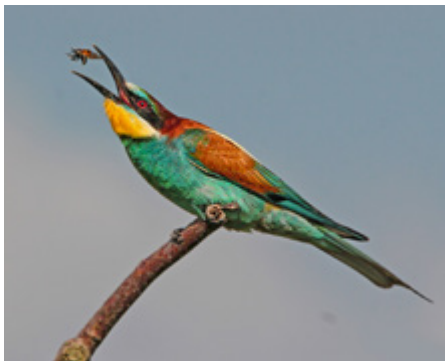
kořist uloví, do chvíle, než kořist otlučou, ji drží napříč v zobáku. Jakmile je kořist připravena k pozření, obratně si ji nadhazují a srovnávají tak, aby se, než ji polknou, dostala do polohy souběžné se zobákem. Pokud krmí mladé nebo sebe navzájem, předávají si obvykle již otlučenou kořist, kterou si musejí pouze podélně srovnat, aby šla spolknout.

Změny početnosti místní populace

Jakmile se blíží polovina září, shlukují se vlhy do jediného hejna, které i s vyvedenými mláďaty čítává v posledních třech letech 65–70 jedinců, a nejpozději k 15. září odlétají na zimoviště.

Během sledování místní populace jsem pozoroval dva jevy, o jejichž příčinách mohu jen spekulovat – nízkou hnízdní úspěšnost a stagnaci početnosti. Vlhy snášejí 4–6 vajec, ale noru většinou opustí pouze jedno až dvě mláďata. Několik párů navíc nevyvede mláďata žádná. To nasvědčuje poměrně vysokým ztrátám, ale těžko říci, zda jsou jejich příčinou predátoři, nedostatek potravy či choroby. V posledních deseti letech však dochází ke ztrátám průměrně dvou třetin snůšky.

Když jsem v roce 2015 začal vlhy pozorovat, vyskytovalo se tu zhruba 7–10 hnízdicích párů. Meziročně se jejich počty postupně zvyšovaly a dnešní populaci odhaduji na 40–45 dospělých jedinců (okolo 20 hnízdicích párů). V posledních třech letech již počet ptáků neroste, i když každoročně vyvedou přibližně 25 mláďat. Přestože se mladí ptáci často vracejí do míst, kde se vylíhli, a stavějí si nory

- † Otloukáním o větev vlhy nejprve zbaví svou kořist kutikuly nebo žihadla a pak si ji několikrát nadhodí a srovnají, aby se jí dobře polykala
- Po vyvedení mláďat tráví vlhy čas v menších hejnech na březích Vltavy
- ↘ Před odletem na zimoviště se vlhy shlukují do velkého hejna a společně opouštějí pískovnu

Opeření pomocníci

Rodičovství v ptačím světě není vždy jen práce pro dva. U mnoha druhů asistují při výchově mláďat tzv. pomocníci (anglicky „helpers“). Obvykle jde o starší mláďata z předchozího hnízdění nebo jiné příbuzné. Takovéto kooperativní hnízdění uspořádání není jen fascinující, ale u mnoha druhů také klíčové pro přežití.

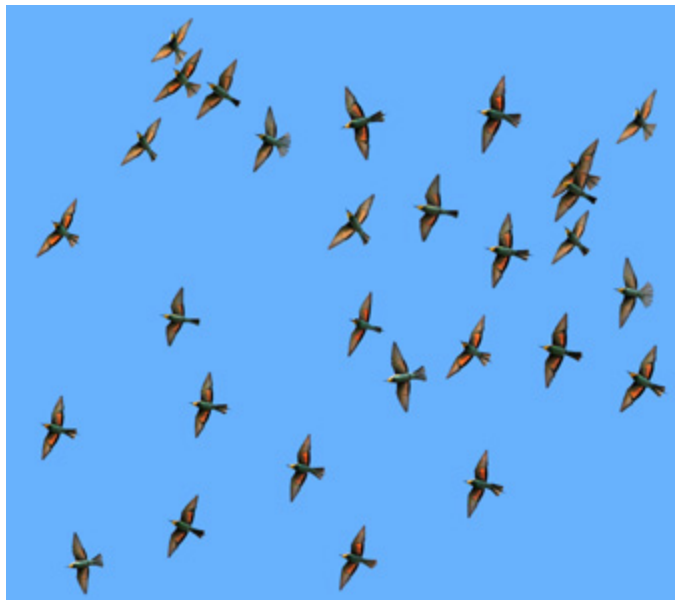
Pomocníci krmí mláďata, obhajují teritorium a někdy se podílejí i na zahřívání vajec. Jejich podpora často zvyšuje pravděpodobnost přežití mláďat a šetří energii rodičů, kteří ji tak mohou investovat do dalšího hnízdění pokusu. S pomocníky se setkáváme zejména u druhů, které mají omezené hnízdění příležitosti nebo hnízdí ve velmi náročném prostředí.

Dobře známým příkladem je sojka křovinná (*Aphelocoma coerulescens*), endemit Spojených států amerických. O jedinou snůšku se starají celé rodinné skupiny těchto ptáků. Samci rybařika jižního (*Ceryle rudis*) z Asie a Afriky, kteří právě nehnízdí, zase pomáhají s péčí svým příbuzným. Na pomocníky se spoléhají také austrálští modropláštníci nádherní (*Malurus cyaneus*) a ledňáci obrovští (*Dacelo novaeguineae*) stejně jako některé druhy vlh či zoborožců.

Ačkoli je toto chování lépe prozkoumáno u tropických druhů, s pomocníky se můžeme setkat i u několika evropských ptáků. Kromě vlh pestrých jsou to například velmi společenské kavky obecné. I když ne všechny mají při hnízdění pomocníky, stává se, že nehnízdící jedinci pomáhají s krmením a obranou mláďat svým příbuzným. -AK-

v blízkosti rodičovských, je počet ptáků, kteří z pískovny na podzim odlétají (asi 70 jedinců), vyšší než počet na jaře přilétajících (asi 45). Příčinou může být vyčerpaná kapacita lokality a následný přesun jedinců jinam či ztráty během dlouhé migrace a na zimovištích. S napětím tedy vyčkávám, jak se počty vlh budou vyvíjet v budoucnu.

Za ta léta jsem si vlhy tak zamiloval, že vždy odpočítávám dny k 10. květnu a vyhlížím jejich návrat do důvěrně známých míst. Letos však poprvé přiletěli již 27. dubna, téměř o dva týdny dříve. Že by globální oteplování?

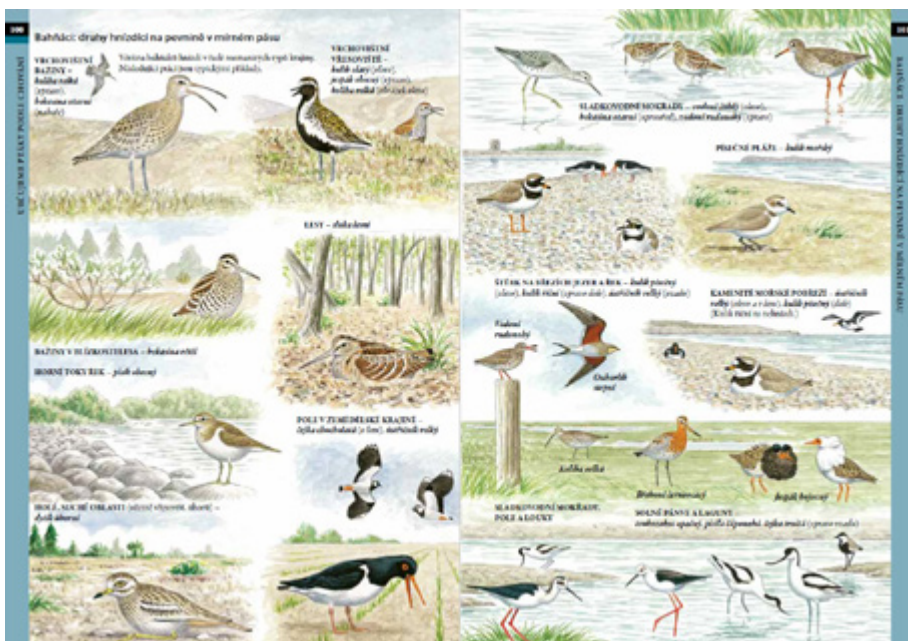

Miroslav Heráň | vystudoval agronomickou fakultu VŠZ a působí v oblasti telekomunikací a automotive. Jeho celoživotním koníčkem je příroda, v posledních dvaceti letech zejména amatérská ornitologická pozorování a fotografování. Příležitostně publikuje v časopisech, knížkách nebo na internetu.

Určujeme ptáky podle chování

Dominic Couzens

Když jsem před lety narazil na knihu *Top 100 Birding Sites of the World* (Bloomsbury 2015) od Dominica Couzense, nadchl mne autorův osobitý styl psaní a začal jsem hledat jeho další tituly. Musím říci, že všechny, které jsem četl, jsou skvělé; několik z nich má místo v mé knihovně a často v nich nacházím další a další zajímavosti z ptačí říše. Jedním z autorových majstrštyků je však příručka *Identifying Birds by Behaviour* (HarperCollins Publishers 2003). Letos v zimě se podařilo tuto knihu vydat v nakladatelství Grada ve skvělém překladu Aleny Klvaňové. Ač jsem majitelem originálu, neváhal jsem a publikaci *Určujeme ptáky podle chování* (Grada 2025) ihned zakoupil.

Dominic Couzens je britský přírodovědec, ornitolog, spisovatel a lektor. Je plodným autorem. Zatím napsal nebo se podílel na napsání více než 40 knih a do ornitologických časopisů z celého světa sepsal stovky článků o přírodě. Příručka *Určujeme ptáky podle chování* není jeho jediným terénním průvodcem, ale rozhodně výjimečným a neobvyklým. Na rozdíl od běžných příruček, které se věnují identifikaci ptáků podle znaků v opeření a rozmanitosti různých šatů, se tato kniha zaměřuje na zcela jiný způsob určování. Říká se, že ti nejlepší znalci chodí v terénu bez dalekohledu, a přesto dokážou snadno identifikovat pozorované ptáky. Pomáhá jim v tom znalost velikosti, tvaru, postoje, letového vzorce a chování jednotlivých druhů. Souhrnně se tomu mezi birdwatchery říká „jizz“. A k rozvoji této dovednosti vám tato příručka rozhodně může ukázat cestu.

Kniha samotná začíná krátkým úvodem, který popisuje, jak s ní pracovat. Dalších

více než 230 stánek je rozčleněno do barevných panelů podle čeledí nebo biotopů. Na zachycení ptáků při různých aktivitách se podílelo pět skvělých ilustrátorů. Ilustrace jsou zjednodušené, ale výstižné. Dalo by se říci, že ptáky ukazují přesně tak, jak je zahlédneme v přírodě. Některé druhy jsou zobrazeny a zmíněny v textu i na několika tabulích – například koliba velká podle rejstříku dokonce na deseti. Navíc je zde i několik srovnávacích panelů, kde můžeme porovnat například tolik oblíbené „UHP“ (univerzální hnědé ptáky) našich lesů a zahrad. Kniha nás postupně seznamuje se všemi hnízdícími druhy Evropy, s jejich typickým zaznamenaným chováním a nejčastějším biotopem, kde je můžeme zahlédnout. V některých případech může popis působit nahodile až zmatečně, ale to bylo, i podle jejich vlastního vyjádření, záměrem autorů. Snad si na to čtenář brzy přivykne. Jedinou chybu jsem mezi

Dominic Couzens: *Určujeme ptáky podle chování*. Grada, 2025. Brožovaná, 256 stran, formát 148 x 210 mm.

stovkami popisků našel na straně 52, kde je u vyobrazení lžičáka v prostém šatě uvedeno hvízdák. Co bych však českému vydání vytkl, je kvalita papíru, který byl zvolen. Na rozdíl od originálu, kde lesklý pevnější papír perfektně zvýrazňuje barevné podání ilustrací, je české vydání na matném papíru lehce mdlé. Přesto jsou ilustrace zachycené přesně a tato výtku je jen malou muškou na jinak skvělém díle.

A jak příručku používám já? Do terénu ji většinou nenosím; nejčastěji v ní hledám před připravovanou cestou. Snažím se zapamatovat si znaky, kterými se odlišují jednotlivé druhy v biotopu, do kterého vyrazím – především aspekty chování typické pro určitý druh. Případně si po návratu z terénu dohledávám druhy, které jsem nestačil vyfotografovat, a snažím se podle pozorovaných znaků určit, který pták to přede mnou zmizel za horizontem nebo ve křoví.

Terénní příručka *Určujeme ptáky podle chování* je podle mne užitečným a doporučením hodným doplňkem k běžným identifikačním atlasům. Svým zaměřením na chování ptáků podporuje jejich aktivní pozorování. Zkombinujete-li ji například s fotografickou knihou *Ptáci – příručka k určování všech evropských druhů* od Roba Humea (Ševčík 2023), budou se vaše určovací schopnosti v terénu zlepšovat mílovými kroky.

Zdeněk Valeš

Zakoupíte na eshop.birdlife.cz

Termovize pro pozorování ptáků – vše, co potřebujete vědět

Termovize umožňuje pozorovat skryté druhy bez zbytečného vyplašení; na fotografii velmi vzácná bekasina větší na jedné středočeské vlhké louce

Je mlhavé ráno, teprve se rozednívá. Jdete podél louky, když kolem náhle proletí zvláštní pták. Pozorovací vašeň se probouzí a vy dalekohledem prohlížíte místo, kam přistál. Nic tam ale není. Zvláštní, před pár vteřinami tam sedl pták velikosti špačka... Překročíte zamokřenou kolej od traktoru, když vtom ucítíte, jak vás něco jemně udeřilo do špičky boty. Plácavý zvuk křídel nasměruje váš pohled na odletujícího ptáka se žlutými zády, mizejícího na pozadí tmavého remízku.

Text a foto Jan Studecký

Právě jste nejspíš zažili to, čemu se říká „vyšlápnout“ slučku malou, žádný velký prožitek z toho ale nemáte. Další den se procházíte okolo nízkých keřů a před vámi vylétne malý světlý pěvec, který zase zmizí v porostu. Ozývá se cvakavým vábením, tedy takovým, které používá v nadsázce řečeno každý druhý malý pěvec. Marně se ptáka snažíte najít hledáčkem fotoaparátu, protože znovu vylétne asi o metr vedle, než jste ho čekali, a tentokrát zmizí v dálce. Zbývá už jen frustrace. K čemu je mi dalekohled a foťák, když toho ptáka ani neumím najít?

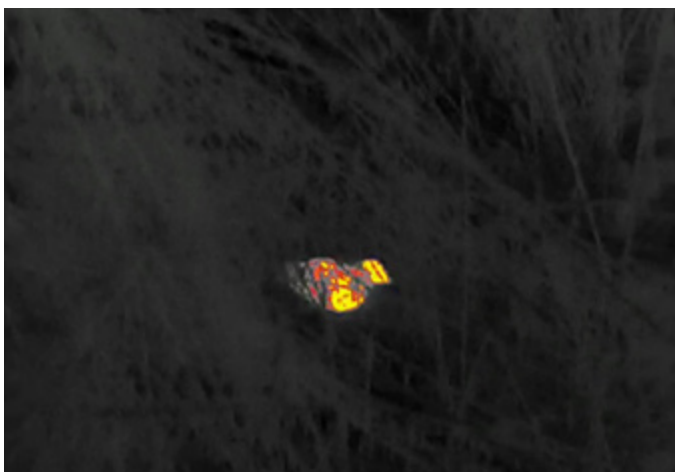
Něco podobného se už asi přihodilo každému z nás. Ptáci totiž na moment, kdy se potřebují šikovně ukrýt, trénovali po miliony let evoluce. Kdyby tak existoval dalekohled, který odfiltruje vegetaci a ještě vám nakreslí šipku, že? Ale třeba takový už existuje. Přístroj, který přijímá tepelné záření stejně, jako váš fotoaparát s objektivem přijímá viditelné světlo. Na místě obrazového snímače se však nachází infračervený detektor

a místo skla je objektiv z germania, aby neodrážel infračervené záření. Zatímco před deseti lety by člověk ještě skoro musel pracovat u tajných služeb, dnes je tato technologie stále dostupnější. Pro mě byla termovize asi tou největší revolucí v pozorovací technice, jakou jsem zažil. Částečně i proto, že rád pozoruji také savce, kde je to ještě důležitější pomůcka.

Občas panuje mylná představa, že termovize vidí dobře jen v noci. Kvalita obrazu ale závisí na teplotním kontrastu objektů v místě, na které se díváme. Proto když zaprší nebo je pár hodin v kuse pod mrakem, bude obraz k nerozeznání od toho nočního, tedy přehledný s kontrastně zářícími teplokrevnými živočichy. Jestliže však naopak svítí slunce a nahřívá tmavší a jižně exponované objekty, naše hledání to ztíží. Někdy až tak, že nezbude než uklidit termovizi do batohu a pozorovat zase jen očima. Menší komplikací je i mlha, která od určité vzdálenosti vytvoří neprůhlednou clonu, ostatně stejně jako když se do ní ve dne díváte očima. V mlze sice možná odhalíte zvíře těsně za hranicí svých zrakových schopností, ale nemyslete si, že dohlédnete až na rybník Brčálník. Nenechte se napálit marketingovými hesly prodejců. Termovize nevidí skrz mlhu ani zeď, to zvládne pouze Superman.

Kde termovize pomáhá

Termovize nevidí ani skrz list nebo větev. Do nějaké míry však skutečně vidí skrz vegetaci. Jak je to možné? Když se pták ztratí hluboko v keři nebo trávě, naše oko už dávno není schopno ptačí siluetu rozeznat, termovizní snímač však ano. Stačí mu velmi málo, třeba pár milimetrů průzoru na jeho levé rameno. Vy díky pohledu do termovize

¹¹ Slučka malá je dokonale krypticky zbarvený bahňák a na své zbarvení ráda spoléhá

¹ Názorný snímek slučky prosvítající skrz trávu

^{^^} Sluka lesní je skrytě žijící noční pták, který pravidelně hnízdí v našich lesích; bez termovize se dá pozorovat jen vzácně nebo na přeletu

[^] Svítí tu snad nějaká myška? Ale ne, to mě jen pozoruje hlava bukače velkého...

Zajímavé tipy na pozorování

V době nejsilnějšího ptačího tahu, zejména od září do října a v menší míře i v dubnu, zkuste termovizí pozorovat noční oblohu. Velká část ptačích druhů totiž táhne v noci, aby se vyhnula predátorům. Posadte se tak, abyste měli výhled na severovýchod (na podzim) nebo jihozápad (na jaře), odkud letí většina ptáků. Ty uvidíte jako různě vzdálené a různě rychlé tečky. Někdy, podle jejich výšky a také kvality vaší termovize, uvidíte možná i siluetu, mávání křídel nebo let ve vlnkách. Jindy si zase všimnete hejna v klínové formaci, u kterého si budete dlouho klást otázku, co to asi tak mohlo být. Občas se letící pták prozradí kontaktním hlasem (nejčastěji písknutím u drozdů nebo červenek), většina z nich ale prolétne tiše, tajuplně. Pokud se teplá tečka pohybuje po obloze jen velmi pomalu, musí to být nějaký velký a vysoko letící pták. Jestliže u toho navíc bliká, je to letadlo. Tip pro pokročilé: Při dobré tahové noci vezměte stativ a fotoaparát s teleobjektivem, namiřte ho na měsíc a připravte si ruku na spoušť. Termovizí kontrolujte, zdali se k měsíci neblíží pták (v termovizi je měsíc dobře vidět), a až ten moment přijde, spusťte sekvenci snímků s dostatečně krátkým expozičním časem (např. 1/3000) – možná se vám tak podaří poodhalit siluetu nějakého nečekaného druhu.

víte, že se tam nachází, a při jeho dalším pohybu budete připraveni. Jindy se pták ani nemusí za něčím skrývat. Příkladem za všechny je již zmíněná slučka. Její zbarvení natolik splývá s prostředím, že i po letech trénování oka jste bez termovize bezradní, tedy alespoň já zcela jistě. Slučka se v případě nebezpečí přitiskne k zemi a vypadá jako obyčejný polehlý trs trávy v mokřině. Někdy vylétne, až když jí bez nadsázky hrozí přímé zašlápnutí. Dříve tak platilo za osvědčenou metodu pozorování bezohledně vlézt do mokřadu a čekat, až nějaká vyletí pod nohou. Dnes už to nutné není a to je přece krásný pokrok.

Tepelné záření vydávají také zahřátá vejce nebo hnízda s mláďaty. V korunách stromů a keřů bývají sice více či méně ukrytá, ale obvykle ne tak hluboko, aby se z dobrého úhlu alespoň malou tepelnou stopou neprozradila. Tak proč nevyužít termovizi při kontrole zeleně před pořezáním, když to může být poslední záchrana pro hnízdo, které bylo pro nízkou aktivitu jeho majitelů při pozorování přehlédnuto? Stejně je tomu i při hledání hnízd pozemních. Pokud je hnízdo ukryto v trávě, spíše ho nenaleznete. Některé druhy ovšem hnízdí na zoraných polích, kde je ochrana nejdůležitější. K dohledání a ochraně hnízd čejky chocholaté před zemědělskou technikou jsou obvykle potřeba alespoň dvě osoby, které se navzájem navigují. Nejnáročnější jsou pak případy, kdy čejky hnízdí ve větším shluku. Vejce čejky jsou poměrně velká, a pokud hnízdo není zasazeno do terénní nerovnosti,

což není obvyklé, dá se za dobrých podmínek detekovat termovizí z úrovně očí i na několik desítek metrů. Není to všespásná metoda, ale ochránářům to může v náročných podmínkách nebo časové tísní

usnadnit práci. Ve výzkumu a kroužkování ptáků se termovize stále častěji používá i k odchytu metodou tichého přiblížení. U některých ptáků, jako je třeba sluka lesní, jde hlavně v západní Evropě o velmi úspěšnou metodu, přispívající k lepšímu poznání druhu, který je bohužel stejně jako řada dalších pod silným tlakem ze strany lovců.

Na co si dát pozor

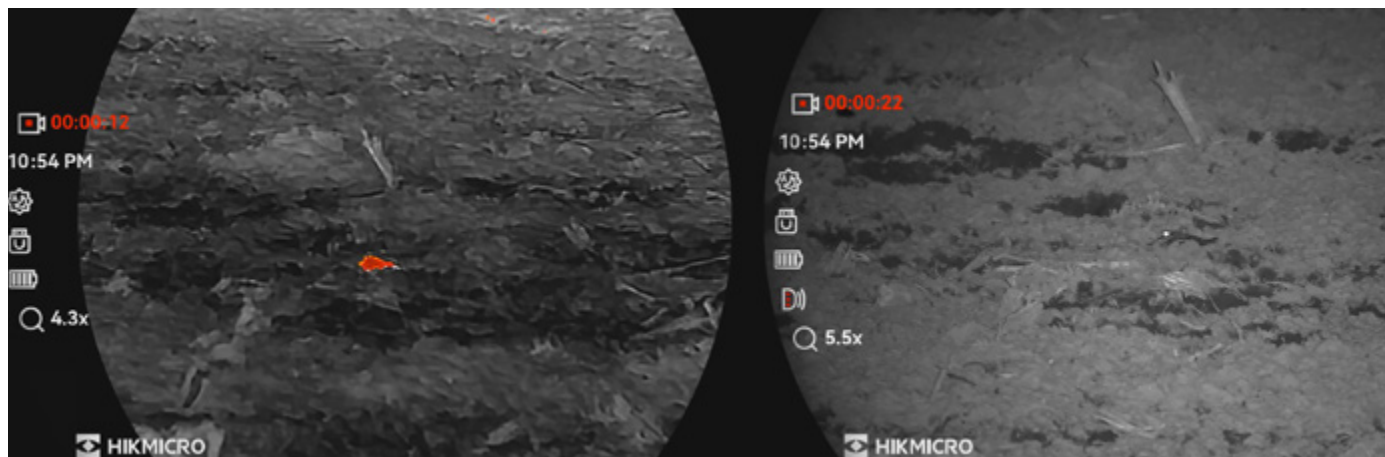
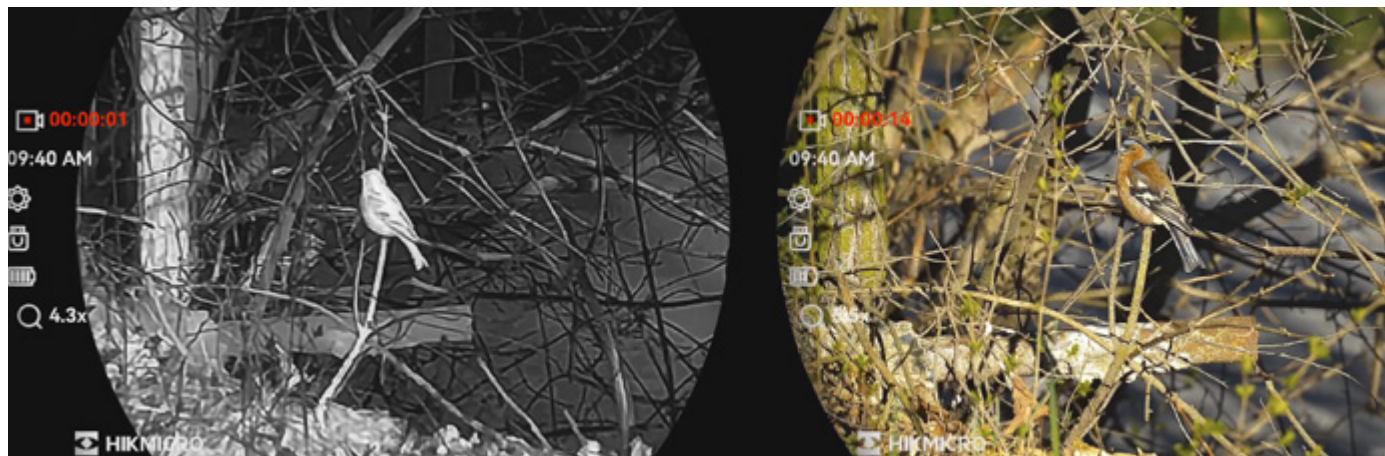
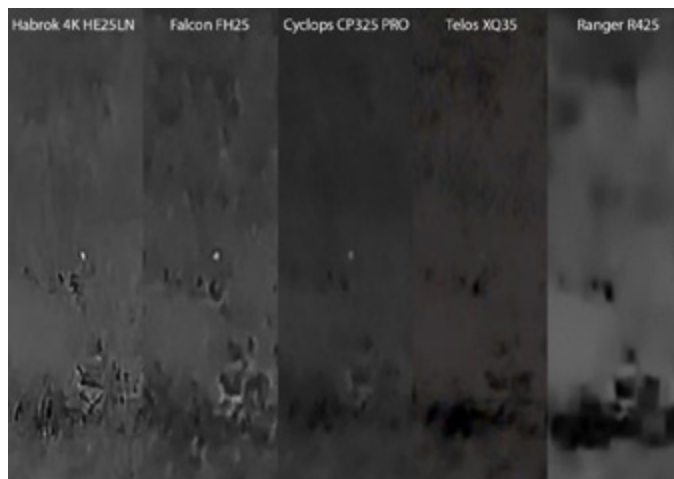
Tak jako může být termovize skvělý pomocník pro ochranu ptáků, v rukách nezodpovědných se z ní stává nebezpečná zbraň. Pták (i savec) ztratí schopnost se před vámi ukrýt, protože je všude vidět. Zneužití termovize pro opakované vyhánění zvířat z úkrytů kvůli lepší a ještě lepší fotografii je zákeřným porušením pozorovatelské etiky. Stejně tak myslíte na to, že ne každý pták vidí dobře v noci. Celá řada druhů (třeba pěnkavy, sýkory, holubi, dravci) v noci totiž zásadně spí. Zkoumání noční zahrady ve stylu „Copak nám to tu v keříku spinká?“ tak snadno může skončit nešťastným nárazem do překážky nebo vlétnutím do spárů sousedovic kočky. Myslete na to.

Jak si pořídit termovizi, když se vůbec nevyznám

Při počtu přístrojů na dnešním trhu není výběr jednoduchý. Kvalitu obrazu u termovize určují zásadně dva parametry – velikost snímače a průměr objektivu. Čím větší je průměr objektivu (mm), tím dál termovize dohlédne a zorné

- Na čem se dá nejlépe otestovat rozlišovací schopnost termovize? Třeba na slunce, která leží nehybně v trávě a z jednoho úhlu je sotva vidět.
- ➔ Hnízdo kulíka říčního, nalezené termovizí v noci pro ochranu před zaoráním
- ⚠ Kombinace termovize a kamery s nočním viděním je výborný způsob, jak si usnadnit pozorování (nejen) v náročných podmínkách; v záběru pěnkava obecná a sluka malá

pole bude menší. Čím větší je snímač, tím širší bude mít u stejného objektivu zorné pole. V podstatě je to stejné jako u klasického fotoaparátu. Velikost

Srovnání termovizí různých značek

Modely od stejné značky budou zpravidla vypadat velmi podobně a odlišné bude jen zvětšení a rozlišení. Naopak když pořídíte termovize od dvou různých výrobců, jejich obraz může být úplně jiný. Proč je tedy nepodrobit zákeřnému testování v obtížných podmínkách? Řada mých přátel už termovizi má, dali jsme tedy dohromady zábavné testování čtyř u nás nejčastějších značek, a aby to bylo spravedlivé, pětí přístrojů s papírově přibližně stejným výkonem.

Pulsar Telos XQ35: Nová řada s možností sestavit si parametry dle vlastního uvážení s možností kdykoliv upgradovat, což dokresluje prvotřídní dojem z kvality zpracování. Jde o termovize vyrobené v Litvě a proti čínským konkurentům jsou bohužel výrazně dražší (tento nejlevnější Telos stojí 47 tisíc); navíc kromě těch nejdražších mají rozptýlen pixelů 17 μm proti 12 u konkurence, zorné pole je tedy pohodlně široké, ale objekty na hraně viditelnosti jsou rozpitější a není vždy snadné si jich všimnout.

Hikmicro Habrok 4K HE25LN a Falcon FH25: Jak u binokuláru s nočním viděním, tak u monokuláru se čínští konstruktéři za kvalitu zpracování rozhodně nemusejí stydět. Největší výhodou je ale provoz na univerzální baterie 18650, kterých můžete mít po kapsách třeba deset. Nepohodlné je jen malé zorné pole binokuláru při pozorování na blízko. Oba se ukázaly jako velmi efektivní v zobrazení zvířat na hranici viditelnosti.

ThermTec Cyclops CP325 PRO: Spolehlivá detekce zvířete a příjemný obraz, ale pokulhávací kvalita zpracování a ovládání. Chybí pořádný úchyt na popruh a křehký gumový joystick udělá víc škody než užítu. U novějších řad od této značky už by to ale mělo být lepší. Baterie je bohužel zabudovaná, vydrží nicméně úžasných 20 hodin. Výhodou je červené laserové ukazovátko pro usnadnění lokalizace zvířete. Cena této termovize se stejně jako u předchozích dvou pohybuje okolo 35 tisíc.

Pixfra Ranger R425: Nejen mě zaujalo, že stojí asi o polovinu méně než předchozí zařízení (17 tisíc), sdílí s nimi však velikost snímače, objektiv i další parametry. Nikdo zde nemaskuje, že se jedná o levný čínský přístroj, mimo jiné se zabudovanou baterií s výdrží 7,5 hodiny a rovněž šikovým červeným laserem.

Rozhodujícím objektem se stala nakonec slučka odpočívající v husté vegetaci, která se (stejně jako já) během střídání termovizí ani nehnula, a můžete si tak udělat obrázek o tom, jak se která termovize zachová na hranici svých možností. V podobném duchu se nakonec nesl i celý zbytek testování. Zatímco termovize Hikmicro a ThermTec předvedly docela těsný souboj, Pulsar malý cíl sice vždy zachytil, ale na displeji nebyl zdaleka tak kontrastní, což je trochu škoda, protože rozlišení vypadá v hledáčku velmi dobře a pracuje se s ním pohodlně. Termovize Pixfra dopadla nejhůř a práce s ní byla nejobtížnější, přesto ve většině případů splnila účel a její nedostatky byly přinejmenším odrazem nízké ceny.

Oblíbí si ptáčkařská komunita fúzní termovizní binokuláry?

snímače pak zjistíte podle udávaného rozlišení v pixelech (např. 384 × 288 px) a vzdálenosti pixelů od sebe, která je uvedena v μm (např. 12 μm) hned za rozlišením snímače. Pozor: když budou pixely dál od sebe (17 μm), získáte širší hledáček, ale sníží se detekční schopnost a pocítíte to zejména u malých a vzdálených objektů, jakými jsou právě ptáci. Nedoporučuji ani zorné pole menší než 10° (nebo 17,5/100 metrů) na šířku, pak už se totiž objekt v pohybu špatně hledá. Zároveň všem, kdo nechtějí příliš utrácet, doporučuji průměr objektivu 25 mm. Je to zlatá střední cesta.

Termovize a noční vidění v jednom těle

Poměrně nedávno se objevily termovize v binokulárním provedení s nočním viděním, tedy kamerou s infračerveným přísvitem, jak to známe

třeba u fotopastí. Hodně mě zajímalo, jestli je právě toto ten vrchol pozorovací techniky, který potřebuji. Dostal jsem od českého distributora možnost vyzkoušet si přístroj Hikmicro Habrok 4K HE25LN, který s cenou 37,5 tisíce ve stejné třídě prozatím nemá konkurenci. Na první pohled jsem se lekl celkem značného zvětšení (4,3×), které zmenšuje šířku zorného pole na 7° a zařízení působí prostě víc jako dalekohled. Limitace, že nemám tak široký rozhled jako v termovizním monokuláru, byla však první a poslední negativum, na které jsem narazil, snad kromě větší váhy, se kterou se tak nějak počítá. 25mm objektiv dohlédne stejně daleko jako monokulár se stejným průměrem, dokonce mi připadá, že menším snímačem vykreslí vzdálené detaily o něco lépe. Po přepnutí na optický modul přichází to, co ptáčkař nejvíce ocení. Nemusíte sahat po dalekohledu a ptáka znovu dohledávat – prostě si zařízení jedním tlačítkem na dalekohled přepnete. V noci se pak k optice připojí ještě infračervený přísvit s udávaným dosvitem 350 metrů, na který jsem překvapením vykukl oči. Hned po setmění jsem tedy zkusil pozorovat táhnoucí ptáky a právě probíhal opravdu pěkný tah. Protože řada ptáků létala nějakých 100 metrů vysoko, mnohokrát jsem dokonce poznal, jestli jde o červenku, drozda, nebo třeba sluku!

Jan Studecký | pozoruje a chrání ptáky především ve středních Čechách, ale nic mu nerozproudí krev víc, než když se kdekoli v Česku objeví velká rarita. Od roku 2019 je členem Faunistické komise ČSO a také kroužkovatelem. Jeho oblíbení jsou slučka, skřivan lesní a motáci.

Koliha tenkozobá vyhynula

Drobná tažná koliha, která kdysi hnízdila na západní Sibiři a zimovala v okolí Středozemního moře, byla podle vědců vyhubena. Jedná se o první známé celosvětové vymizení ptačího druhu pocházejícího ze západního palearktu.

Celosvětový Červený seznam IUCN dosud uváděl 164 ptačích druhů, které vyhynuly od roku 1500. Dva z nich obývaly oblast západního palearktu, tedy pevninské Evropy, severní Afriky a západní Asie. Šlo však o ostrovní nebo stálé druhy s omezeným areálem rozšíření – ústříčníka kanárského a alku velkou. Nejnovějším přírůstkem na seznamu se stala koliha tenkozobá (*Numenius tenuirostris*), která byla naposledy spolehlivě pozorována 25. února 1995 v severním Maroku. Článek, v němž byla prohlášena za vyhynulou, vyšel loni 17. listopadu v časopise *Ibis*¹.

Jediným místem, kde bylo hnízdění kolihy tenkozobé historicky zdokumentováno, bylo okolí města Tara v ruské Omské oblasti. V letech 1905–1925 kolihy na místních rašelinistích pravidelně vyváděly mláďata a předpokládá se, že kdysi hnízdily v chladných bažinatých lesích. Přestože ještě v 19. století byl druh poměrně hojný, v následujícím století už byl považován za jednoho z nejvzácnějších ptáků západního palearktu. O jeho chování víme vzhledem k nedostatku záznamů jen málo. Na základě řídkých pozorování nehnízdících ptáků ale předpokládáme, že táhli do jižní Evropy, aby unikli drsným zimám na Sibiři.

Příčiny vyhynutí kolihy tenkozobé nejspíš nebudou nikdy zcela objasněny, určitě k němu ale přispělo rozsáhlé odvodňování jejich hnízdišť pro zemědělství, úbytek pobřežních mokřadů na tradičních zimovištích a lov. Tyto faktory zřejmě dokonaly zkázu populace, která již byla v posledních letech zdevastovaná a fragmentovaná a rychle ubývala. Roli mohlo hrát i znečištění, nemoci, predace a přeměna biotopů v důsledku klimatické změny.

Kritická situace druhu však nezůstávala bez povšimnutí. V roce 1994 bylo přijato Memorandum o porozumění týkající se ochranných opatření pro kolihu tenkozobou. Vztahovalo se na 30 států, v nichž se druh vyskytoval, od předpokládaných hnízdišť na Sibiři a v Kazachstánu až po zimoviště v jihovýchodní Evropě, na Blízkém východě, ve Středomoří a severní Africe, a jeho cílem bylo najít a chránit hnízdiště, tahové zastávky a zimoviště. Díky kolize tenkozobé si tehdy ochranařská komunita uvědomila potřebu mezinárodního nástroje, který by zabránil úbytku vodních ptáků, a tak se v červnu 1995 zrodila Dohoda o ochraně africko-euroasijských stěhovavých vodních ptáků (AEWA). Pro kolihu tenkozobou však přišla příliš pozdě.

Když se kolihy přestaly vracet na své hlavní zimoviště v Merja Zerga v Maroku, vynaložili ornitologové velké úsilí, aby se pokusili najít jejich hnízdiště a ochránit je. Během několika expedic prohledali stovky tisíc kilometrů čtverečních. Bohužel bez výsledku.

Koliha tenkozobá není prvním vyhynulým zástupcem své čeledi. Koliha severní (*Numenius borealis*), která kdysi hnízdila v kanadské tundře, byla naposledy pozorována roku 1963, a je proto také považována za vyhynulou. I dříve běžná koliha velká, jejíž příjemné flétnové volání bývalo slyšet v celé Evropě, dnes čelí podobným tlakům jako její vyhynulé příbuzné a na celosvětovém a evropském červeném seznamu je zařazena do kategorie téměř ohrožený druh. V Česku jde o kriticky ohrožený druh, který u nás hnízdí už jen velmi vzácně.

Dnes už se s tímto druhem setkáme pouze ve formě muzejní vycpaniny

Foto: onthesquareemporium.com

Neviděli jste je? Jak můžeme chránit ptáky, když nevíme, kde žijí a jakým hrozbám čelí? Některé druhy navíc po léta, nebo dokonce desetiletí unikají naší pozornosti. V extrémních případech může být druh zaznamenán tak zřídka nebo od jeho posledního zdokumentovaného záznamu může uplynout tolik času, že není jasné, zda vůbec ještě existuje. Na světě je více než 120 druhů ptáků, kteří nebyli v posledním desetiletí zaznamenáni ani jednou. Projekt **Hledáme ztracené ptáky** založily v roce 2021 organizace American Bird Conservancy, Re:wild a BirdLife. Usilují tak o nalezení druhů, které jsou v současnosti ztracené.

Seznam ztracených ptačích druhů včetně map jejich rozšíření, novinky a možnost přihlásit se k odběru zpravodaje najdete na **searchforlostbirds.org**.

Ztráta kolihy tenkozobé je varováním, že žádný pták není vůči vyhynutí imunní a že s pokračující změnou klimatu bude ohrožených druhů přibývat. Špatná zpráva o osudu nejvzácnějšího ptáka Evropy přišla nedlouho po oznámení, že do vyšší kategorie ohrožení na světovém červeném seznamu bylo přeřazeno 16 dalších druhů stěhovavých bahňáků, a to z důvodu alarmujícího poklesu jejich populací. Koliha tenkozobá nám tak připomíná, že ačkoli jsou mezinárodní dohody v ochraně přírody nezbytné, vyžadují včasnou a účinnou implementaci, dostatečné zdroje a neústupné politické odhodlání, aby byly úspěšné. ▲

Alena Klvaňová | pracuje v ČSO jako vedoucí oddělení monitoringu a výzkumu a manažerka Celoevropského monitoringu běžných druhů ptáků. Věnuje se také popularizaci ornitologie a je šéfredaktorkou časopisu *Ptačí svět*. Ve volném čase ráda čte a sčítá i kroužkuje ptáky.

¹ Buchanan, G. M. a kol. 2025: *Ibis* 167, doi.org/10.1111/ibi.13368

Plasty poškozují mozek mořských ptáků podobně jako Alzheimerova choroba

Plastový odpad ve světových oceánech působí mořským ptákům daleko závažnější škody, než jsme si dosud mysleli. Podle nové studie, publikované letos v březnu v časopise *Science Advances*, mohou plastové částice v těle mláďat vyvolat změny v mozku podobné těm, které u lidí způsobuje Alzheimerova choroba.

Výzkumníci z Tasmánské univerzity se zaměřili na buňňáky světlenohé (*Ardena carneipes*) hnízdící na australském ostrově Lord Howe. Tito tažní ptáci podnikají náročnou migraci do Japonska. Pomocí pokročilé analýzy krevních proteinů – metody běžně využívané v medicíně – vědci zkoumali, jak plasty ovlivňují jejich zdraví. A výsledek byl alarmující.

„Že mořští ptáci požírají plasty, víme už od 60. let. Většina studií se ale zaměřovala na extrémně podvyživené jedince vyplavené na břeh. My jsme chtěli zjistit, co se děje s těmi, kteří vypadají zdravě,“ říká Alix de Jerseyová, hlavní autorka studie¹.

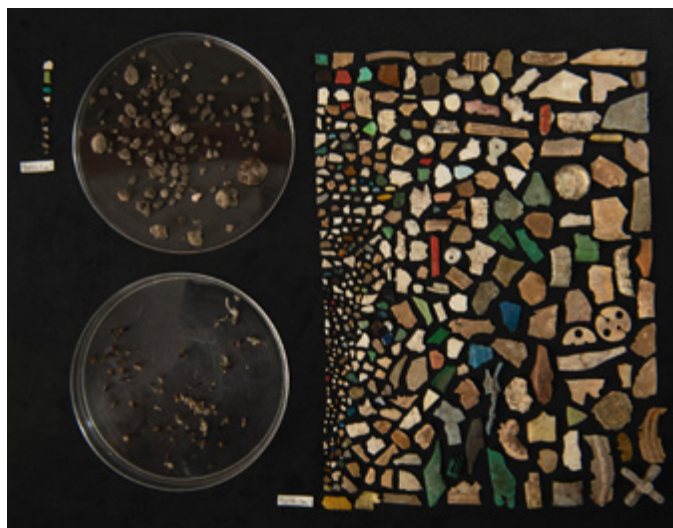
Vědci analyzovali krevní vzorky mláďat a zjistili poškození jater, ledvin a mozku. Nejvýrazněji byl zasažen protein BDNF – mozkový neurotrofický faktor, klíčový pro růst a přežívání nervových buněk. Jeho hladina klesla u ptáků, kteří pozřeli větší množství plastů, téměř o polovinu. U lidí je podobný pokles spojován s Alzheimerovou i Parkinsonovou chorobou.

Buňňáci snášejí jen jedno vejce ročně, a když se koncem ledna vylíhne, tráví rodiče následující tři měsíce hledáním potravy v Tasmánském moři. Po celou tu dobu mláďata neopouštějí nory a čekají na svou porci ryb a chobotnic. Spolu s nimi však rodiče mláďatům často omylem předávají i drobné kousky plastu. „Někdy lze dokonce rozeznat, k čemu úlomky sloužily – jsou mezi nimi například kousky stavebnice LEGO, víčka od lahví nebo kola od autíček,“ říká Alex Bond, kurátor sbírek ptáků Přírodovědeckého muzea v Londýně a spoluautor studie. Tyto úlomky se hromadí v žaludku mláďat a způsobují vnitřní poškození, které není zvenčí patrné. Ačkoli někteří mladí ptáci dokážou část plastu před první cestou vyzvracet, jeho množství bývá tak velké, že je téměř nemožné se ho zbavit úplně.

„V jednom jediném mláďeti jsme našli 403 kousků plastu a u některých jedinců tvořil plast až desetinu tělesné hmotnosti,“ uvádí de Jerseyová. Ptáci přitom nevypadali nemocně – a právě to činí problém zákeřným. „Když takového jedince vezmete do ruky, pod hrudním košem to doslova křupe,“ popisuje Bond.

Před vypuštěním vědci ptákům šetrně vypumpovali žaludek, aby měli větší šanci zvládnout dlouhý let. I tak ale zůstává otázkou, zda mozek poškozený toxiny z plastů zvládne náročnou navigaci a energetickou zátěž migrace. „Jejich mozek stárne předčasně – jako by dítě onemocnělo Alzheimerem,“ přirovnává autorka výzkumu.

Buňňáci patří ke skupinám mořských ptáků nejvíce ohroženým plasty. Stojí přitom na vrcholu potravního řetězce a jsou do značné míry závislí na zdravém mořském prostředí. Slouží proto jako důležitý

¹¹ Mláďe buňňáka světlenohého po výplachu žaludku | Foto: Neal Haddaway

[†] Čtyři sta tři kusů plastů vyjmutých z devadesátidenního mláďete buňňáka světlenohého. Vlevo je pět plastových předmětů (0,073 g) odstraněných během výplachu žaludku, vpravo 398 předmětů (41,812 g), které uvnitř žaludku zůstaly, protože vytvořily ucpávku, a byly zaznamenány až po smrti ptáka. Pemza (128 kusů, 6,819 g) a čelisti chobotnic, které pták rovněž pozřel, jsou zobrazeny v Petriho miskách. Jedná se o největší počet zaznamenaných kusů pozřených plastů u tohoto druhu. | Foto: Justin Gilligan

ukazatel celkové kondice oceánů. A ta, jak dokládá tato studie, není vůbec dobrá.

Výzkum navíc otevírá širší otázku odpovědnosti. Podle předchozích analýz pochází více než polovina světového plastového znečištění od méně než 60 nadnárodních firem². Šest z nich – včetně společností jako Coca-Cola nebo Nestlé – je odpovědných za celou čtvrtinu produkce plastového odpadu.

V prosinci 2024 se v korejském Pusanu sešli zástupci 170 států OSN s cílem dohodnout právně závaznou mezinárodní úmluvu proti znečištění plasty, která dosud chybí. K dohodě však opět nedošlo – jednání zablokovaly především země s největší produkcí plastů a vývozem ropy. Spory se vedou o regulaci chemických látek, jednorázových výrobků i celkového objemu výroby plastů. Další kolo vyjednávání je naplánováno na letošní rok.

Jedno je ale jisté už teď: mořští ptáci za naši plastovou civilizaci platí vysokou daň – často ještě dřív, než stihnou vzlétnout. ▲

Alena Klvaňová

¹ Alix M. de Jersey a kol. 2025: *Sci. Adv.* 11/11, DOI: 10.1126/sciadv.ads0834.

² Win Cowger a kol. 2024: *Sci. Adv.* 10/17, DOI: 10.1126/sciadv.adj8275

Blíží se konec zbytečných otrav ptáků?

O toxicitě olova se ví již dlouhou řadu let. Přesto je každý rok do životního prostředí Evropy vypuštěno 44 000 tun olovené munice a rybářských olůvek, které kontaminují vodu a půdu a ohrožují lidské i zvířecí životy. Každoročně doplatí na otravu olovem jeden milion ptáků. Česká společnost ornitologická se proto připojila k petici BirdLife za zákaz oloveného střeliva a rybářských olůvek.

Petice BirdLife adresovaná vedení Evropské unie požaduje úplný zákaz prodeje a používání oloveného střeliva a rybářských olůvek v Evropě. Důvodem je vysoká toxicita olova. Každý rok na otravu olovem zahyne nejméně milion ptáků a další miliony trpí následky otravy – zažívají bolest a úzkost, což snižuje jejich šance na přežití (viz také *Ptačí svět* 3/2021 a 1/2023). Ptáci se nejčastěji otráví přímým pozřením broků a rybářských olůvek, ale k otravě u nich může dojít i po konzumaci kontaminované kořisti nebo kontaktem s vodou a půdou, kde olovo bez výraznějších změn přetrvává desítky až stovky let.

Vedle zvířat ohrožuje olovo také lidské zdraví. Při použití olovené munice totiž v mase ulovené zvěře určité množství olova zůstává. To má pak tendenci se v lidském těle hromadit a jeho častější konzumace může vést k chronickým poruchám orgánů, narušení imunitního systému a poškození mozku. Nejohroženější skupinou jsou těhotné ženy a děti. Odhaduje se, že v Evropě je riziku intoxikace olovem vystaven až jeden milion dětí.

Náhrada olovené munice alternativami, například ocelovými broky, je nejjednodušším způsobem, jak se vyhnout zbytečným otravám lidí i ptáků. Netoxické alternativy olova jsou účinné, cenově dostupné a běžně je nabízejí výrobci střeliva. V Dánsku a Nizozemsku, kde na alternativní střelivo přešli již před třiceti lety, nebyla ze strany lovců

zaznamenána významná negativní odezva. Neexistuje tak žádný rozumný důvod, proč nadále trvat na používání oloveného střeliva.

Návrh na zákaz oloveného střeliva a rybářských olůvek předložila 27. února Evropská komise zástupcům členských států EU, kteří budou v následujících měsících návrh projednávat a hlasovat o jeho schválení. Pokud ho schválí, bude se jím muset následně zabývat Rada EU a Evropský parlament, který bude hlasovat o jeho přijetí.

Petici můžete do konce května podepsat na birdlife.cz/petice-olovo, kde najdete i její české znění. Dosáhneme společně 50 000 podpisů? Další informace najdete také na birdlife.cz/s-olovem-ci-bez-olova/.

Tereza Valchářová

Ornitologové společně s rybáři chrání v Přerově vodní ptáky

Soutok Bečvy a Strhance v centru Přerova je významným zimovištěm vodních ptáků a i v době tahu se zde zdržují stovky až tisíce racků a různých druhů kachen. Ptáci nejčastěji odpočívají na hladině Bečvy a především na travnatém poloostrově na nábřeží Františka Venclovského.

Odpočívající táhnoucí ptáci zde byli občas rušeni rybáři, a proto přerovští ornitologové požádali Český rybářský svaz o pomoc s ochranou vodních ptáků v době jarního i podzimního tahu. Jde například o racky chechtavé a racky bouřní, morčáky velké, poláky velké i chocholaté, hvízdáky eurasijské, ostralky štíhlé, lysky černé a ledňáčky říční.

Výsledkem je dohoda o omezení rybolovu v Přerově na pravém břehu řeky Bečvy mezi Tyršovým mostem a OC Mlýn v období od 15. 2. do 31. 3. a od 15. 7. do 31. 8. z důvodu ochrany ptactva. Ornitologové

prosí i ostatní obyvatele Přerova, aby v tomto období nechodili na travnatý poloostrov mezi Bečvou a Strhancem venčit psy.

Uvedená lokalita je součástí naučné stezky Přerovským luhem, kterou město Přerov vybudovalo v roce 2004. Na její realizaci se podílel i Moravský ornitologický spolek.

Text a foto: Jiří Šafránek

Psí jednotka zachraňuje (nejen) ptačí životy. Podpořte její práci?

Psí jednotka ČSO již osmým rokem bojuje proti nelegálnímu zabíjení ptáků. Psovodka Klára Hlubocká a její speciálně vycvičení psi Viky a Irbis vyhledávají v terénu oběti ptačí kriminality a otrávené návnady a pomáhají policii se zajišťováním důkazů. Díky jejich práci se podařilo odhalit stovky případů otrávených zvířat a usvědčit tři traviče. Teď však psí jednotka potřebuje finanční pomoc. ČSO proto spustila kampaň na její podporu.

Na otravu karbofuranem umírají každoročně v bolestivých křečích volně žijící i domácí zvířata, včetně ohrožených druhů. Tento prudký nervový jed je smrtelně nebezpečný i pro člověka; k otravě stačí jen pár kapek, a jedovaté jsou dokonce i jeho výpary. Proto je od roku 2008 zakázán v celé Evropské unii, přesto se stále jedná o nejčastěji používaný jed při nelegálním trávení zvířat. Psí jednotka ČSO jako první a jediná v Česku vyhledává v terénu jeho oběti i otrávené návnady a pomáhá policistům při domovních prohlídkách. Viky a Irbis jsou cíleně trénovány, aby se při nálezů na místě nezdržovali, a jed jim tak neublížil.

Od počátku založení psí jednotky v roce 2017 vyjela Klára se svými psy již k více než 500 případům a zaznamenala přes 600 nelegálně zabíjených zvířat. Jen za minulý rok měla 65 výjezdů, předala policii 23 případů, při kterých bylo nalezeno 31 otrávených ptáků a 17 savců, a asistovala při čtyřech domovních prohlídkách. Letos už psí jednotka eviduje čtyřicetku otrávených zvířat. Mezi nejčastějšími oběťmi travičů bývají káně lesní, krkavci a lišky, ale také ohrožení orli, luňáci nebo vydry. Otravy se nevyhýbají ani domácím zvířatům, jako jsou psi a kočky.

Psí jednotka pomáhá včasným zásahem předejít otravám dalších živočichů a na kontě má i několik zachráněných zvířat včetně orla mořského, kterým byl díky její okamžité reakci včas podán protijed. Kromě trávení řeší také nelegální střílení dravců, pomáhá zvířatům, která se ocitají v nelegálních pastích, a zajišťuje dokumentaci důkazů pro Policii ČR, se kterou úzce spolupracuje. Psovodka Klára sdílí své zkušenosti s kolegy z dalších zemí EU, čímž pomáhá v boji s ptačí kriminalitou i za českými hranicemi.

I díky práci psí jednotky se podařilo za trávení volně žijících živočichů usvědčit a odsoudit již tři pachatele. Prvním odsouzeným travičem se stal v roce 2021 rybníkář ze Strakonicka, který dostal podmíněný trest 2,5 roku. Druhý travič – myslivec a chovatel drůbeže a holubů z Břeclavska – odešel od soudu v roce 2022 s tříletým podmíněným trestem. Naposledy byl v roce 2024 odsouzen myslivec a chovatel loveckých psů a ryb z Příbramska, kterému byl vyměřen dvouletý podmíněný trest a pokuta 250 tisíc korun.

Od roku 2017 až do konce roku 2024 byla jednotka financována z projektu PannonEagle Life, jehož podpora už skončila. Aby mohla ve své práci proti zabíjení zvířat nepřetržitě pokračovat, potřebuje finanční pomoc. Roční náklady na výcvik psů, jejich stravu, veterinární péči a plat psovodky, ale také na provoz vozidla a vybavení představují přibližně milion korun.

Psí jednotka ČSO: Klára Hlubocká a Chesapeake Bay retrívři Viky a Irbis
Foto: Tereza Valchářová

Jsmo vděční za neutuchající dárcovskou podporu – vždyť nejmladší psí posila Irbis byla jako štěně pořízena právě díky darům! A dary přicházejí i nyní, což svědčí o velkém společném zájmu zastavit nelegální pronásledování ptáků a dalších zvířat.

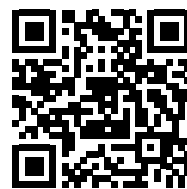
PŘIDÁTE SE PROSÍM TAKÉ KE STOVKÁM DÁRCŮ, KTEŘÍ PSÍ JEDNOTKU UŽ PODPOŘILI?

Za veškeré dary srdečně děkujeme!

Podpořit psí jednotku můžete:

- On-line přes zabezpečený dárcovský portál **darujme.cz/na-stope-travicum**.

Na portál vede i tento QR kód:

- Klasicky převodem na účet:

2800277111/2010, var. symbol 28.

Členové uvedou jako spec. symbol své členské číslo

(je uvedeno v členských profilech nebo jej na požádání sdělíme na **cleni@birdlife.cz** nebo **dary@birdlife.cz**).

Děkujeme!

Tereza Valchářová, Lucie Vacková, Lucie Hošková

Ornitologická stanice Orlické Záhoří

Pozorování v terénu je na kurzu praktické ornitologie denním chlebem | Foto: Petra Macháčková

Ptákům se v malebné oblasti Orlického Záhoří věnujeme již 21 let. Mladí nadšenci, kteří kdysi sbírali první ornitologické zkušenosti, dnes předávají své znalosti další generaci, a právě v tom spočívá kouzlo dlouhodobých výzkumů. Kromě pravidelného monitoringu zde ale probíhají i ornitologické kurzy a kempy pro začínající pozorovatele ptáků.

Jak to všechno začalo? V roce 2004 zde skupina ornitologů pod vedením Miloslava Hromádky zahájila podrobný monitoring chřástala polního a pravidelné odchty a kroužkování ptáků. Z původně dvoutýdenní intenzivní akce se postupně stal dlouhodobý projekt probíhající po celou hnízdní sezonu. V Záhoří se podařilo vytvořit prostor, kam rádi jezdí ornitologové různých specializací a zaměření, kteří vzájemně sdílejí zkušenosti, a to i mezinárodně při návštěvách kolegů z Velké Británie, Irska či Nizozemska. Činnost probíhala nejprve pod záštitou organizace A Rocha a v posledních letech pokračuje pod hlavičkou Východočeské pobočky ČSO.

Výzkum

Během 21 let v Záhoří probíhalo několik vědeckých projektů, jako byl sběr ptačích ektoparazitů pod vedením Ivana Literáka nebo sledování vybraných druhů pomocí geolokátorů výzkumné skupiny Petera Adamíka. Hlavní činností však zůstal dlouhodobý monitoring a odchyt ptáků v horském prostředí v nadmořské výšce 700 m. Odchyty probíhají celou hnízdní sezonu, a dovolují tak sledovat její průběh a změny. Celkem jsme v Záhoří odchytily 14 668 ptáků 76 druhů, které okroužkovalo 35 kroužkovatelů s řadou pomocníků.

Jedinečnou aktivitou je dlouhodobý intenzivní monitoring chřástala polního. Snažíme se kontrolovat celou ptačí oblast, a to každý týden od poloviny května do poloviny července, abychom našli pravděpodobná hnízdiště, nejen stanoviště volajících samců. Určité místo totiž můžeme považovat za hnízdiště, teprve pokud se z něj samec ozývá více než pět dní¹. Výsledkem monitoringu je pak poměrně přesné množství hnízdících ptáků s minimální odchylkou proletujících samců, kteří se na lokalitě zastavují jen na pár dní. Máme tak jasnější představu o velikosti místní populace a jejích změnách. V poslední době se nám ve spolupráci s CHKO Orlické hory daří chřástalům pomáhat individuální ochranou hnízdišť. Klíčové je i jednání se zemědělci z místního zemědělského družstva Ekolife, díky jejichž ochotě je ochrana často úspěšná.

Letos zkusíme chřástalům připravit louku „na míru“ a chystáme pro ni zvláštní režim péče. Začali jsme společnou brigádou s CHKO vyřezáváním náletových dřevin a pro údržbu louky plánujeme využít i místní dobytek.

Výsledky monitoringu jsou ale i přes naše snahy smutné – chřástalů ubývá. Je to pro nás impuls hledat lepší a efektivnější cesty, jak jim pomoci. Jako klíčová se ukazuje spolupráce a pohotová reakce na nové nálezy hnízdišť. Snažíme se přednostně chránit oblíbená hnízdiště a odkládat na nich seč luk na co nejpozdější termín, tedy na polovinu září.

Kurzy

V roce 2014 jsme zahájili ornitologické kurzy, jejichž hlavním cílem bylo zapojit do našich aktivit nové nadšence. Od té doby se každoročně

¹ Bibby a kol. 2000

^ Jak se naučit pracovat s dalekohledem a prokázat své dovednosti? Soutěží v odečítání kroužků! | Foto: Petra Macháčková

← Vytýčení hnízdiště chřástala polního v terénu | Foto: Petra Macháčková

† Z nočního odchytu chřástala polního | Foto: Petra Macháčková

† Tým ornitologické stanice Orlické Záhoří v roce 2006
| Foto: A Rocha – Křesťané v ochraně přírody

schází skupina zapálených milovníků ptáků, kteří se učí poznávat ptáky podle vzhledu i hlasu a seznamují se s metodami výzkumu a ochrany. Velkým zážitkem bývá noční odchyt chřástala, při němž si tohoto tajemného obyvatele ptačích luk mohou všichni zblízka prohlédnout. Účastníci tak přičichnou k nejrušnějším aspektům ornitologie včetně kroužkování. Věnujeme se i souvislostem mezi přírodou a krajinou – například narušenému vodnímu režimu, který má na zdejší ptačí populaci značný dopad. Díky kurzům jsme získali okruh přátel, kteří nám přijíždějí pomáhat, ale také nové kroužkovatele, odborníky anebo ptáčkaře.

Ptačí kemp

Občasné akce pro rodiče s dětmi či skupiny školáků nás přivedly na myšlenku pořádat akce přímo pro děti. V letech 2023 a 2024 jsme tak s pomocí několika účastníků kurzu uspořádali týdenní ornitologický kemp pro děti. Není to běžný tábor, ale téměř všechny aktivity se točí kolem ptáků. Děti skládají různé zkoušky – chřástalí pera –, učí se pracovat s dalekohledem, poznávat ptačí hlasy a stavbu ptačího těla, stavět síť nebo nalíčit sklopku. Nahlédnou i do výzkumných aktivit,

jako je kroužkování ptáků nebo noční monitoring. Loni jsme ve spolupráci s Univerzitou Karlovou a CHKO testovali i profesionální dron s termokamerou. Zájem je velký a letošní ornitologický kemp se nám naplnil během jednoho týdne.

Budoucnost

Všechny činnosti se snažíme udržet a rozvíjet i do budoucna. Máme v tom své srdce i hodnoty a zpětná vazba od účastníků či jejich zapojení nám dávají sílu pokračovat. Jsme vděční za každou pomocnou ruku, protože veškeré aktivity děláme ve svém volném čase. Vítán je tak každý, kdo se chce zapojit – ať už v terénu, u stolu, či v kuchyni. Nejvíce nás těší, že se v Záhoří pomalu začíná utvářet další generace ornitologů. Snad tu ti chřástali zůstanou i pro ně. ▲

.....
Luděk Petrálák | je vystudovaný zoolog a věnuje se hlavně horským druhům ptáků v Krkonoších a Orlických horách. Ve volném čase vede ornitologické kurzy a jiné akce pro veřejnost.

Přes písek pouště Gobi

Ještě nedávno bývaly porosty podél mongolských stepních řek ideálním prostředím strnadů obojkových | Foto: Thomas Hallfarth

Mongolský skřivánek, jeden z největších zástupců rodu Melanocorypha, se zdržuje jen v těch částech Gobi, kde poušť přechází v travnatou step. Zpívá jako náš skřivánek při letu vzhůru a také často sedává na nějakém vyčnívajícím předmětu, například na kameni nebo na hroudě. Číňané mají velmi rádi jeho zpěv a často si ho chovají doma v klecích. N. M. Prževalskij – Mongolsko a země Tangutů, Sankt-Petěrburg 1875

Slavný cestovatel putoval v 19. století Mongolskem na koni a s velbloudy a v suché stepi ho zaujala hustota teritorií kalander mongolských (*Melanocorypha mongolica*). Dnes je to při jízdě autem ještě markantnější: na jednom velmi vhodném úseku už byl náš řidič ze škemrání fotky o zastavení dost otrávený. I když „skřivánci“: kalandry mongolské mohou být větší než špaček a také jsou to nejkontrastněji zbarvené kalandry (o skřivanech jako takových ani nemluvě). Takže „skřivánci“ opravdu atraktivní. Úvodní citát navíc potvrzuje, že pro Mongoly Gobi zdaleka neznamená jen poušť, ale i rozsáhlé oblasti polopouští a sušší step, takže na Gobi spíš připadá celá jižní polovina země.

Proč právě Mongolsko

Důvod obecný: Mongolsko je dnes pozapomenutá destinace, protože máme doslova nekonečné cestovatelské možnosti, ale ve druhé polovině minulého století se tam jezdilo docela často (například geologové a lidé od koní a také v rámci různé pomoci nejméně rozvinuté zemi bývalého východního bloku) a je to zdokumentováno i v řadě knih z té doby.

Důvod osobní: do *Ptačího světa* 4/2015 jsem přispěl krátkým přeloženým textem o katastrofální situaci strnadů obojkových (*Emberiza aureola*), jejichž obrovskou palearktickou populaci (která se celá přesunovala velmi úzkým migračním koridorem) prakticky úplně vyjedli v Číně. (Ještě o několik let dříve jsem se po těchto strnadech pídil na jejich evropském hnízdišti – na známé lokalitě Liminský záliv u severofinského města Oulu –, ovšem pídil marně, protože v té době jejich zánik a ústup z Evropy a severozápadní Asie už probíhal, což jsem nevěděl.) Jestliže jsem potom zkraje následujícího roku čirou náhodou narazil na výzvu Wildlife Science and Conservation Center of Mongolia, přišlo mi to jako neuvěřitelná náhoda a skoro znamení, jaké lze jen sotva ignorovat. WSCCM totiž hledalo dobrovolníky na monitoring či spíš pátrání po posledních mongolských strnadech obojkových. Přihlásil jsem se a litoval pak jediného, totiž že ze tří skupin strnada vůbec nezahledla (ale možná zaslechla) právě jen ta moje, takže se jednalo o „monitoring negativní“. I ten je ale samozřejmě cenný a vypovídající, zvlášť když na stejných lokalitách byli tito strnadi ještě před 30–40 lety dominantním druhem. A výlet do Mongolska rozhodně stál za to i bez strnadů.

Kdy se vypravit na cestu (a co od ní očekávat)

V severním mírném pásu téměř vždy nejradši na jaře, ale je dobré vědět, že to je v kontinentálním Mongolsku velice krátké a přichází pozdě: koncem dubna někdy dost mrzne i přes den a ještě i začátkem června jsme ráno mívali na stanech jinovatku; zároveň už ale přes den panovala vedra (opravdu platí školní poučka o velkých teplotních rozdílech – mezi zimou a létem i nocí a dnem – při kontinentálním klimatu) a už bylo třeba počítat i s „bouřkami z tepla“ a pořádnými lijáky.

- ↗ Areál kalander mongolských sice mírně zasahuje i do Ruska a Číny a endemitů má Mongolsko hned několik, ale právě tento druh je pro zemi nejtýpější
 Foto: Sergej Jelisejev (CC BY-NC-ND 2.0)
- † Strnad obojkový, jeden z nejhroženějších pěvců Evropy, jehož populace se od raných let 21. století ztenčila o více než 90 % Foto: Aleksey Levashkin (CC BY-NC)

V Mongolsku je jen velmi málo silnic (natož asfaltových) a většinou jde o úžasně off-roadové zážitky. Stepi se zpravidla jede jednou z mnoha vyježděných cest, které se různě rozdvíjejí a zase spojují (podle toho, jak se zejména za deště řidiči snažili najít ideální stopu) a vedou aspoň přibližně žádoucím směrem. Celkem nepochopitelně jsme se nikdy neztratili, i když je pravda, že občas řidič zajel k nějaké jurtě na obzoru, aby se poptal na cestu. Off-road jaksepatří i proto, že s neexistencí silnic souvisí neexistence mostů. Naše terénní toyota byla k brodění vodních toků vybavená výfukem vyvedeným nahoru vedle kabiny, takže připomínal šnorchl. Její řidič byl mistrem nejen v orientaci, ale právě i v tom brodění (dokonce ani v tocích vzedmutých zmíněnými dešti jsme nikdy neuvázli a nikdo nás z proudu nemusel tahat; naopak my jsme nějaké trosečníky zachraňovali hned několikarát). Kromě toho vždy dokázal najít opravdu nádherné tábořiště, a dokonce se i trochu vyznal v ptácích.

A rozhodně platí, že do přírody sotva existuje geniálnější příbytek než jurta (v Mongolsku je to ovšem zásadně „ger“) a vždy bylo příjemné pro změnu nemuset stavět stan.

Vyhlížené druhy

Kromě již zmíněného strnada je v Mongolsku dobré vyhlížet jeřáby (z devíti asijských zde schází pouze tři), z nichž ale jen tři nejsou extrémně vzácní a zcela jistě se z Mongolska neodjíždí jen bez jeřába panenského. Na samém východě země – kam jsem se bohužel nedostal – lze doufat v atraktivní východoasijské druhy; těmi jsou zejména čtyři strnadi (např. Jankovského a japonský), kachnička mandarínská, kulík mongolský a bizarní sýkořice rákosní.

Na sever... a na jih

Středoevropan mongolské ptáky vnímá především jako podivnou směsici „jižních“ druhů (skalník zpěvný, straka modrá, poštolka jižní, vrabec saxaulový) s druhy severskými (labuť zpěvná, jeřáb popelavý, sovice krahujová, modruška tajgová, sojka zlověstná). Nabízí se logické vysvětlení, že Mongolsko je od severu k jihu země opravdu rozlehlá (asi jako z Berlína po Sicílii), ale tím to není: mnohé ze zmíněných druhů se pochopitelně na stejných místech bok po boku nevyskytují, ale v sousedních biotopech i nevelkých oblastí ano.

Literatura

Na cestu jsem se vydal s novým fotografickým atláskem (bohužel neúplným; vydavatel sice hlásil, že více druhů žádný mongolský ptačí atlas nezahrnuje, ale byla jich jen necelá polovina), avšak moje důvěra v tento titul dostala trhliny, když jsme na jednom nevelkém jezeře viděli hned několik mláďat tenkozobců, ačkoliv kniha tvrdila, že tenkozobci v Mongolsku zahnízdí jen velmi vzácně a vyskytují se tam spíš jen na tahu. Kolegové s sebou měli „Ptáky Střední Asie“ (*Birds of Central Asia* – knihu pokrývající mj. Kazachstán, takže její záběr končil jen asi padesát kilometrů od nejzápadnějšího výběžku Mongolska), protože nic jiného v roce 2016 neexistovalo. V roce 2019 pak konečně vyšly hned dva konkurenční „mongolské“ atlasy v Londýně a Oxfordu; ten ze známé edice Helm Field Guides se liší snad jen tím, že popisuje o 18 druhů (tj. 18 zatoulanců) méně, má lepší mapky a lépe se vejde do kapsy.

Vlaštovko leť...

... přes Čínskou zeď, přes písek pouště Gobi (...) Vlaštovko leť, nás chudě veď (...) až budeš unavená...

Vyhnat z hlavy Nohavicovu písničku nebylo v Mongolsku jen tak. A co ty vlaštovky? (Přímo v poušti nebyly, jenže už i z písničky je přece jasné, že Gobi jen přelétají...) Dopředu jsem nevěděl, co lze čekat;

[†] Nejběžnějším mongolským jeřábem je jeřáb panenský

! Foto: Bradley Hacker; Cornell Lab of Ornithology | Macaulay Library

[‡] Tak jako skoro každá poušť je i Gobi mnohdy monotónní, ale jindy krásná a velmi zajímavá. A písku, přes který by mohly letět vlaštovky, v ní až tolik není.

! Foto: Jiří Hrubý

^{‡‡} Když poušť, tak i stepokurové (v Gobi kirgizští)

! Foto: Silas Olofson; Cornell Lab of Ornithology | Macaulay Library

vlaštovky skalní Mongolskem pouze protahují (a velmi vzácně hnízdí na severu země), a naše *Hirundo rustica* se zde vyskytuje ve čtyřech poddruzích, z nichž jsme zaznamenali krásnou *tytleri* (s oranžovo červenou spodinou těla a křídel); a i *rustica* jako by v měkkém mongolském světle byly výraznější a „pestřejší“ než vlaštovky v Evropě.

Sama Gobi je na mnoha místech nádherná (písku, přes který by mohly vlaštovky letět, v ní zase tolik není), ale přímo v poušti bylo ptáků pochopitelně pomálu – vlastně jen bělořiti plaví, kulík větší a stepokurové kirgizští. A na kraji polopouště jeřábi panenští. Gobi má ovšem i svou horskou část (tam už nebyl písek vůbec žádný), kde rozhodně potěšili pěnkaváci sněžní, skřivani ouškatí a zedníček.

Dravci

V rovinaté krajině nemusejí být dravci příliš zajímaví (převážně tečky na obloze), ale při obrovské potravní nabídce to bylo v Mongolsku jinak minimálně ve čtyřech případech: sameček poštolky amurské se velmi podobal poštolce rudonohé, ale jen do chvíle, kdy vzlétl: pak to byl zcela jiný druh; orel skalní v klidu hodoval na mršině za asistence jen strak (obecných), což pro něho asi byla vzácná chvíle, protože jinak v Mongolsku u podobné potravy téměř vždy dominují supi hnědí; různých drátů a sloupů elektrického vedení je v Mongolsku právě tak málo jako silnic, podél kterých vedení bývá, ale právě tyto úseky jsou velmi zajímavé pro rarohy velké: na několika kilometrech měli na sloupech hned čtyři obsazená hnízda (je zřejmé, že limitujícím faktorem jsou v jejich případě hnízdní možnosti spíše než potrava, které je všude spousta).

Místo strnadů

„Hlavním hrdinou“ cesty do Mongolska strnad obojkový tedy nakonec nebyl, ale co na jeho místo? Na březích řek, tj. na lokalitách, kde jsme strnady marně hledali, pozornosti neušli konipasi citronoví a zejména hnízdící moudivláčci korunkatí (*Remiz coronatus*). Ti se příliš neliší od našich *R. pendulinus* (jsou velmi světlí a bývali jejich poddruhem) a jejich hnízda byla od pohledu stejná úplně. Tam, kde už by se daly

† Sup hnědý, běžný mongolský sup a zároveň s orlosupem jediný hnízdící

† Foto: Richard P. Reading

↗ Hnízdo supa hnědého na zakrslém jilmu sibiřském. Uvádí se, že v Evropě hnízdí supi hnědí výhradně na stromech; v Mongolsku takovou možnost většinou nemají, ale někdy vezmou zavděk i hodně neduživým stromem a prostě udělají cokoli, jen aby nemuseli mít hnízdo na skále jako ostatní (je pravděpodobné, že stromová hnízda jsou pro ně výhodnější kvůli parazitům). † Foto: Richard P. Reading

→ Sýkory azurové byly dokonce v Ulánbátaru: jedna ve velkém městském parku, několik v porostu u řeky Túly † Foto: Friedemann Arndt; Cornell Lab of Ornithology † Macaulay Library

pobřežní porosty označit za lesík, přibyli rehci mongolští (*Phoenicurus aureus*) a hlavně krásné straky modré (*Cyanopica cyanus*), které už jsou dnes jiným druhem než ty z Pyrenejského poloostrova.

Nakonec za strnada zaskočila další „azurka“ z týchž míst, totiž sýkora azurová (*Cyanistes cyanus*). Leckdo pro ni máme slabost (třeba Pavel Brandl z Klubu 300) – sice nás dráždí skoro z každého evropského atlasu, ale málokdo na ni měl či vůbec mohl mít štěstí, protože její areál a nejbližší hnízdiště od nás leží úplně špatným směrem. V Mongolsku byly na vhodných lokalitách se stromy téměř běžné a častější než koňadry a sýkory lužní (modřinky v Mongolsku nejsou). Pokud bychom odhlédli od drobného zobáčku, pak v přírodě působí sýkora azurová jako o něco menší koňadra (spíš než velká modřinka), a to nejen velikostí, ale prostě celkovým dojmem neboli „jizzem“. Ostatně zatímco v části areálu se sýkory azurové kříží s modřinkami, tak právě v Mongolsku byl zaznamenán kříženec s koňadrou – dnes tedy kříženec mezirodový (*Cyanistes × Parus*).

Celkový pocit z Mongolska: širošířá step, nádherné hory a až překvapivě čisté řeky (určitě vzhledem k velikosti stád ovcí a skotu), což se v chudších zemích vidí málokde; z letadla jezera všemožných

barev a odstínů – jezera ledovcová, zamrzlá, slaná i obyčejná, jezera zasazená do zelené, bílé, žlutohnědé... Pokud by snad bylo nějaké příště, tak určitě nesmím vynechat tajgu na severu a tím pádem ptactvo sibiřské.

.....
Jiří Hrubý | překládá z angličtiny (zejména americké autory – např. Roberta Fulghuma a Cormaca McCarthyho – a někdy i knihy o přírodě). Mezi své ptačí oblíbence řadí rehky, brhlíky, skorce, mlynářky, z nepěvců kachny a vše u vody.

Sleva pro členy ČSO
na eshop.birdlife.cz.

PASSION™ HD SERIES
8×42 | 10×42 | 8,5×50 |
10×50 | 12,5×50 | 15×50

PASSION™ MONO
10×36 HD

PASSION™ ED SERIES
8×32 | 10×32 |
8×42 | 10×42

PASSION™ SD SERIES
8×26 | 10×26 | 8×34 |
10×34 | 8×42 | 10×42

PRÉMIOVÁ POZOROVACÍ OPTIKA GPO

Všechny naše výrobky jsou výsledkem desítek let zkušeností na trhu v kombinaci s německými inženýrskými dovednostmi a důvěryhodnými výrobními partnery - všechny jsou 100% navrženy, zkonstruovány a testovány v Německu. Každý, kdo dnes vyrábí pozorovací optiku, musí přesně vědět, na čem záleží. To je naše poslání.

Napište nám: info@gp-optics.com
Více na: www.gp-optics.com

Designed & Engineered
in Germany

GPO
GERMAN · PRECISION · OPTICS

PODPOROU HMYZU POMÁHÁME PTÁKŮM

Chováme-li se ke hmyzu kolem nás šetrně, prospíváme celému ekosystému. Pro mnoho ptáků je hmyz nezbytný zejména v době hnízdění, kdy potřebují nakrmit mláďata potravou bohatou na bílkoviny. Slunéčka, brouci, motýli nebo včely samotářky jsou ceněnými opylovači a hubiteli housenek a mšic, čímž podporují přirozenou rovnováhu. Zdravá populace hmyzu přitahuje větší

rozmanitost ptačích druhů a promění naši zahradu v životem kypící ráj. Vyhněme se proto používání chemických postřiků a nabídněme hmyzu vhodné prostředí – spadané listy, původní rostliny a malé vodní plochy mu poskytnou úkryt i prostor pro rozmnožování. Podporou hmyzu pomáháme nejen ptákům, ale celé zahradě!

HMYZÍ HOTELY

Ideálním umístěním je jižně nebo jihovýchodně orientovaná poloha s dostatkem slunce, pod střechem nebo na stěně domu či kůlny, v bezpečí před deštěm a větrem, alespoň 1–2 metry nad zemí.

Windhager Zur Linde

- masivní dřevo s certifikací FSC
- pro zlatoočka, slunéčka sedmitečná, samotářské včely

869 Kč

Windhager Tiny

- borovicové dřevo s certifikací FSC a pozinkovanou střešou
- hnízdiště a zimoviště pro divoké včely a samotářské vosy
- vhodný i pro menší zahrady a terasy

299 Kč

PÍTKA PRO HMYZ

Od jara do podzimu nabídněme hmyzu na slunném místě vodu, zralé ovoce nebo speciální směs. Tak ho nejen podpoříme, ale užijeme si i krásná pozorování.

Pítka pro hmyz s minerální směsí

- napajadlo ve tvaru květiny s oblázky
- směs přírodního jíl, himálajské soli a anýzu dodá hmyzu důležité minerály a energii
- na každou zahradu, terasu či balkon

159 Kč

Motýlí krmítko se zásobníkem na nektar

- nádobka s otvory na tekutou potravu
- bodce pro napíchnutí zralého ovoce
- k zavěšení nebo položení

275 Kč

ČMELÍNY

Kolonie čmeláků jsou citlivé na změny v krajině a ubývají jim přirozená hnízdiště. Čmelínem jim poskytneme bezpečné místo k životu.

Čmelín Economy

- bezpečné a pohodlné prostředí pro hnízdění čmeláků
- dlouhá životnost a odolnost vůči povětrnostním podmínkám
- cirkulace vzduchu zabraňuje rozvoji plísní
- pozorovací okénko
- ochranná klapka proti vstupu parazitů

2 590 Kč

Velký dřevěný čmelín s náplní

- vyvinuto s odborníky na chov čmeláků na zahradách
- český výrobek, náš nejprodávanější čmelín
- střecha z pozinkovaného plechu
- dlouhá životnost
- teplodržná náplň ze surové bavlny

1 990 Kč

Podzemní čmelín Schwegler

- z dřevocementu
- vydrží desítky let
- ochrana proti hlodavcům a dešti

2 999 Kč

SEMÍNKOVÉ SMĚSI

Na sterilní zahradě s tújemi a anglickým trávnikem mnoho včel ani motýlů nenajdeme. Vyčleňme na své zahradě pár metrů kvetoucím rostlinám, které má opylující hmyz rád!

Louka pro motýly

- 51 druhů lučních květů a 11 druhů lučních trav
- 10 g osiva stačí na 5 m² plochy

89 Kč

Včelí směs pro opylovače

- na minimálně 5 m² plochy
- sestavena tak, aby neustále něco kvetlo
- český výrobek

119 Kč

Pro členy ČSO sleva!

ZACHYCENÍ ZÁZRAKU

SWAROVSKI
OPTIK

VPA2
VARIABILNÍ
ADAPTÉR TELEFONU

PŘÍRODY

NL PURE + VPA2

SEE THE UNSEEN